

PSRS AUGSTĀKĀS IZGLĪTĪBAS MINISTRIJA
LATVIJAS VALSTS UNIVERSITĀTE
МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ СССР
ЛАТВИЙСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

ZINĀTNISKIE RAKSTI УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ

XVII sējums — том XVII

EKONOMIKAS ZINĀTNES
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

PIRMAIS IZLAIDUMS — ВЫПУСК ПЕРВЫЙ

RĪGA · 1958 · РИГА

PSRS AUGSTĀKĀS IZGLĪTĪBAS MINISTRIJA
LATVIJAS VALSTS UNIVERSITĀTE
МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ СССР
ЛАТВИЙСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

ZINĀTNISKIE RAKSTI УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ

XVII sējums — том XVII

ЕКОНОМИКАС ZINĀTNES
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

PIRMAIS IZLAIDUMS — ВЫПУСК ПЕРВЫЙ

RĪGĀ · 1957 · РИГА

Redakcijas koleģija:

doc. *A. Leits*, vec. pasn. *R. Lindbergs*, doc. *A. Sumins*,
prof. *E. Širons*, doc. *B. Treijs*.

Редакционная коллегия:

доц. *А. Лейт*, ст. преп. *Р. Линденберг*, доц. *А. Сумин*,
проф. *Э. Широн*, доц. *Б. Трей*.

2007-08-20

SATURA RĀDITĀJS

I

Rūpniecība

	Lpp.
Vec. pasn. <i>P. Rešetņaks</i> . Ķieģeļu rūpniecības ražošanas jaudu rezerves un to izmantošana (pēc Latvijas PSR datiem)	7
Docents, ekon. zin. kandidāts <i>L. Gamrat-Kureks</i> . Daži instrumentu saimniecības organizācijas un plānošanas jau- tājumi (pieņemtā instrumentu saliktā vienība)	41
Vec. pasn. <i>A. Rūsa</i> . Apgrozāmo līdzekļu un kapitālieguldījumu finansēšanai izlieto- jamās peļņas plānošanas loma saimnieciskā aprēķina nostiprinā- šanā Latvijas PSR rūpniecības ministrijā	75

II

Lauksaimniecība

Docents <i>K. Andžāns</i> . Kolchozu gada pārskata analīzes uzlabošana	109
Vec. pasn. <i>R. Lindenbergs</i> . Kolchozu darba ražīguma rādītāju aprēķināšanas metodika	137

СОДЕРЖАНИЕ

I

Промышленность

	Стр.
Ст. преп. <i>Решетняк</i> . Резервы производственной мощности в кирпичной промышленности и пути их использования (по данным Латвийской ССР)	7
Доцент, канд. экон. наук <i>Л. Гамрат-Курек</i> . Некоторые вопросы организации и планирования инструментального обслуживания (условная инструментальная единица сложности)	41
Ст. преп. <i>А. Руса</i> . Прибыль в планах финансирования оборотных средств и капитальных вложений как фактор укрепления хозяйственного расчета промышленных министерств Латвийской ССР	75

II

Сельское хозяйство

Доцент <i>К. Анджан</i> . Улучшение анализа годовых отчетов колхозов	109
Ст. преп. <i>Р. Линденберг</i> . Методика расчета показателей производительности труда в колхозах	137

1

RŪPNIECĪVA
ПРОМЫШЛЕННОСТЬ

Старший преподаватель П. Ф. Решетняк

**РЕЗЕРВЫ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ МОЩНОСТИ
В КИРПИЧНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ И ПУТИ
ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ**

(по данным Латвийской ССР)

Огромный объем капитального строительства, которое развернулось в Латвийской ССР в послевоенный период, потребовало значительного увеличения производства стеновых материалов.

Поэтому, наряду с восстановлением разрушенных фашистскими захватчиками кирпичных заводов, проведены и другие крупные мероприятия; значительно расширено сушильное хозяйство, установлено новое высокопроизводительное формовочное оборудование на предприятиях Министерства промышленности строительных материалов и других ведомств, механизированы ручные работы по вскрыше, добыче, погрузке и транспортировке сырья.

В пятой пятилетке построен и введен в действие Болдерайский завод силикатного кирпича, а на Калнциемском комбинате строительных материалов полностью реконструирован и переведен на круглогодичную работу сезонный участок «Пурмали».

Было уделено также значительное внимание подготовке и повышению квалификации кадров. Расширился жилищный фонд заводов.

Осуществление всех этих мероприятий позволило в 1955 году увеличить производство кирпича в республике по сравнению с 1950 годом в 2,6 раза.

Несмотря на это, строительные организации республики испытывали постоянные затруднения в снабжении их кирпичом, так как министерства и ведомства, имеющие кирпичные заводы, систематически не выпонняли государственных планов производства, что видно из следующих данных:

	1951 г.	1952 г.	1953 г.	1954 г.	1955 г.
Выполнение плана в %/о/о	103	90	98	90	79

Вследствие этого за 1952—1955 гг. стройки недополучили 100 млн. штук кирпича, что тормозило выполнение планов строительных работ.

Поставленные XX съездом КПСС большие задачи в области дальнейшего расширения капитального строительства в промышленности, сельском хозяйстве, на транспорте, а также по увеличению сети школ, больниц и других культурно-бытовых учреждений, требуют значительного увеличения производства стеновых материалов в кратчайший срок.

Необходимость резкого увеличения производства стеновых материалов также является важнейшим условием успешного выполнения Постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 31 июля 1957 года о развитии жилищного строительства в СССР, в соответствии с которым за 1956—1960 гг. в городах, рабочих поселках, МТС, совхозах и леспромхозах нашей республики должно быть построено два миллиона кв. метров жилой площади.

Однако, результаты работы первого года шестой пятилетки свидетельствуют о продолжающихся затруднениях, которые испытывают стройки из-за недостатка кирпича.

За 9 месяцев 1956 года план производства кирпича по республике был выполнен только на 89^{о/о}, а строительные организации Министерства городского и сельского строительства республики за первые восемь месяцев этого года смогли реализовать выделенные им фонды только на 86^{о/о}.

За 1956 год стройки недополучили 24 млн. штук кирпича. В связи с этим на Пятой сессии Верховного Совета ЛССР заслуженной критике подверглось Министерство промышленности строительных материалов, которое по объему выпускаемых стеновых материалов занимало ведущее место в республике.

Указанное отставание в производстве стеновых материалов ничем не может быть оправдано, так как за последние годы творческими усилиями новаторов кирпичного производства

разработаны и осуществлены на практике новые прогрессивные технологические процессы и мероприятия обеспечивающие возможность значительного увеличения выработки глиняного кирпича на действующих заводах.

В связи с тем, что из общей массы силикатного и глиняного кирпича вырабатываемых в ЛССР на долю последнего приходится 75%, в значительной мере облегчается задача покрытия потребностей шестой пятилетки в стеновых материалах за счет приведения в действие неиспользованных резервов, вскрытых новаторами.

Важнейшим открытием последнего времени в производстве глиняного кирпича является возможность ускорения обжига кирпича на действующих кольцевых печах.

Несмотря на имевшиеся ранее многочисленные попытки положительно решить эту задачу, ожидаемых результатов не было получено.

Основной технико-экономический показатель интенсивного использования кольцевых печей на большинстве заводов страны оставался низким и колебался в пределах 600—700 штук кирпича с кубометра обжигательного канала в месяц.

С задачей резкого улучшения этого показателя блестяще справился знатный мастер обжига Воронежского кирпичного завода № 8 Дуванов, которому удалось разработать новую технологию обжига и практически показать невиданные ранее возможности в производительности этих агрегатов. Вот средние-месячные показатели, достигнутые Дувановым за ряд лет¹:

Годы	Съемы кирпича с м ³ канала печи (штук)	В %% к 1946 году
1946	600	100
1947	1200	200
1948	1300	217
1949	1570	261
1950	2500	416
1954	4050	675
1956	4900	816

¹ Данные взяты из следующих источников:

П. Дуванов, Скоростной обжиг кирпича, М., Профиздат, 1954; П. А. Дуванов, За высокие съемы кирпича с кольцевых печей, М., Промстройиздат, 1954; газета «Комсомольская правда» от 6 марта 1956 года.

Примечание: За 1954 и 1956 годы величина съёмов подсчитана Дувановым по скорости движения огня, так как печи на скоростном режиме работали в течение лишь нескольких дней.

Отмечая огромное значение новой технологии обжига, Н. С. Хрущев говорил: «Если все кирпичные заводы перевести на работу по методу Дуванова, то это позволит почти в два раза увеличить производство кирпича без строительства новых заводов. Если увеличить выпуск кирпича в два раза при действующей технологии, то для этого потребуется израсходовать на строительство новых заводов 10 миллиардов рублей».¹

Таким образом, перед работниками кирпичного производства открылись большие возможности по приведению в действие неиспользованных внутренних резервов.

При новом методе обжига, без какой-либо реконструкции печей, кроме резкого повышения их производительности, улучшается качество продукции и снижается удельный расход топлива и электроэнергии.

Основные особенности новой технологии состоят в том, что Дуванов начал применять более разреженную садку сырца, чем раньше. Этим он снизил аэродинамическое сопротивление в печи и повысил скорость движения огня. Кроме того был изменен режим обжига, для чего две зоны (на парах и на дыму) объединены в одну, что улучшило использование дымовых газов и сократило срок подготовки сырца для непосредственного обжига. Для более полного и интенсивного сгорания топлива сокращена длина зоны взвара, а засыпка топлива производится чаще и более мелкими порциями. Бóльшая равномерность обжига достигнута за счет сокращения расстояния между топливными трубочками по длине канала и приближения крайних трубочек к его стенкам. Кроме того, Дуванов организовал правильный уход за печью, не допускал подсосов холодного воздуха и разработал правила обеспечивающие более быстрое остывание кирпича после обжига в печи.

При соблюдении этих требований высокие съемы кирпича обеспечиваются на кольцевых печах любых размеров, а также при обжиге сырца сформованного из глин самого разнообразного состава.

Новая технология осуществима при применении самых различных видов измельченного топлива (торф, сланец, штыб, паровозная изгарь, уголь и др.), если его влажность не превышает установленной нормы, что полностью зависит от самих заводов.

На многих предприятиях страны практически доказана

---

¹ Газета «Правда» от 7 марта 1954 года. Речь на собрании избирателей Калининского избирательного округа гор. Москвы.

возможность получения высоких съемов продукции при совместном обжиге кирпича и изделий тонкостенной строительной керамики (черепица, блоки, дренажные трубки).

Новая технология обжига не требует реконструкции печного хозяйства и легко может быть освоена кадрами обжигальщиков на любом заводе, что подтверждается практикой многих предприятий страны.

Несмотря на это, за исключением отдельных передовых предприятий, полное внедрение и закрепление новой технологии не нашло широкого распространения, хотя после опубликования в 1950 году результатов, достигнутых Дувановым, почти на всех кирпичных заводах страны в той или иной мере и велась работа в этом направлении.

Серьезное препятствие, возникшее на пути внедрения новшества, заключалось не в сложности новой технологии, а в том, что образовавшаяся диспропорция между резко возросшей производительностью печей и оставшейся на прежнем уровне производительностью формовочного и особенно сушильного хозяйства ограничивала питание печей необходимым количеством сухого сырца.

В связи с этим напомним, что процесс выработки глиняного кирпича методом пластического формования представляет собой единую технологическую линию, состоящую из отдельных стадий — переделов (добычи глины, формовки сырца, сушки его и, наконец, обжига).

В этих условиях производительность каждого предыдущего передела должна обеспечивать полную бесперебойную работу последующего.

При проектировании и строительстве новых заводов необходимая взаимосвязь по производительности между отдельными переделами достигается тем, что на основе принятой мощности печей, которые являются выпускающими готовую продукцию агрегатами, рассчитывается производительность сушильного, формовочного и карьерного хозяйства.

В ходе производства по тем или иным причинам могут возникать неполадки, снижающие производительность отдельных переделов, входящих в состав технологической линии, что влечет за собой вынужденное снижение производительности на других стадиях производственного процесса и в конечном счете ведет к снижению общей мощности завода.

При ликвидации такого рода узких мест основной задачей руководителей производства является устранение причин, вызвавших нарушение нормальной работы.

Необходимость ликвидации узких мест в сушке и формовке, вызванных значительным повышением производительности кольцевых печей в связи с новой технологией обжига, потребовала от коллективов и руководителей заводов значительного напряжения творческих усилий.

В результате настойчивых исканий и исследований в этой области в течение последнего времени отдельными новаторами и передовыми заводами были найдены весьма эффективные и разнообразные возможности для полного обеспечения печного хозяйства сырцом в количествах достаточных для ведения обжига по новой технологии.

Содержание важнейших из этих мероприятий приводятся ниже.

В Краснодаре Картавец интенсифицировал сушку сырца в шатровых сараях, благодаря чему производительность этих площадей даже в дождливый 1951 год была увеличена более чем в три раза. Это позволило повысить съемы кирпича при обжиге с 717 до 2130 штук и формовать в прессосмену 40—45 тыс. штук сырца вместо 24 тыс. по плану.

Достигнуто это было за счет того, что, не ожидая, когда окончательно высохнет весь сырец уложенный для сушки, отбор его и отправка на обжиг производится по мере высыхания верхних рядов клетки, а с возрастанием механической прочности сырца, оставшегося в нижних рядах клетки, на него наращиваются новые ряды свежесформованного. Делается это до тех пор, пока не высохнут нижние ряды клетки, после чего последняя разбирается, а на ее место устанавливается новая.

Из-за недостатка специальных сараев для складирования сухого сырца, предназначенного в резерв, Картавец укладывал его равномерно в брус-подушку толщиной в 10—11 рядов по всей площади шатрового сарая, а на поверхность брус-подушки ставил для сушки новые клетки из свежесформованного сырца.

В этом случае отпадают затраты на транспортировку и укладку полуфабриката в резервные сараи, значительно сокращаются потери от брака при дальних перевозках сырца, что снижает его себестоимость. При брусовке сырца на тех же площадях, где производится сушка, на заводах, имеющих резервные сараи, последние могут быть использованы как дополнительные технологические площади для организации сушки свежесформованного сырца.

На Краснотурьинском заводе (Урал) принцип Картавецва

был применен в стеллажных сараях, в связи с чем их производительность была увеличена в два раза. Здесь также не ожидая окончательного высыхания всего уложенного на стеллажи сырца — последний по мере подсыхания перекаладывается на дощатый настил, сделанный над стеллажами и проезжей частью сарая, где и досушивается, а освободившееся на стеллажах место используется для укладки свежесформованного сырца.

На Курском заводе № 2 интенсификация сушки сырца была обеспечена за счет небольшой модернизации шатровых сараев, способствующей улучшению циркуляции воздуха. Для этого вдоль сарая, по обе стороны рельсового пути, из кирпича или шлакоблоков сооружаются стенки, высотой в 80 см. Перпендикулярно продольным стенкам, через каждый метр, делаются поперечные, высота которых на 10 см ниже продольных. С обеих наружных сторон сарая поперечные стенки остаются открытыми образуя, таким образом, поддувальные каналы. Сверху каналы перекрыты решетчатым, сделанным из деревянных реек, настилом, который и служит подом для установки клеток из свежесформованного сырца.

По сравнению с обычным способом, в дождливое лето 1953 года время сушки в таком модернизированном сарае было сокращено в три раза. Здесь отпадает необходимость подвергать сырец дополнительным перекаладкам и перемещениям, при которых часть его неизбежно идет в брак. Кроме того, сокращена потребность в рабочих для обслуживания сараев на 50%.

На некоторых заводах центральных районов страны удалось в два раза повысить пропускную способность шатровых и стеллажных сараев за счет остекления их кровли. Стоимость такой кровли превышает тесовую только на 4%, но и ее можно снизить за счет применения нестандартного стекла.

Ускорение естественной сушки на отдельных предприятиях достигнуто также благодаря использованию передвижных вентиляторов для обдувки сырца воздухом.

Практикой доказана возможность ускорения процесса естественной сушки на 30—50% с одновременным улучшением качества продукции путем применения парового обогрева массы, идущей на формовку.

На заводах, где глина имеет повышенную карьерную влажность, такой обогрев ведется перегретым паром и увеличивается порция осушающих добавок.

Большой интерес представляет опыт Чебоксарского кир-

пичного завода Чувашской АССР, где при формовке сырца на прессе СМ-277 поддерживается высокий вакуум¹), а в шихту добавляются отощители (опилки или шлак) с одновременным пароувлажнением. Вакуумированием достигается снижение влажности и увеличение механической прочности свежеформованного сырца, в связи с чем при сушке появилась возможность выкладывать более высокие клетки и тем самым лучше использовать сушильную площадь.

Эти мероприятия в 1954 году обеспечили печное хозяйство завода сырцом высокого качества в таком количестве, что средний съём кирпича при обжиге достиг 2500 штук вместо 1435 штук в 1953 году.

В поисках путей по ликвидации узкого места в сушке были найдены и такие, которые позволяют более рационально использовать благоприятные условия весенне-летнего периода и накапливать необходимые запасы сырца, обеспечивающие обжиг его на сезонных заводах в течение всего года.

С этой целью на многих предприятиях сушка сырца организована на дополнительных специально подготовленных открытых площадках с предохранением его от вредного влияния атмосферных осадков. На Загорском кирпичном заводе Московского областного управления строительных материалов на таких площадках в 1952 году был применен метод Картавцева, а от дождя сырец укрывался пропитанной мазутом бумагой. Благодаря этому за лето было накоплено такое количество полуфабриката, которое позволило вместо семи месяцев вести обжиг сырца на протяжении всего года при среднем съеме 2000 штук с кубометра.

Обжиг кирпича в течение круглого года был обеспечен также на Курском сезонном заводе № 2. В 1951 году здесь были созданы дополнительные площадки, где предварительно подсушенный в сараях сырец окончательно досушивался в специальных штабелях (сбой-сушилах), оставаясь в них без каких-либо перекладок до момента транспортировки на обжиг. От дождя штабели сверху покрывались толем, а с боков защищались стенками из обожженного кирпича.

На заводе «Коммунистический маяк» в г. Моздоке, по предложению мастера Шульги, досушка сырца на открытых площадках ведется в специальных штабелях, где в холодное

---

¹ Имеющиеся на некоторых заводах ЛССР вакуумные формовочные прессы в течение ряда лет используются с отключенными вакуумнасосами.

время этот процесс ускоряется сжиганием топлива в каналах штабелей. Сверху от дождя штабели покрываются черепицей а с боков защищаются деревянными переносными щитами.

Большие возможности в уменьшении узкого места в сушке открыла новая технология обжига сырца повышенной влажности, различные варианты которой предложены и проверены на практике в 1951 году Дувановым, обжигальщиком Харьковского завода № 12 Торбой и на Краснодарском кирпичном заводе № 1—2 инженером Маркарьян. Особенностью данной технологии является то, что одновременно с сухим полуфабрикатом, располагаемом в нижних рядах садки, в печь загружается около 50% сырца повышенной и даже формовочной влажности и соблюдается специальный режим обжига, чем обеспечивается высокий съём кирпича и хорошее качество продукции.

Освоение и применение этой технологии в Латвийской ССР имеет особое значение, поскольку здесь в периоды длительных неблагоприятных атмосферных условий испытывается особо острый недостаток в сухом полуфабрикате, а чтобы не гасить печей, в них приходится загружать влажный сырец, чем значительно снижается производительность, резко возрастает количество брака, происходят частые обвалы садки, в результате чего гибнут многие тысячи продукции и срываются планы производства.

Опыт работы многих сезонных заводов показал, что применение технологии обжига сырца повышенной влажности дает возможность накапливать такое количество сухого полуфабриката, при котором печи могут работать в течение всего года нормально.

В ликвидации узкого места в сушке и преодолении сезонности очень ценным является предложение инженера Ткаченко, проверенное на Прилукском кирпичном заводе № 3, Черниговской области, УССР. Оно состоит в совмещении процессов сушки и обжига в кольцевой печи. Во время капитального ремонта на заводе вокруг печи было сделано два кольцевых канала, объединенных между собой. Один из них служит для отбора тепла из зоны остывания и сообщается с камерами посредством топливных трубочек; через второй с помощью вентилятора производится подача теплоносителя в зону сушки сырца. Затраты на такую модернизацию составляют 50—60 тыс. рублей.

При работе такой печи сырец с влажностью 10—12% загружают только в 10 нижних рядах садки, в следующие

шесть рядов кладется сырец с влажностью до 16%, а в верхние — с формовочной влажностью до 22%. Таким образом около 40% сырца загружается в печь, не подвергаясь предварительной сушке, что позволяет в летний период накапливать сухой полуфабрикат для ведения обжига в течение круглого года. Этот способ позволил на указанном заводе довести съём кирпича до 2000 штук с кубометра канала печи, значительно снизить потери от брака, улучшить качество кирпича и уменьшить расход топлива на 20%.

Прогрессивным способом ликвидации затруднений в сушке сырца и преодолении сезонности является применение упрощенных туннельных сушилок, которые начали сооружаться по предложению инженеров Антоненкова, Рохваргера и Соболева на отдельных заводах страны с 1950 года.

Строительство указанных сушилок обходится в десять раз дешевле подобного типа применяемых в настоящее время агрегатов, а время, необходимое для их сооружения, как показал опыт, исчисляется только несколькими месяцами.

В случае необходимости такие сушилки можно строить постепенно, наращивая их производительность вводом новых блоков, по мере износа имеющихся сушильных сараев.

При внедрении новой технологии обжига с недостатком сухого сырца столкнулись и те предприятия, на которых имеются агрегаты для искусственной сушки, так как этот процесс до недавнего времени протекал крайне медленно¹.

Коллективы передовых предприятий совместно с работниками научно-исследовательских институтов строительных материалов РСФСР и УССР это препятствие преодолели. В камерных сушилках время сушки сокращено в два, а в туннельных — в три раза, что достигнуто за счет постоянного и увеличенного количества подаваемого в сушилки теплоносителя, для чего были усилены подтопки и вентиляционное хозяйство этих агрегатов.

Не менее важными являются и те новаторские мероприятия, благодаря которым найдена возможность ликвидации отставания в формовочном хозяйстве.

На Нижне-Котельском заводе (Москва) в 1951 году производительность старого формовочного пресса «Красный Октябрь» № 3 была увеличена в два раза и достигла выпуска 50 тыс. штук сырца в прессосмену. Такая интенсификация по-

¹ В камерных сушилках срок сушки достигал 100 часов, а в туннельных — 48 часов.

лучена за счет повышения числа оборотов шнекового вала с 21 до 26,7 в минуту и соответствующего увеличения часовой производительности ящичного подавателя, камневыделительных вальцев, ленточного транспортера, гладких вальцев и глиномешалки.

На сезонных заводах новаторы производства нашли простые способы увеличения длительности периода формовки сырца. С этой целью во время заморозков Кортавцев удаляет часть сухого сырца из брус-подушки, а на его место укладывает свежий; в зазор между стенками брус-подушки и свежим сырцом засыпаются опилки, ими же сырец покрывается сверху. Все это предохраняет сырец от гибели при морозах в 8—10 градусов.

От действия заморозков ранней весной и осенью сырец также можно спасти вводом в шихту небольшого количества хлористого кальция. На многих кирпичных заводах Свердловской области, в суровых климатических условиях, за счет ввода хлористого кальция в 1951 году период формовки был продлен почти на 2,5 месяца, а сушка в обычных летних сараях производилась с первых чисел апреля и до конца октября¹. В борьбе с заморозками многие сезонные предприятия пошли по пути утепления сушильных сараев и организации подачи туда отходящих горячих газов кольцевых печей.

На Верхне-Котельском заводе (Москва) указанные начинания дали возможность вести формовку в течение всего года.

Заслуживает внимания опыт заводов Костромской области, где отходящие газы в сараи подаются и летом, что увеличивает производительность сушильных площадей и дает возможность более эффективно использовать кирпичедельные агрегаты, формовать сырец не в одну, а в три смены и накапливать полуфабрикат в количестве, необходимом для работы печи на протяжении всей зимы.

На сезонном заводе Калининградской области в утепленные стеллажные сараи, расположенные вблизи кольцевой печи, через перекидные коробы из зоны остывания кирпича подается теплый воздух. В холодное время года срок сушки сокращен в два раза; формовка и обжиг сырца ведется там в течение круглого года.

Для обеспечения нормальной работы формовочных отделений при температуре ниже нуля на некоторых сезонных за-

¹ Так как хлористый кальций несколько замедляет процесс сушки, то в этом случае на некоторых заводах такой сырец обжигается с повышенной влажностью.

водах утеплены помещения, где расположены кирпичедельные агрегаты, устроено отопление, подведена к формовочным прессам горячая вода, подогреваемая в водопроводных трубах, уложенных в своде кольцевых печей.

Что касается глиноснабжения в холодные и дождливые периоды года, то многие сезонные заводы успешно используют общезвестные способы, применяемые на предприятиях, работающих весь год, и накапливают необходимое количество сырья в глинозапасниках (конусах).

На передовых заводах увеличена формовка сырца за счет ликвидации внутрисменных-аварийных простоев оборудования, благодаря внедрению и строгому соблюдению системы планово-предупредительного и организации поузлового ремонта.

Например, с внедрением поузлового ремонта простой кирпичедельных агрегатов из-за поломок и аварий на Никольском заводе (Москва) сократились до десятых долей процента, и несмотря на значительное увеличение выпуска продукции, количество ремонтных работ сократилось в три раза.

Без аварийных простоев работает формовочное и карьерное оборудование на Бутовском, Верхне-Котельском, Нижне-Котельском и других заводах страны.

При поузловом ремонте также резко сокращается время простоев ремонтируемого оборудования. Так, для замены футеровки в цилиндре пресса прежде затрачивалось 4 дня, а при узловом ремонте только пять—шесть часов.

Заслуживает внимания опыт улучшения качества ремонтов на Моздокском кирпичном заводе «Коммунистический маяк», где рабочие механического цеха только восстанавливают отдельные детали и узлы, а слесари-эксплуатационники принимают их и самостоятельно устанавливают в машины.

В этом случае получая заработную плату в зависимости от количества выработанной продукции и будучи материально заинтересованными в безаварийной работе оборудования, слесари-эксплуатационники добиваются хорошего качества ремонта, предъявляя высокие требования и к работникам механического цеха. Последние, в свою очередь, вынуждены значительно улучшить качество ремонтных работ, поскольку неудовлетворительное их выполнение не оплачивается.

При увеличении объема производства, в связи с ликвидацией узких мест в сушке и формовке сырца и с внедрением передовой технологии обжига, на некоторых заводах достигнуты значительные успехи в механизации трудоемких и тяжелых работ, особенно в механизации транспорта.

Таковы основные новаторские достижения последнего времени, способствующие ликвидации разрыва между возросшей производительностью печного хозяйства и другими переделами производства, из которых в зависимости от конкретных особенностей каждого завода можно отобрать наиболее приемлемые для внедрения. Однако на заводах ЛССР этому вопросу не уделялось должного внимания, в связи с чем огромные резервы кирпичного производства остаются неиспользованными.

* * *

Коллективы заводов Министерства промышленности строительных материалов Латвийской ССР вместе с другими кирпичниками страны также включились в борьбу за освоение новой технологии обжига и уже в 1951 году добились некоторых результатов. Эти результаты могут быть иллюстрированы следующими данными:

Название заводов	Съемы кирпича с м ² печи (штук) за месяц		Прирост съема в 1951 году к 1950 г. на м ²	
	1950 г.	1951 г.	Штук	в %
Калициемский комбинат	969	1315	346	35
«Спартак»	600	1161	561	93
«Прогресс»	648	954	306	47
«Карныни»	730	1035	305	41
«Калкуны»	582	867	285	49
«Крустпилс»	1026	1258	232	22
«Туя»	570	795	225	39

Благодаря увеличению съемов при обжиге на заводах Министерства за 1951 год было произведено готовой продукции почти на 40% больше, чем в предыдущем году.

Однако, если в 1951 году средняя величина прироста съема кирпича на кубометр печи за месяц по всем заводам Министерства по сравнению с 1950 годом составляла 312 кирпичей, то в последующий период ежегодный прирост съема резко снизился, что нарастающим итогом показано в таблице относительно 1951 года:

Средний прирост съема кирпича (штук) на м ² канала печи по всем заводам Министерства				
1952 г.	1953 г.	1954 г.	1955 г.	1956 г.
64	76	62	110	28

Такое положение можно объяснить только отсутствием необходимых мероприятий по ликвидации отставания тех переделов производства, которые тормозили увеличение выпуска необходимого для обжига сырца.

Аналогичное положение наблюдалось и на других предприятиях страны.

Видя большие неиспользованные резервы печного хозяйства, рабочие Новосибирского завода № 1 опубликовали в печати письмо, в котором справедливо отмечалось, что на большинстве заводов медленно распространяется метод Дуванова, так как в союзном и республиканских министерствах промышленности строительных материалов, а также в Центральном комитете профсоюза больше говорят о необходимости распространения передового опыта, чем принимают нужные меры к тому, чтобы сломить косность, тормозящую внедрение новшеств¹.

В письме предлагалось узаконить новую технологию обжига и подтянуть формовку и сушку до уровня возросшей возможности печей.

В связи с указанным письмом, в июле 1954 года Министерство промышленности строительных материалов СССР издало специальное постановление о внедрении в течение 1954—1955 гг. новой технологии обжига на всех заводах, имеющих кольцевые печи.

В начале августа 1954 года аналогичное постановление было принято и Коллегией Министерства промышленности строительных материалов Латвийской ССР, в котором всем заводам предлагалась к обязательному исполнению подробная инструкция по обжигу кирпича методом Дуванова.

Однако перед коллективами и руководителями предприятий не ставилась коренная задача о тщательной разработке и внедрения всего комплекса организационно-технических мероприятий, обеспечивающих снабжение печей необходимым количеством сырца.

Безусловная необходимость выполнения этой задачи подтверждается и практикой заводов ЛССР. При некотором улучшении снабжения печей сухим сырцом (летние месяцы) здесь немедленно же увеличивались и съемы кирпича при обжиге. В другие месяцы, когда сырца для обжига не хватало, величина съемов резко снижалась, что в конечном

---

¹ Газета «Промышленность строительных материалов» от 16 июня 1954 года.

счете приводило к понижению среднегодовых показателей, о чем свидетельствуют данные нижеприведенной таблицы за 1954 год.

Название кирпичных заводов	Съем с м ² канала печи за месяц		Превышение в летний месяц над среднегодовым съемом	
	В один из летних месяцев (штук)	Среднегодовой (штук)	Штук	В %% к среднегодовому
Калциемский комбинат	1417	1092	325	29,7
«Спартак»	1848	1264	584	46,2
«Прогресс»	1423	1079	344	31,8
«Калкуны»	1686	1271	415	32,6
«Карныни»	1687	1417	270	19,0
«Крустпилс»	1698	1554	144	9,2

Эти данные говорят о том, что на заводах Министерства имеются довольно квалифицированные кадры обжигальщиков, которые в случае улучшения снабжения печей сырцом могут быстро освоить новую технологию обжига.

Тем не менее руководители большинства предприятий не уделяли должного внимания рассматриваемому вопросу, и обжигательные печи находились «на голодном пайке».

Все это в конечном счете привело к тому, что повышенные нормы съемов, установленные Министерством для заводов с августа 1954 года, когда была введена в качестве обязательной новая инструкция по обжигу, оказались невыполненными не только в 1954 году, но и в 1955—1956 гг., что видно из приведенных ниже данных:

Название кирпичных заводов	Нормы съема с августа 1954 г. (штук)	Фактическое выполнение норм 1954 г.			
		за 1955 г.		за 1956 г.	
		Штук	в %% к установленной норме	Штук	в %% к установленной норме
Калциемский комбинат	1600	1098	69	1135	71
«Спартак»	2000	1217	61	980	49
«Прогресс»	1600	1335	83	1096	68
«Карныни»	1700	1422	83	1322	78
«Калкуны»	1800	1267	70	1234	68
«Крустпилс»	1700	2013	118	1668	98
«Салдус»	1400	1164	83	1096	78

Из таблицы видно, что лишь на заводе «Крустпилс», где в 1955 году были приняты меры по увеличению количества сырца и печь работала на два огня, норма была перевыполнена.

Из-за необеспеченности сухим сырцом в 1956 году работа всех заводов ухудшилась и по величине среднего съема кирпича при обжиге (1174 шт.) они были по существу отброшены к уровню 1951 года (1146 шт.).

Отдельные руководители кирпичного производства это ухудшение пытаются объяснить увеличением задания по выработке дренажных труб, производство которых отдельным заводам пришлось осваивать заново. Однако известно, что всякому заданию по выпуску новых видов продукции на каждом заводе должна предшествовать плановая технологическая и организационная подготовка производства.

Для этого с успехом можно было бы использовать опыт мастера обжига Мукачевского завода УССР В. Ветрова, который еще в 1951 году при совместном обжиге кирпича и тонкостенной керамики — блоков и черепицы, достиг съема в 2426 штук условных кирпичей, или опыт Нарышкинского завода, Орловской области, где при обжиге таких же изделий съем составил 2650 штук. Наконец, можно было использовать опыт завода «Крустпилс», Латвийской ССР, где велся совместный обжиг кирпича и дренажных труб, а величина съема условного кирпича достигла в 1955 г. — 2013 штук.

При учете этого опыта и необходимой предварительной подготовки производства отпала бы необходимость в подобных объяснениях и в дорогостоящем неорганизованном экспериментировании при освоении производства новой продукции, которое велось в процессе выполнения производственной программы.

Главная причина невыполнения норм съемом кирпича при обжиге, установленных с 1954 года и невозможность в течение ряда лет внедрить дувановскую технологию состоит в том, что эти нормы для предприятий не являлись обязательными, так как не находили отражения в планах производства, а поэтому не побуждали руководителей предприятий к внедрению новаторских организационно-технических мероприятий, обеспечивающих решение этой задачи.

Что же касается обязательных норм, на основе которых заводам устанавливался объем производства, то они в течение ряда лет были заниженными и определялись не на основе на-

мщенных к внедрению прогрессивных мероприятий, а исходя из фактически достигнутого уровня за отчетный период, т. е. являлись статистическими. Что это так, подтверждает следующая таблица.

Средняя величина съемов кирпича с кубометра канала печей в месяц (тыс. штук)

	Годы					
	1951	1952	1953	1954	1955	1956
По плану: шт.	1300	1200	1300	1233	1463	1490
в %/о/о к 1951 году	100	92	100	95	112	115
Фактически: шт.	1146	1210	1222	1208	1256	1174
в %/о/о к 1951 году	100	105,5	106,6	105,3	109,5	102,7

Приведенные данные показывают, что в плановых нормах, главным образом, учитывался фактически достигнутый уровень съемов за отчетный период, т. е. была ориентация на узкие места.

Когда в 1951 году плановая норма съема кирпича с кубометра канала печей за месяц в 1300 штук заводами оказалась невыполненной, то вместо того, чтобы детально разобраться в причинах этого невыполнения и ликвидировать препятствия, мешавшие освоению нормы на 1952 год, ее просто понизили до 1200 штук.

Невыполнение плановой нормы съема, установленной на 1953 год — 1300 штук, послужило поводом к тому, чтобы на 1954 год понизить норму до 1233 штук.

Такой метод установления норм использования кольцевых печей — основного оборудования, которым определяется план производства, показывает, что эти нормы совершенно не исходили из внедрения в планируемом периоде тех или иных организационно-технических мероприятий, направленных на увеличение количества сырья, необходимого для ведения обжига по новой технологии.

Такие нормы не мобилизовали творческую активность работников заводов на тщательную разработку и обязательное внедрение мероприятий, направленных на совершенствование производства.

Значение организационно-технических мероприятий ярко проявляется при сравнении величины съемов кирпича на Нижне-Котельском заводе (Москва) и на заводе «Калкуны» (Латвийская ССР), которые являются предприятиями круглогодоч-

вого действия и оснащены в основном однотипным технологическим оборудованием.

Название заводов	Съем кирпича с м ² кольцевой печи по годам						
	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Нижне-Котельский:							
штук	1249	1368	1744	2075	2235	—	—
в %/о к 1949 году	100	109	140	166	179	—	—
«Калкуны»:							
штук	—	582	867	1128	1196	1271	1267
в %/о к 1950 году	—	100	149	194	205	218	217

Из таблицы видно, что на Нижне-Котельском заводе величина съема кирпича значительно выше чем на заводе «Калкуны», что объясняется внедрением организационно-технических мероприятий, к разработке и осуществлению которых широко привлекался весь коллектив предприятия.

Здесь благодаря усовершенствованию многоковшевого экскаватора и своевременной заготовке сырья в глинозапасник было достигнуто полное и бесперебойное обеспечение формовочного отделения сырьем. Модернизация кирпичедельного агрегата и организация формовки по часовому графику дали возможность удовлетворить увеличившиеся потребности завода в свежем сырье. Повышение производительности камерной сушилки привело к бесперебойному снабжению печи сухим сырцом. Кроме того, был улучшен внутриводский транспорт и облегчен труд рабочих на транспортных операциях, организован поузловой ремонт оборудования. Установленный технологический режим строго соблюдался на всех участках производства. Большое внимание было также уделено обучению рабочих передовым методам труда.

Все это позволило заводу уже в 1953 году приблизиться к величине съемов кирпича, достигнутых Дувановым.

Иначе обстояло дело на заводе «Калкуны», где при некотором относительном росте величины съемов кирпича абсолютная величина их остается крайне мизерной. Здесь к концу пятой пятилетки съем кирпича не достиг и того уровня, который Дувановым был получен еще в 1949, а Нижне-Котельским заводом в 1950 году, что объясняется отсутствием заботы по внедрению мероприятий, обеспечивавших печь достаточным количеством сырца.

Необходимо отметить, что благодаря заниженным плановым технико-экономическим показателям на многих заводах

не только не ведется борьба за внедрение положительного опыта других предприятий, но не используются и те возможности, которые имеются на каждом заводе, что очень хорошо видно при сопоставлении количества ежедневно выпускаемой продукции.

Так на заводе «Карныни» при подекадном учете выпуска продукции за июнь месяц 1954 года¹ создается видимость о его ритмичной работе и нормальном использовании печного хозяйства. Вот данные:

Декады месяца	Выработка кирпича	
	в тыс. штук	в %% к выработке за месяц
I	372,0	33,7
II	383,0	34,8
III	346,0	31,5
Итого :	1101,0	100,0

Но если сопоставить ежедневный выпуск кирпича на протяжении этого же месяца, то станет ясным, что такого рода вывод является ошибочным.

Число месяца	Выработано кирпича (тыс. штук)	Число месяца	Выработано кирпича (тыс. штук)	Число месяца	Выработано кирпича (тыс. штук)
1	22,2	11	50,6	21	51,5
2	47,2	12	31,0	22	52,5
3	47,7	13	36,0	23	30,0
4	46,8	14	40,5	24	35,0
5	40,0	15	40,5	25	21,0
6	36,0	16	38,9	26	22,6
7	40,1	17	30,1	27	33,0
8	30,0	18	42,0	28	33,0
9	20,0	19	52,0	29	29,0
10	41,5	20	21,4	30	38,1

Из приведенных данных следует, что в отдельные дни (1, 9, 20, 25, 26 июня) выработка готовой продукции достигала минимальных размеров — от 20 до 22,6 тыс. штук, а в другие (11, 19, 21, 22 июня) повышалась до 50,6—52,5 штук.

Это указывает, во-первых, на то, что многие дни печь использовалась с большой недогрузкой, а во-вторых, что при

¹ В июне метеорологические условия не осложняли производства.

известных условиях в отдельные дни обжигальщики завода могут выпускать на этой печи ежедневно не менее 50 тыс. штук кирпича. Таким образом при закреплении условий работы наблюдающихся в лучшие дни завод мог бы увеличить месячный выпуск кирпича на 36%.

Кажущееся благополучие в ритмичности работы завода при сравнении количества выработанной продукции в отдельные декады месяца объясняется тем, что при заниженных плановых нормах использования печи создавалась возможность в отдельные дни каждой декады, без каких-либо специальных мероприятий и усилий, резко увеличивать выгрузку готового кирпича, за счет чего покрывалась плохая работа в другие дни, чем и выравнивалось общее количество выпущенной продукции по декадам.

Внедрение мероприятий, увеличивавших производительность сушильного хозяйства в значительной мере задерживалось также «льготным» планированием потерь сырца от брака. На Калнциемском комбинате в 1950 году допустимая норма потерь от брака в сушке составляла 5%. Но так как фактические за год потери достигли 9,2%, то на 1951 год их норма была увеличена до 11%. То же самое наблюдалось и в последующие годы. Поэтому на сезонных участках Калнциемского комбината в течение многих лет «не было потребности» в ликвидации устаревших способов формовки и сушки сырца и десятки миллионов этого сырца подвергается сушке на открытых площадках, где ежегодно происходит его массовая гибель от дождя, снега и заморозков.

Для других заводов норма потерь сырца при сушке начиная с 1953 года также была увеличена в два раза по сравнению с нормой 1951 года.

Такое положение не замедлило сказаться на увеличении потерь при обжиге, так как при ослабленном внимании к сушильному хозяйству в печи стал поступать в большом количестве недоброкачественный полуфабрикат, что иллюстрируется следующими данными:

Название заводов	Фактический брак при обжиге (в %%)	
	за 1951 год	за 1954 год
Калнциемский комбинат	2,1	4,8
«Прогресс»	5,1	8,1
«Крустпилс»	2,0	4,3
«Салдус»	2,8	3,3
«Жалкуны»	2,4	3,6

Из данных таблиц видно, что в 1954 году¹, по сравнению с 1951 годом, брак при обжиге на указанных заводах значительно возрос, а в 1955 году по всем заводам составлял 5,2%, превышая установленную норму более чем в два раза.

Количество брака при обжиге за 1956 г. возросло до 5,6%. Кроме того, плохое качество полуфабриката сказалось на ухудшении механической прочности изделий, что подтверждается данными о марочности кирпича по заводам Министерства за 1956 год:

Марка	В %%	
	План	Фактически
М-150	48,2	47,6
М-100	45,3	39,0
М-75	6,5	13,4

Из таблицы видно, что план выработки кирпича лучших марок — 150 и 100 не выполнен, а производство продукции пониженной механической прочности (марка 75) превысило плановое задание более чем в два раза.

Указанное обстоятельство на практике приводит к тому, что при постоянном недостатке стеновых материалов в республике низкомарочный кирпич на стройках часто применяют не по назначению, т. е. используют на ответственную кладку, а это ведет к ухудшению качества, к браку строительных работ.

Следует отметить, что значительное отставание сушильного хозяйства также сдерживает использование резервов формовочного оборудования.

Несмотря на то, что начиная с 1951 года многие заводы страны на ленточных прессах старой конструкции за счет небольшой модернизации и улучшения организации труда довели формовку сырца от 40 до 50 тыс. штук в смену, по Министерству промышленности строительных материалов Латвийской ССР, где за последние годы на многих предприятиях используются высокопроизводительные прессы новейших конструкций, этот показатель на протяжении пятой пятилетки возрос крайне незначительно.

Об этом свидетельствует величина плановых и фактических

¹ Данные за 1954 год приведены за 9 месяцев работы.

среднегодовых съёмов сырца за прессосмену по всем заводам в тыс. штук:

Тип прессов	1951 г.		1952 г.		1953 г.		1954 г.		1955 г.	
	План	Фактически	План	Фактически	План	Фактически	План	Фактически	План	Фактически
Ленточные ..	20,0	17,1	21,0	19,6	23,2	20,2	22,4	22,2	25,1	24,4

Если учесть, что на ряде заводов Министерства («Цесис», «Крустпилс», «Спартак») в среднем за прессосмену формируется более 30 тыс. штук сырца, то становится ясным наличие больших неиспользованных возможностей в формовке. Остаются неиспользованными и те резервы, которые можно мобилизовать путем продления периода формовки сырца, организовав его производство при заморозках и в дождливую погоду. Поэтому на сезонных заводах кирпичеделательные агрегаты в течение года большую часть времени простаивают, а основная масса сырца (80—90%) выпускается только за четыре летних месяца (май—август). Но и в этот период на некоторых заводах из-за ненадежности прогрессивных методов ремонта оборудования, последнее используется далеко не в полной мере.

Значительные резервы мощности кирпичных заводов можно привести в действие за счет преодоления сезонности.

До сих пор на большинстве предприятий не уделялось должного внимания изучению и внедрению опыта сезонных заводов, которые ведут обжиг в течение круглого года. Исключительную актуальность этот вопрос приобретает для заводов Министерства промышленности строительных материалов Латвийской ССР, где из общей кубатуры обжигательных печей на сезонные предприятия приходится 75%. Такое положение крайне отрицательно сказывается на равномерности выпуска продукции в течение года, о чем свидетельствует поквартальная выработка кирпича заводами Министерства за 1954 год:¹

Кварталы	В %% к годовому выпуску
I	7,5
II	26,3
III	42,1
IV	24,1

¹ В том числе два завода круглогодичного действия.

Получая на протяжении года стеновые материалы неравномерно, строительные организации не могут правильно использовать рабочую силу и механизмы, удлиняют сроки строительства; создаются условия для штурмовщины, ухудшения качества строительных работ, снижения производительности труда и удорожания строительства.

Отсутствие кирпича в зимний период особенно вредно сказывается на развитии сельского строительства, так как недостаточно используется имеющаяся в колхозах свободная рабочая сила.

Сезонщина причиняет большой вред и самим кирпичным заводам, поскольку основные производственные фонды используются крайне недостаточно и значительную часть времени оборудование простаивает.

Если учесть, что в течение года кольцевые печи на сезонных заводах могут действовать около 335 дней (один месяц в ремонте), то совершенно недостаточным является то фактическое время, которое они используются за год. Примером этого могут служить данные о работе печей в 1954 году:

Название заводов	Фактически отработано (дней)	В %% к возможному числу дней работы
Калнциемский комбинат	235	70,2
«Спартак»	219	65,3
«Прогресс»	233	69,5
«Крустпилс»	319	95,5
Калнциемский комбинат	221	65,9
«Спартак»	179	53,4
«Цесис»	291	87,0

Таблица показывает, что только на заводах «Цесис» и «Крустпилс» печи использовались сравнительно удовлетворительно за счет постоянной обеспеченности их полуфабрикатом, заготовленным в летнее время. На остальные же предприятия печи простаивают в пределах от 30 до 47% возможного числа рабочих дней. Аналогичное положение наблюдалось и в течение 1955 и 1956 гг. Но этим не исчерпывается слабое использование печного хозяйства на сезонных заводах.

В первый месяц сезона (май), в так называемой пусковой период, и в последний месяц года (декабрь), когда производство свертывается, печи работают с крайне ограниченной

нагрузкой. Выработка кирпича в мае и декабре по сравнению с июлем (100%) представляется в следующем виде (1954 год):

Название кирпичных заводов	Выработка кирпича в %% к июлю	
	май	декабрь
Калициемский комбинат	53	13
«Спатак»	50	12
«Прогресс»	59	55
«Крустпилс»	102	113
«Карныни»	56	19
«Салдус»	66	0,0
«Цесис»	70	104

Исключение составляют заводы «Крустпилс» и «Цесис», где печное хозяйство было обеспечено сырцом и использовалось лучше. На остальных же заводах загрузка печей в эти месяцы была крайне слабой.

Подсчеты показывают, что если бы на действующих заводах Министерства организовать обжиг кирпича в течение одиннадцати месяцев и выпускать продукцию на уровне июля месяца 1954 года, то можно было бы получить 187 млн. штук кирпича, или на 81 млн. больше, чем фактически его было выработано за 1954 год (187—106). Это значит, что можно сэкономить около 60 млн. рублей, которые потребовалось бы затратить на строительство новых заводов указанной мощности.

Неудовлетворительное использование основных производственных фондов в сезонном производстве является источником текучести кадров, мешает повышению их технического и культурного уровня, создает условия для нарушения технологической дисциплины, является тормозом внедрения передового опыта и задерживает подъем общей культуры производства.

Все это указывает на необходимость самого тщательного изучения и быстрого внедрения опыта тех сезонных предприятий, которые не ожидая коренной реконструкции сумели организовать обжиг кирпича в течение всего года.

* *
*

Отсутствие надлежащей борьбы за освоение резервов производственной мощности заводов объясняется и тем, что име-

ющиеся наличные резервы искусственно занижались, так как производственная мощность заводов определялась не с учетом достижений передового опыта, а исходя из фактически достигнутого уровня использования ее за отчетный период.

Известно, что разность между годовой мощностью предприятия и фактическим выпуском продукции представляет собой резерв мощности. Зная величину этого резерва, можно мобилизовать творческие усилия коллектива каждого завода на изыскание наиболее приемлемых путей по его освоению. Поэтому правильный расчет производственной мощности имеет исключительно важное значение.

В связи с этим, в основу расчета резервов нами положено указание декабрьского Пленума ЦК ВКП(б) 1935 года о том, чтобы «технические нормы, определяющие мощности отдельных агрегатов оборудования, составлялись на основе проверенного опыта лучших стахановцев».¹

Поэтому под производственной мощностью предприятия понимается максимально возможный выпуск продукции в натуральном выражении за год, при условии применения норм, достигнутых лучшими передовиками производства, применения передовой технологии и организации производства, ликвидации узких мест.

Только с учетом указанных требований величина производственной мощности будет действительно характеризовать потенциальные возможности каждого предприятия или отрасли промышленности в целом.

В кирпичной промышленности производственная мощность заводов должна подсчитываться по производительности обжигательных печей, поскольку они являются основными агрегатами и оказывают решающее влияние на весь ход производства. При этих расчетах необходимо исходить из высших съемов кирпича с кубометра канала печи в месяц, достигнутых лучшими производственниками на однотипных агрегатах.

Но до последнего времени эти требования не соблюдались, что дезориентирует работников производства в отношении величины действительных резервов мощности, которыми располагают заводы, что можно показать на примере.

При расчете мощности на 1954 год для заводов Министерства промышленности строительных материалов Латвийской ССР, имеющих однотипные печи и производящих однородную

---

¹ КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов, ч. II, изд. 7, 1953 г., стр. 815.

продукцию, были приняты почему-то различные нормы съемов кирпича с кубометра канала печи (от 1740 штук до 1240 штук). Подсчитанная на основе этого годовая производственная мощность всех заводов была определена в количестве 175 млн. штук кирпича.

При правильном определении мощности указанных заводов на тот же период надо было учитывать проверенные практикой новаторские показатели. Для печей с длиной канала до 100 метров принять норму съемов в 2500 штук с кубометра канала печи в месяц, с длиной свыше 100 метров (где обжиг можно вести на два огня) — 2800 штук, а для печей «Зиг-заг» — 1900 штук. Реальность этих показателей доказана не только новаторами производства, но и целыми заводами. Срок работы печей за год принят в 335 дней. При этих условиях производственная мощность заводов Министерства составила 368 млн. штук кирпича.

Таким образом, при фактическом выпуске кирпича всеми заводами за 1954 год в количестве 106 млн. штук, ведомственный расчет мощности показывает, что неиспользованный резерв ее составлял только 69 млн. штук (175—106), а при подсчете мощности с учетом достижений передового опыта этот резерв оказался значительно большим и составил 262 млн. штук (368—106).

Приведенные данные показывают, что при ведомственном исчислении производственной мощности заводов руководители кирпичного производства не знают своих действительных возможностей в увеличении объема производства на действующих заводах и иногда совершенно необоснованно требуют значительных капиталовложений на коренную реконструкцию существующих или строительство новых заводов. Но имеющуюся мощность можно сравнительно быстро освоить за счет планомерного внедрения передового опыта с незначительной затратой средств, что доказано практикой передовых заводов страны.

Занижение производственной мощности заводов искажает и величину узких мест, что мешает руководителям предприятий выбирать наиболее рациональные организационно-технические мероприятия для их ликвидации.

Заниженная величина резервов производственной мощности явилась также причиной того, что мероприятия по их использованию не находили отражения в техпромфинпланах заводов, слабо развевывалось социалистическое соревнование

ников кирпичного производства на активное внедрение новаторских достижений.

Все это привело к тому, что доступная к осуществлению на любом кирпичном заводе прогрессивная технология обжига оказалась не внедренной в течение многих лет, а перспективы ее внедрения в ближайший срок остаются проблематичными, что видно из простого подсчета.

Известно, что в 1955 году на заводах МПСМ ЛССР средний съем кирпича с кубометра кольцевых печей составлял 1256 штук, а в 1954 году — 1208 штук. Таким образом годовой прирост составил 48 кирпичей.

Если принять, что такой же прирост съёмов будет и в последующие годы, то для того чтобы добиться дувановского уровня — 2500 шт., потребуется 26 лет $\left(\frac{2500 - 1256}{48}\right)$, т. е. такой срок, в течение которого при современных темпах технического прогресса, кольцевые печи совершенно устареют и не будут применяться.

Между тем ориентировочные подсчеты показывают, что в результате закрепления съёмов кирпича с кубометра обжигательного канала печи, достигнутых лучшими обжигальщиками страны, ликвидации сезонности за счет введения в эксплуатацию упрощенных туннельных сушилок и механизации многих ручных работ, упорядочения внутризаводского транспорта и обучения рабочих передовым методом труда, можно не только быстро утроить выпуск продукции на действующих заводах Министерства, но и увеличить годовую выработку кирпича на одного рабочего более чем в два раза (с 50 до 124,8 тыс. штук), а также значительно снизить себестоимость продукции.

* *
*

Для решения огромных задач, которые поставлены партией по ускорению темпов промышленного, сельскохозяйственного и, особенно, жилищного строительства, требуется, чтобы достижения передового опыта в кирпичной промышленности внедрялись организованно и быстро давали эффективные результаты.

Творческая мысль не стоит на месте, а выдвигает все новые и новые прогрессивные предложения, способствующие дальнейшему совершенствованию производства.

Перед кирпичниками страны в данное время выдвинута новая важная задача по реконструкции кольцевых печей с целью

превращения их в туннельные агрегаты, в которых осуществляется сушка и обжиг сырца одновременно.

Это мероприятие, недавно разработанное в Научно-исследовательском институте строительных материалов Украинской ССР под руководством научного работника Заики, уже нашло практическое применение в производственных условиях на Хмельницком и Стайковском кирпичных заводах УССР, где в 1956 году во время капитального ремонта кольцевые печи были переделаны в туннельные.

Наряду со значительной производительностью туннельных агрегатов и полной ликвидацией сезонности при этом условии возникает новая возможность осуществить механизацию всех операций, т. е. внедрить комплексную механизацию в производство кирпича на старых заводах, что при кольцевых печах, как известно, до сего времени сделать не удавалось. При указанной модернизации кольцевых печей значительно облегчается труд рабочих, устраняется необходимость вести тяжелые ручные работы по садке и выгрузке кирпича в запыленной атмосфере и при высокой температуре, ликвидируются ручные транспортные работы. Для быстреего внедрения этого открытия желательно, чтобы в централизованном порядке были разработаны типовые проекты модернизации кольцевых печей в зависимости от их размеров и конструктивных особенностей, а также подобран наиболее рациональный тип вагонеток.

Исходя из качественных особенностей сырья, привлекая к этому делу научно-исследовательские организации, необходимо разработать оптимальные режимы технологического процесса.

В заключение надо отметить, что крупнейшим недостатком по внедрению и закреплению достижений передового опыта во многих республиках страны явилось то, что руководящие органы кирпичной промышленности не занимались этими вопросами систематически и повседневно. Часто их деятельность сводилась только к тому, что то или иное новшество одобрялось и давались общие рекомендации о необходимости его внедрения на всех предприятиях; проверенные практикой достижения не являлись для заводов обязательными.

В деле широкого внедрения прогрессивных достижений в практику исключительное значение имеет Постановление декабрьского Пленума ЦК КПСС 1956 года, в котором говорится, что важнейшей задачей хозяйственных органов являет-

ся систематическое и широкое внедрение в производство достижений передовой науки и техники, ценного опыта новаторов, предложений рационализаторов и изобретателей.

Из этого следует, что проверенные практикой ценные открытия и предложения должны постоянно учитываться и находить отражение в государственных планах и, таким образом, стать обязательными для внедрения в производство.

В этом постановлении ЦК КПСС нашло практическое отражение замечательное указание В. И. Ленина о том «чтобы сила примера стала в первую голову моральным, а затем — принудительно вводимым образцом».¹

В свете этих указаний и Постановления февральского Пленума ЦК КПСС о дальнейшем совершенствовании организации управления промышленностью и строительством, практический порядок планирования в кирпичной промышленности нам представляется в следующем виде:

1) На каждом заводе определяется годовая производственная мощность предприятия, рассчитанная по нормам высших съёмов кирпича при обжиге, достигнутых лучшими передовиками производства в стране на однотипных печах.

2) Исходя из данных подсчитанной мощности и фактического выпуска продукции за год (в натуральном выражении) определяется резерв мощности.

3) Устанавливается величина диспропорций (узких мест) между производительностью печного хозяйства и другими переделами производства.

4) На основе глубокого изучения передового опыта по ликвидации узких мест и учета конкретных особенностей каждого завода выбираются наиболее рациональные мероприятия для подтягивания отстающих переделов производства до уровня производительности печей. В зависимости от сложности организационно-технических мероприятий устанавливаются сроки их внедрения². В разработке указанных мероприятий обязательно должны принимать самое активное участие все трудящиеся заводов, а также работники руководящих органов промышленности, научно-исследовательских и проектных организаций.

---

¹ В. И. Ленин. Соч., т. 27, стр. 177.

² В зависимости от конкретных условий отдельные сложные мероприятия могут планироваться для внедрения на протяжении более одного года.

5) Принятые мероприятия, необходимые для полного освоения резерва мощности в соответствии с намеченными сроками их внедрения, должны являться основными исходными данными для расчета плановых технико-экономических показателей, по которым и устанавливается задание производственной программы на тот или иной планируемый период.

6) Необходимо, чтобы Совет народного хозяйства, а затем Госплан республики подвергали тщательной проверке проекты планов, не в целом по отраслевому управлению, а по каждому заводу, критически анализировали технико-экономические показатели, определяющие намеченный объем производства, проверяли содержание и сроки осуществления намеченных организационно-технических мероприятий.

При указанном порядке планирования изживется добровольность во внедрении проверенного передового опыта; будет устранено такое положение, когда отдельные предприятия, добившиеся более высокого уровня технико-экономических показателей, из года в год получали необоснованно напряженные планы, а другие, так называемые отстающие заводы, где не проявлялась забота о повышении уровня технико-экономических показателей, имели заниженные планы производства.

В заключение необходимо подчеркнуть, что для стимулирования более активной борьбы за вскрытие и приведение в действие резервов производства требуется разработать определенные формы материального поощрения. Нельзя дальше допускать такого положения, когда решающим показателем, характеризующим деятельность коллектива предприятия и его руководителей, является только выполнение заданного объема производства. При этом условии даже передовые заводы стремятся не показывать всех своих действительных возможностей из боязни, что при повышении плана производства руководящие работники заводов будут лишены возможности получить премиальное вознаграждение. С другой стороны, нельзя дальше допускать такого положения, когда руководящие работники отстающих заводов, где нет заботы по улучшению технико-экономических показателей, получают материальное поощрение, так как перевыполняют заниженные планы производства. В связи с этим необходимо также отметить, что в кирпичном производстве нормы выработки основных производственных рабочих целиком связаны с уровнем технико-экономических показателей использования оборудования. Поэтому с повышением этих показателей обычно сразу же повышаются и нормы выработки рабочих. А это приводит

к тому, что фактическая заработная плата рабочих передовых заводов бывает ниже заработной платы отстающих предприятий, т. е. имеющих пониженные технико-экономические показатели использования оборудования.

В целях материального стимулирования руководителей производства за более активную борьбу по использованию резервов производственной мощности необходимо внести изменения в систему премирования руководителей производства таким образом, чтобы при определении размера премий наряду с такими показателями как выполнение плана по объему производства, по производительности труда и рентабельности, учитывался также уровень важнейших технико-экономических показателей использования оборудования, на основе которых рассчитывался объем производства. Что касается производственных рабочих, нормы выработки которых всецело связаны с производительностью оборудования, то в этом случае, очевидно, необходимо установление одинаковых норм выработки для однотипного оборудования по всем заводам экономического района, работающим в одинаковых условиях, что будет являться важным стимулом для повышения творческих усилий рабочих по изысканию путей лучшего использования оборудования.

Vec. pasn. P. Rešetņaks

ĶIEĢEĻU RŪPNIECĪBAS RAŽOSANAS JAUDU REZERVES UN TO IZMANTOŠANA

(pēc Latvijas PSR datiem)

Galvenais būvmateriālu veids republikā ir māla ķieģeļi, kuru lielāko vairumu ražo Latvijas PSR Būvmateriālu rūpniecības ministrijas rūpnīcas.

Faktiskie šo rūpnīcu krāšņu darba rādītāji pēdējos sešos gados liecina, ka vāji tiek izmantotas ražošanas jaudas rezerves. Pilnīgāk ieviešot jauno apdedzināšanas tehnoloģiju, ko izstrādājis meistars Duvanovs, būtu iespējams vairākkārtīgi palielināt produkcijas izlaidi uzņēmumos bez jebkādiem izdevumiem gredzenveida krāšņu rekonstrukcijai.

Ražošanas jaudas pilnīgāku izmantošanu traucēja tas apstākļi, ka žāvēšanas un formēšanas saimniecības darba ražīgums palika iepriekšējā līmenī un krāsniņiem nepietika jēlķieģeļu.

Saduroties ar šādiem šķēršļiem, vairāki rūpnīcu novatori un labākās mūsu republikas rūpnīcas izstrādāja un realizēja praksē veselu rindu efektīvu pasākumu, kas likvidēja šaurās vietas jēlķieģeļu žāvēšanā un formēšanā, kā arī atrada ceļus, kā organizēt sezonas rūpnīcās ķieģeļu apdedzināšanu visu gadu.

Tomēr ķieģeļu rūpniecības vadošie organi, tai skaitā arī Latvijas PSR Būvmateriālu rūpniecības ministrija, vāji ieviesa rūpniecībā šos progresīvos pasākumus, neievēroja tos, nosakot krāšņu izmantošanas un ķieģeļu ražošanas plānu tehniski-ekonomiskos rādītājus. Praktiski šos rādītājus noteica, ņemot vērā šaurās vietas jēlķieģeļu formēšanā un apdedzināšanā, kas veicināja rūpnīcu pasivitāti jaunas tehnoloģijas ieviešanā, kura krasi palielinātu jēlķieģeļu ražošanu.

Ieviest un nostiprināt augstākus rādītājus (ķieģeļu ražošanā

mēnesī no 1 m³ krāšņu kanala), kurus bija sasniedzis Duvanovs un vairākas mūsu republikas lielākās rūpnīcas, lielā mērā traucēja pareizas metodes trūkums rūpniecības ražošanas jaudas ap-
rēķināšanā.

Praksē atsevišķiem uzņēmumiem ar vienveida krāsnīm jaudu noteica nevis uz to rādītāju pamata, ko sasniedza mūsu republikas labākie ražotāji, bet balstoties uz faktiskā ķieģeļu ražošanas līmeņa, ko sasniedza ķieģeļu apdedzināšanā katrā atsevišķā uzņēmumā.

Tādā veidā mākslīgi pazeminājās jaudas rezerves, bet ķieģeļu ražošanas vadītāji, nezinādami rūpniecības potencialās iespējas, izturējās vienaldzīgi pret jaunievedumiem, kuru rezultātā varētu šīs rezerves īsā laikā ievest darbā.

Rezultātā radās tāds stāvoklis, ka plašas strādājošo masas neiesaistījās pasākumu izstrādāšanā, kas sekmētu esošo rezervju apgušanu, bet daudzi ķieģeļu rūpniecības vadītāji līdz šim laikam uzskata, ka vienīgais ceļš ķieģeļu ražošanas palielināšanai esošās rūpnīcās ir visa uzņēmuma rekonstrukcija, kam ir nepieciešami ievērojami kapitālieguldījumi.

Raksta beigās ir parādīts, ka praksē pārbaudītie jaunatklājumi, kas ievērojami palielina darba rādītājus, ir obligāti jāievieš visās rūpnīcās. Ražošanas plāniem jābalstās nevis uz tiem tehniski-ekonomiskiem rādītājiem, kas iegūti no pārskatu datiem, kur izpaužas visi ražošanas trūkumi, bet uz progresīviem rādītājiem, kas pamatojas uz pirmrindnieku pieredzi, kuras vispārīnāšana plānošanas kārtībā jānodrošina praktiski ar organizatoriskiem un tehniskiem pasākumiem.

Доцент, канд. экономических наук
Л. И. Гамрат-Курек.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОРГАНИЗАЦИИ И ПЛАНИРОВАНИЯ ИНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ

(Условная инструментальная единица сложности)

В большинстве инструментальных цехов задание по товарному и валовому выпуску продукции дается в нормо-часах. К этому общему знаменателю приводится все многообразие работ, выполняемых цехом. Исчисление как товарного выпуска, так и объема незавершенного производства не составляет особых трудностей для счетно-конторского персонала.

Однако применение нормо-часа в качестве единицы измерения выпуска инструментального цеха имеет и большие неудобства.

Нельзя допускать, чтобы цехи могли искусственно увеличивать число плановых нормо-часов. Поэтому за установлением норм должен быть обеспечен жесткий контроль. Всякого рода отклонения не могут включаться в нормы, даже если они будут вызваны изменениями условий работы. В противном случае, как показала практика, при подведении итогов работы цехи добиваются мнимого увеличения выпуска продукции за счет простого изменения исходных нормо-часов.

Опыт передовых предприятий свидетельствует о том, что развитие и укрепление хозрасчета требует внедрения и совершенствования номенклатурного (натурального) планирования.

Инструментальные цехи, как правило, ведут индивидуаль-

ное производство. В начале планового периода не представляется возможным составить плановую калькуляцию на натуральную единицу продукции. Ввиду того, что такие цехи работают на основе разовых заказов, калькуляции разрабатываются не одновременно с составлением техпромфинплана, а по мере надобности до начала работ. Эти калькуляции носят название сметных. Составление таких калькуляций в течение всего планового периода крайне затрудняет контроль за их правильностью. Нередко нарушается правило о составлении сметной калькуляции до начала работ, а это приводит к ликвидации отличий между сметной и отчетной калькуляциями. Но укрепление хозрасчета требует сопоставления фактических и плановых затрат. В силу сказанного экономисты давно настаивают на замене нормо-часа, как калькуляционной единицы, какими-либо единицами, допускающими возможность заблаговременного планирования их себестоимости.

В решениях научно-производственной конференции по внутризаводскому хозрасчету, организованной Институтом экономики Академии наук СССР, рекомендуется для многономенклатурных инструментальных цехов планирование затрат производить на основе «калькуляции типового (среднего) представителя группы однотипных инструментов и приспособлений».

Инструментальные цехи металлообрабатывающих заводов Латвийской ССР характеризуются пестрой номенклатурой выполняемых работ. Следовательно, в качестве основы для планирования необходимо иметь разработанные планово-расчетные цены на инструменты — представители, распространяемые как «средние» на всю подгруппу инструмента. По мере изменения условий производства и, связанного с этим, снижения себестоимости инструмента, меняются отпускные цены. Чтобы не разрабатывать новые ценники, обычно прибегают к двойной оценке выпуска — в твердых неизменных и текущих отпускных ценах, причем последние связываются с первыми своим переводным коэффициентом для каждого периода времени.

Но при таком положении возникают некоторые неудобства, обусловленные необходимостью уточнения вида цен. Твердые цены отрываются от реальных затрат. Наконец, отсутствует наглядное выражение выпуска в каких-либо натуральных единицах.

Именно поэтому еще раньше автор статьи выдвинул пред-

ложение о введении для планирования и учета инструментального производства (наподобие ремонтных единиц сложности) условных инструментальных единиц сложности (ИЕ). Применение ИЕ упрощает ценники и превращает их в классификаторы для определения сложности инструмента (количества ИЕ). Что касается плановой цены, то она определяется только на одно наименование продукции — условную инструментальную единицу сложности.

Поясним сказанное.

Измерение объема выпуска инструментального цеха в нормо-часах не стимулирует повышения производительности труда. Всякое мероприятие, направленное на рост производительности труда, сокращает трудоемкость изделий и, таким образом, «уменьшает» показатель выпуска, измеренный в нормо-часах. Заметим, что оценка выпуска в неизменных нормо-часах ни в одном инструментальном цехе Латвийской ССР не применяется. Часто цехи, заинтересованные в увеличении показателя выпуска, начинают искать возможности для увеличения количества нормо-часов, заложенных в каждом конкретном инструменте.

Введение инструментальной единицы сложности для оценки объема выпуска делает бессмысленными комбинации, направленные на увеличение числа нормо-часов. Наоборот, только систематическая работа по снижению трудоемкости в часах (экономия нормо-часов) позволит выпустить большее количество натуральных инструментов и, следовательно, условных инструментальных единиц сложности.

Несмотря на сказанное выше, некоторое, хотя недостаточное, повышение производительности труда в инструментальных цехах, происходит и сейчас. Поэтому нормо-час в 1957 году имеет иное натуральное содержание, чем нормо-час 1950 года. При этом мы, однако, не знаем, на сколько изменилась производительность труда и другие показатели работы инструментальных цехов. Иначе говоря, сейчас мы не имеем нужной сопоставимости результатов работы цеха за разные периоды времени. Наоборот, инструментальная единица сложности дает возможность подобного сравнения.

На базе единицы инструментальной сложности можно не только твердо установить задание цеху, но и отдельным рабочим. Это позволит стимулировать рост производительности труда при повременно-премиальной системе оплаты, которая сейчас вводится в некоторых инструментальных цехах. С другой стороны, будет суммарный критерий правильности

установления норм времени, а это делает возможным обоснованное применение сдельной заработной платы.

В большинстве случаев составление сметных калькуляций в настоящее время проводится работниками инструментальных цехов, а поскольку последние заинтересованы в увеличении количества нормо-часов, то нередко случаи завышения стоимости инструмента. Проверка многочисленных сметных калькуляций требует, по существу, повторения всех расчетов, поэтому контроль за их правильностью затруднителен.

Наличие классификаторов для специальных инструментов с оценкой их сложности в ИЕ позволит свести к минимуму объем калькуляционных расчетов. Для подсчета сметной стоимости данного инструмента нужно лишь количество инструментальных единиц его сложности помножить на плановую цену одной ИЕ.

Определение количества единиц сложности по классификатору может быть произведено вне инструментального цеха, например, конструктором оснастки, как это практикуется на некоторых заводах СССР. Совнархоз или Управление при наличии классификаторов инструмента в ИЕ могут организовать действенный контроль над определением групп инструментальной сложности.

Сейчас на наших заводах, по существу, нет обоснованных норм расхода материалов в инструментальном производстве. Так, Рижский дизелестроительный завод в 1957 году затребовал для своего инструментального цеха 21,05 тонны нержавеющей стали, а получил 4,77 тонны, т. е. 22,7% от запрошенного количества. Конечно, работа цеха затруднилась, но нельзя сказать, что он работал только 22,7% эффективного времени, а остальные 77,3% из-за отсутствия материала стоял. Ясно, что в этом случае заявка на сталь была дана без достаточного обоснования. С введением инструментальных единиц сложности представляется возможным, как это сделано при организации плано-предупредительного ремонта оборудования, с достаточной точностью определить расход материала на запланированный выпуск инструмента в ИЕ.

Применение классификаторов специального инструмента в инструментальных единицах сложности позволит еще до составления чертежей оснастки, лишь по общему виду изделия, приблизительно определить количество и сложность специального инструмента, т. е. установить объем будущей технической подготовки производства.

Защищая предложение о введении инструментальных еди-

ниц сложности, автор полагал, что речь идет о новом, неприменявшемся ранее способе. В дальнейшем это предположение оказалось ошибочным. Вышедшая в 1953 году книга Л. В. Барташева «Инструментальное хозяйство небольшого завода» содержит косвенное указание на то, что инструментальная единица сложности (только под другим названием) уже применяется. Вот что там сказано: «На Люберецком заводе сельскохозяйственных машин, на некоторых ленинградских заводах и других за основу классификации (как это имеет место при классификации оборудования) принято деление приспособлений по степени трудоемкости их изготовления. При этом за единицу сложности принята трудоемкость изготовления простейшего приспособления, исчисляемая в 20 человеко-часов».

Таким образом, уже имеется практическое подтверждение целесообразности применения инструментальной единицы сложности (ИЕ). Остановка, стало быть, за сравнительно несложным комплексом мероприятий по внедрению новой калькуляционной единицы.

В основе сборника планово-расчетных цен на инструмент — ценника должна лежать строгая классификация инструмента с выделением параметров, которые могут быть взяты как независимое переменное для определения функции — планово-расчетной цены.

Автором была предпринята попытка разработать классификатор инструмента, пригодный для условий местной металлопромышленности. Были подробно систематизированы классы наиболее дорогого инструмента (оснастки) — штампы холодные и горячие, приспособления, постоянные формы (кокили).

Рассмотрению подверглись различные варианты выбора независимых переменных для построения плановой цены, как их функции. Известно, что за независимые переменные в ценниках инструмента на заводах Советского Союза принимают позиции по спецификации чертежа инструмента, габариты, вес, сложность фигуры и количество рабочих органов. Для заводов металлопромышленности Латвии в наибольшей мере оказалась закономерной связь между количеством позиций в спецификации чертежа инструмента данной группы и затратами труда на его изготовление.

С целью проверки этого положения автор подверг сопоставлению затраты на изготовление около ста холодных штампов, выполненных заводом «Компрессор» для себя и других

предприятий местной металлопромышленности: «Квеле», «Саркана Звайгзне», «Сарканайс Металистс».

В соответствии с принятой классификацией все эти штампы были разбиты на группы: простые вырубные штампы с размерами плит меньше 260 мм (карта проектируемого ценника 111), простые вырубные (карта 112) и дыропробивные (карта 122) с размерами плит до 500 мм, простые дыропробивные штампы с размерами плит менее 260 мм (карта 121), сложные вырубные и дыропробивные штампы с размерами плит менее 260 мм (карта 115 и 125), сложные вырубные и дыропробивные штампы с размером плит до 500 мм (карты 116 и 126), простые гибочные штампы с размерами плит до 260 мм (карта 141), простые гибочные штампы с размерами плит до 500 мм (карта 142), вытяжные и комбинированные штампы для деталей — тел вращения с размерами плит до 500 мм (карты 132 и 172)¹.

Затраты на основные материалы по классу холодных штампов невелики и составляют в среднем примерно 5% от их себестоимости. Поэтому основное внимание при анализе фактических затрат на изготовление штампов каждой группы было уделено заработной плате, начисленной рабочим, занятым на изготовлении этих штампов.

Разумеется, нельзя отчетные данные считать безукоризненными. На заводах местной металлопромышленности нормирование труда еще очень далеко от совершенства. Особенно неблагоприятно обстоит дело в инструментальных цехах, где по существу господствуют опытно-статические нормы. Поэтому уровень расценок на изготовление инструмента никак не может быть признан соответствующим уровню общественно-необходимых затрат труда. Однако соотношение между фактическими затратами труда на инструмент различной сложности, как показало сравнение некоторых однотипных штампов, изготовленных в разное время, более или менее правильно, т. е. оно пропорционально сложности.

Для выявления зависимости расхода заработной платы от числа позиций спецификации, отчетные данные по каждой группе были нанесены на логарифмическую сетку координат, где по оси абсцисс откладывалось количество позиций по спецификации чертежа штампа, а по оси ординат — начисленная за изготовление его основная заработная плата. При этом выявилась явная зависимость между числом позиции и начис-

¹ См. приложение

ленной заработной платой. Точки сгруппировались вдоль некой прямой, символизирующей эту зависимость. Если графическую зависимость выразить в алгебраической форме, то для первой группы штампов начисленная за изготовление штампа основная зарплата — A_1 будет связана с количеством позиций по спецификации — K следующим соотношением

$$A_1 = 1,485 K^{1,715}.$$

Для второй группы это соотношение будет выглядеть несколько иначе.

$$A_{II} = 9,5 K^{1,28}.$$

Мы опускаем зависимости по остальным шести рассмотренным группам штампов. Укажем только, что средние отклонения действительно начисленной зарплаты от величин, полученных по приведенным формулам составили по первой группе штампов 7,8%, а по остальным семи соответственно: 17; 13,9; 7; 26; 21; 10; 13. Несмотря на недостатки отчетных данных, все же можно сделать вывод о правильности выбора независимой переменной — количества позиций по спецификациям чертежей инструмента.

В самом деле, чем больше наименований деталей, тем больше поверхностей надо обработать и пригнать друг к другу; тем выше затраты труда. Однако, заранее можно сказать, что прямой пропорциональности нет. С одной стороны, увеличение количества деталей сверх определенного минимума основных элементов штампа — пуансона, матрицы, съёмника, пуансонодержателя не будет существенно увеличивать затраты на изготовление, поскольку детали эти просты. С другой стороны, увеличение количества вспомогательных деталей связано с резким усложнением и удорожанием как основных элементов, так и всего штампа в целом. Для разных групп штампов оказывается доминирующей либо первая, либо вторая тенденция. Если судить по уже упоминавшимся отчетным данным завода «Компрессор», то для вырубных штампов различных групп преобладает вторая тенденция. Это сказывается на величине показателя при K — количестве позиций по спецификации, который больше единицы. Наоборот, для гибочных и вытяжных штампов преобладает первая тенденция; здесь показатель при K меньше единицы.

Каким методом определяются плановые затраты труда на инструмент данной группы?

Прежде всего, подбирается характерный представитель для всей группы инструментов, затем нормируется затрата труда на изготовление этого представителя. Полученный результат должен отвечать уравнению типа

$$A = BK^p,$$

где B — постоянный коэффициент, а p — постоянный показатель степени при K — количестве позиций в спецификации чертежа инструмента.

Если можно с достаточной уверенностью положиться на определенный по отчетным данным показатель — p , то, зная основную зарплату A и количество позиций K , по штампу представителю нетрудно вычислить постоянную B .

После этого надлежит разбить интервал ожидаемых величин K на 6—7 подгрупп, например, до 10 позиций по спецификации, от 11 до 15, от 16 до 20 и т. д. В каждой подгруппе для среднего K^1 исчисляется по указанной выше формуле основная зарплата A инструментальщикам, за изготовление инструмента данной подгруппы. Если уверенности в надежности показателя — p нет, то придется прибегнуть к нормированию зарплат по двум инструментам-представителям.

Наиболее ответственным моментом является выбор инструмента-представителя. Нужно добиться, чтобы он был характерным для данной группы инструмента как по своему назначению, так и по способу изготовления. К выбору представителя следует привлекать не только опытного экономиста, но и не менее знающего конструктора, а также производственника — мастера или начальника инструментального цеха.

Определение трудоемкости инструментов — представителей требует значительного количества повторяющихся нормировочных расчетов, не представляющих особых затруднений. Поэтому в настоящем исследовании эти расчеты не производятся.

Мы ограничились рассмотрением методики образования ценника на инструмент. Чтобы оперировать с конкретными данными, вместо затрат труда по нормам были взяты отчетные сведения по заводу «Компрессор». При этом подверглись исключению случайные отклонения и таким образом были получены закономерные изменения затрат труда внутри каждой группы. В результате появилось более или менее точное

¹ Для принятой нами разбивки на подгруппы это будут 8,13, 18,23 и т. д. позиций по спецификации.

обобщение фактических затрат на основную заработную плату за изготовление штампов. Вот данные о затратах по нескольким группам штампов.

Таблица 1

Основная заработная плата «А» за изготовление штампов по заводу «Компрессор» в рублях

№№ карт ценника	Наименование группы инструмента	Количество позиций по спецификации — К						
		до 10	от 11 до 15	от 16 до 20	от 21 до 25	от 26 до 30	от 31 до 35	от 36 до 40
111	Простые вырубные штампы, плиты до 260 мм	54	120	210	322	449	598	757
	Простые вырубные или дыропробив- ные штампы, пли- ты от 260 до 500 мм	136	254	384	527	674	836	1000
115	Сложные вырубные и дыропробивные штампы, плиты до 260 мм	176	301	432	569	707	849	990
141	Простые гибочные штампы, плиты до 260 мм	214	312	396	474	550	620	—
142	и т. д.							

Удельный вес затрат на основные материалы в штампах невелик. Тем не менее, необходимо тщательно, на основании прогрессивных норм, определить затраты на материалы по каждой группе инструмента.

Целесообразно исчислять затраты на материалы в зависимости от габаритов штампов. Напомним, что в нашем классификаторе каждая группа имела определенные габариты. Все же вес различных штампов внутри группы может колебаться причем амплитуда колебаний, как показывает определение веса различных штампов, значительна (до $\pm 20\%$). Однако воздействие этих колебаний на себестоимость штампов будет сравнительно небольшим из-за незначительного удельного веса стоимости материалов в себестоимости штампа.

Влияет ли количество позиций по спецификации чертежей инструмента — К на расход материала для изготовления раз-

личных штампов одной и той же группы? Да, влияет. Однако это влияние носит вторичный характер. Расход наиболее дорогих и дефицитных материалов будет меняться внутри группы незначительно, поскольку он связан преимущественно с габаритами штампа. А они едины для всей группы. Поэтому мы считаем возможным для каждой группы штампов вне зависимости от числа позиций — К принять один и тот же расчетный вес.

Так, средний вес штампов группы «Простые вырубные с плитой до 260 мм» составляет 22 кг. Однако фактический расход материалов с учетом отходов будет большим.

По данным кафедры организации и экономики производства Московского станкоинструментального института, отходы при изготовлении штампов составляют 40%. На заводе «Компрессор», по выборочным данным, они составили от 45 до 60%. По материалам профессора А. З. Саттель¹, на заводах массового производства отходы составляют до 60% от чистого веса изделия. Таким образом, можно признать приемлемыми рекомендации кафедры Московского станкоинструментального института.

Автор рассмотрел вес не менее 60 штампов, изготовленных заводом «Компрессор». Оказалось, что:

около 40%			чугунные отливки (плиты);
до 30%	„	„	сортовая сталь (сталь обыкновенного качества);
до 15%	„	„	сталь машиноподелочная (качественная)
до 15%	„	„	сталь инструментальная, легированная.

Для определения цен были использованы «Средние цены на черные металлы и металлоизделия» (Металлургиздат, 1955), а также цены завода «Сарканайс Металистс» на литье. Транспортно-заготовительные расходы взяты в размере 6%, как это фактически имеет место на заводе «Компрессор». В этом случае планово-расчетные заводские цены за тонну на материалы по указанным выше четырем группам соответственно равны:

1800, 735, 870 и 2940 рублям.

¹ См. работу А. М. Длин. «Технико-экономический анализ машиностроительного производства», Машгиз, 1949, стр. 122.

Следовательно, если отнести затраты к 100 кг материалов, используемых в производстве, то их стоимость и количество по группам составят:

Таблица 2

Наименование группы материалов	Вес в килограммах	Цена за 1 кг (в рублях)	Стоимость (в рублях)
Чугунные отливки	40	1,8	72
Сортовая сталь	30	0,735	22
Машиноподелочная сталь	15	0,875	13,2
Инструментальная сталь	15	2,940	44,2
			151,3 р.

Из 100 кг материалов можно будет получить только 71,5 кг штампов; 28,5 кг пойдут в отходы, что составляет 40% от чистого веса инструмента.

Следовательно, на 1 кг веса штампов затраты на материалы равны 2,12 рубля $\left(\frac{151,3}{71,5}\right)$.

Так как штампы первой группы (простые вырубные) весят в среднем 22 кг, то затраты на основные материалы составят:

$$22 \times 2,12 = 47 \text{ рублей.}$$

Для остальных семи групп штампов затраты на основные материалы соответственно определяются следующими показателями: 76, 47, 76, 34, 57, 21 и 57 рублями.

Что касается цеховых косвенных расходов, то их относительный объем планируется для всех цехов завода «Компрессор» одинаковым. Это вызывает удорожание продукции вспомогательных цехов и, в частности, инструментального цеха. Фактический процент цеховых косвенных расходов в инструментальном цехе значительно ниже соответствующего процента для механического и даже сборочного цехов. Анализ затрат, относимых на статьи цеховых расходов, сделанный работниками завода «Компрессор», показал, что эти расходы не превышают 80%¹. Для сравнения фактических затрат на изготовленные

¹ При переходе к бесцеховой системе управления считаем целесообразным по реализуемой на сторону продукции инструментального цеха корректировать (уменьшать) общий процент косвенных расходов.

штампы с ценниками других предприятий, условно примем процент цеховых косвенных расходов равным 80. Тогда общий процент косвенных расходов составит:

$$H = d + n \left(1 + \frac{d}{100} \right) + e + f,$$

где d — дополнительная зарплата в ‰ от основной (8)

n — начисления в ‰ от основной и дополнительной зарплат (4,5)

e — процент цеховых косвенных расходов (80)

f — процент общезаводских расходов (61,9).

В этом случае $H = 8 + 4,5 \left(1 + \frac{8}{100} \right) + 80 + 61,9 = 154,76$.

Теперь нетрудно подсчитать фактические затраты завода «Компрессор» на изготовление штампов различных групп и подгрупп, т. е. их фактическую заводскую себестоимость (C).

Поскольку мы от конкретных единиц оснастки перешли к штампам данной группы, при определенном числе позиций по спецификации чертежей, точность не будет абсолютной. Кроме того следует учесть так же и то, что вместо фактических расходов на основные материалы были взяты рекомендуемые. Но вместе с тем приняты во внимание расхождение данных по цеховым расходам между планируемыми и фактическими. При всем этом мы получили более или менее правдоподобное отражение положения на заводе «Компрессор». Поэтому приведенные расчеты представляют некоторую ценность, поскольку они позволяют судить об уровне затрат на производство инструмента.

Средняя себестоимость штампов данной подгруппы определится по формуле:

$$C = M + A + H,$$

где M — затраты на основные материалы, принятые постоянными для каждой группы;

A — основная зарплата, начисленная за изготовление штампа и принятая неизменной для каждой подгруппы,

H — вся масса косвенных расходов, причем она равна $\frac{H \cdot A}{100}$.

Приведем результаты подсчетов по нескольким группам штампов.

Таблица 3

**Заводская себестоимость *C* изготовленных заводом «Компрессор»
штампов в рублях (обобщение отчетных данных)**

№№ карт цены	Наименование группы инструмента	Количество позиций по спецификации К						
		до 10	от 11 до 15	от 16 до 20	от 21 до 25	от 26 до 30	от 31 до 35	от 36 до 40
111	Простые вырубные штампы и дыро- до 260 мм	185	353	582	867	1190	1570	1975
112	Простые вырубные штампы, дыро- пробивные штам- пы, плиты от 260 до 500 мм	422	723	1054	1418	1790	2205	2626
115	Сложные вырубные и дыропробив- ные штампы, плиты до 260 мм	495	813	1147	1497	1845	2210	2570
141	Простые гибочные штампы, плиты до 260 мм	566	815	1029	1228	1422	1601	—
142	..... и т. д.							

Оптовая цена предприятия определена с учетом накоплений, предусмотренных планом (6^{0/0}).

Таблица 4

**Оптовая цена *O* в рублях на штампы
различных групп, изготовленных заводом «Компрессор»
(обобщение отчетных данных)**

№№ карт цены	Наименование групп инструмента	Количество позиций по спецификации К						
		до 10	от 11 до 15	от 16 до 20	от 21 до 25	от 26 до 30	от 31 до 35	от 36 до 40
111	Простые вырубные штампы, плиты до 260 мм	196	374	616	920	1260	1665	2095
112	Простые вырубные штампы, плиты от 260 до 500 мм	447	766	1115	1500	1900	2335	2780
115	Сложные вырубные штампы, плиты до 260 мм	525	862	1215	1585	1955	2340	2720
141	..... и т. д.							

Нами было произведено сравнение затрат на изготовление штампов по типовым нормам Министерства местной промышленности РСФСР¹ и затрат завода «Компрессор», что позволило оценить уровень себестоимости инструментальной продукции последнего. Приведем выдержку из этого сравнения, касающуюся простых вырубных штампов.

Т а б л и ц а 5

Шифр типового штампа Министерства местной промышленности РСФСР	Количество позиций по спецификации	Основная зарплата по типовым нормам ММП РСФСР в рублях	Основная зарплата по заводу «Компрессор» в рублях
ТШ 1	11	52	120
ТШ 4	14	89	120
ТШ 13	20	185	210
ТШ 20	19	185	210

Зарплата на изготовление всех четырех штампов по типовым нормам Министерства местной промышленности РСФСР составляет 511 рублей, по отчетным данным завода «Компрессор» — 660 рублей. Таким образом, штампы завода «Компрессор» оказались примерно на 30% дороже, чем такие же штампы заводов местной промышленности РСФСР. Сравнение с ценником машиностроительного завода «Н», приведенного в карточке обмена социалистическим опытом № 822/23 Института технико-экономической информации по вытяжным штампам на колонках, также показывает, что продукция завода «Компрессор» превышает себестоимость инструмента завода «Н» на 21%. Таким образом, сравнение уровня себестоимости, проведенное при разработке схемы ценника на инструмент, подтверждает факт отставания производительности труда на заводе «Компрессор».

При разработке ценника на инструмент для заводов металлопромышленности необходимо исходить из прогрессивных, технически обоснованных норм времени с тем, чтобы установленные плановые цены побуждали работников предприятий к внедрению технических и организационных мероприятий, снижающих затраты труда. Каждая карта ценника должна включать: характеристику группы инструмента, эскизы трех или четырех инструментов-представителей, плановые затраты

¹ Нормы охватывают далеко не все группы инструментального производства, ведущегося заводом «Компрессор».

на материалы и расходы по прямой заработной плате с разбивкой по подгруппам в зависимости от количества позиций спецификации, планово-расчетную (внутризаводскую) цену и оптовую цену предприятия¹. Кроме того, для уточнения цен, в зависимости от второстепенных факторов, желательно учитывать дополнительные факторы, изменяющие условную независимую переменную — количество позиций спецификации K^2 .

Итак, ценник сокращает многообразие цен, позволяет иметь для значительной подгруппы инструмента единую внутризаводскую и одну оптовую (межзаводскую) цену. В пределах такого ценника все же еще будут встречаться (для разных групп инструмента) совпадающие или близкие цены. Так, в рассмотренном нами сборнике обобщенных оптовых цен на штампы различных групп, изготавливаемых заводом «Компрессор», в карте 111 на пятую подгруппу штампов определена цена 1266 рублей, в карте 121 на пятую подгруппу — 1260 рублей, в карте 142 на вторую подгруппу — 1270 рублей, в карте 132 на четвертую подгруппу — 1265 рублей. Поэтому целесообразно их объединение с тем, чтобы все установленные цены были между собой связаны каким-то общим знаменателем. Таким образом, мы снова, хотя и с других позиций, приходим к необходимости введения условной инструментальной единицы сложности (ИЕ).

Допустим, что штампы пятой подгруппы 111 группы, пятой подгруппы 121 группы, второй подгруппы 142 группы и четвертой подгруппы 132 группы относятся к 20-й группе инструментальной сложности и, следовательно, составляют каждый 20 ИЕ. Тогда оптовая цена одной инструментальной единицы сложности составит $\frac{1265}{20} = 63,25$ рубля, а плановая (внутризаводская) — 59,7 рубля. В этом случае для каждой цены подгруппы, с некоторым округлением, можно установить условное количество инструментальных единиц. Так, для четвертой

---

¹ Если завод систематически поставляет специнструмент другим предприятиям.

² Так, например, в карте 111 целесообразны следующие примечания:

1) Для определения планово-расчетной (внутризаводской) цены C и оптовой цены O в штампах, имеющих пуансон прямоугольного контура и сверх того один или более других пуансонов, брать количество позиций K на 3 больше фактического.

2) При максимальном размере плиты меньше 160 мм брать K на 3 меньше фактического.

подгруппы 121 группы, округляя оптовую цену 1005 рублей до 1012 рублей, получаем эквивалент — шестнадцать условных единиц — 16 ИЕ.

Таким способом легко подобрать соответствующее число инструментальных единиц сложности для любой подгруппы ценника. Разобранные выше 8 групп штампов по каждой подгруппе имеют следующее количество инструментальных единиц сложности (ИЕ).

Таблица 6

№№ карт ценника (группы инстру- мента)	Количество позиций по спецификации К (подгруппы)						
	до 10	от 11 до 15	от 16 до 20	от 21 до 25	от 26 до 30	от 31 до 35	от 36 до 40
111	3	6	10	15	20	26	33
112	7	12	18	24	30	37	44
115	8	14	19	25	31	37	43
116	12	19	26	33	40	47	55
121	5	9	12	16	20	24	28
132	11	14	17	20	22	25	27
141	9	14	17	21	24	27	—
142	13	20	26	32	37	43	48

Ценник, составленный подобным образом, будет служить гораздо дольше существующих в настоящее время.

Обычно изменение норм вызывает изменение плановых цен, а это вынуждает частый пересмотр ценников. В нашем случае снижение себестоимости продукции инструментального цеха найдет свое отражение лишь в плановой цене одной инструментальной единицы сложности (ИЕ). Что касается относительного уровня затрат на каждый инструмент и, следовательно, числа инструментальных единиц сложности ИЕ, то они останутся неизменными длительный период времени. И лишь через 5 — 8 лет постепенно накапливающиеся расхождения в снижении затрат на основные материалы и расходов на зарплату потребуют пересмотра количества инструментальных единиц сложности (ИЕ) для отдельных подгрупп инструментов.

Следует отметить, что при определении планово-расчетных цен на мелкий инструмент своего производства существенных отличий от рассмотренного примера не будет. Однако, для дешевого инструмента придется вводить дробные (десятые) доли инструментальной единицы сложности — 0,1 ИЕ; 1,2 ИЕ и т. д.

Ценник на инструмент целесообразно разрабатывать сразу для группы заводов с более или менее одинаковой

производительностью труда в инструментальных цехах. Несмотря на различия в количестве рабочих и оборудовании инструментальных цехов на различных машиностроительных заводах Латвии, затраты на изготовление одинаковых инструментов будут примерно равными. Поэтому мы считаем полезным вести разработку единого ценника для всех этих заводов централизованно. При этом нужно использовать материалы и опыт всех заводов. Что касается незначительных расхождений в производительности труда, то для отдельных предприятий они могут быть учтены через дифференциацию плановых цен инструментальной единицы сложности (ИЕ).

Широкое применение ценника дало бы крупную экономию государственных средств; самостоятельная разработка ценника каждым заводом в отдельности являлась бы трудоемким и дорогостоящим делом, причем одно предприятие дублировало бы другое. Достаточно сказать, что, по предварительным расчетам завода ВЭФ, создание ценника на инструмент ему обойдется в 52000 рублей.

При разработке классификаторов и ценников на инструмент всегда могут оказаться изделия, выпадающие из принятой классификации. В этом случае придется прибегнуть к разработке сметной калькуляции, как это делается и сейчас. Однако, такие сметные калькуляции будут сравнительно редким явлением. Кроме того, результат их всегда можно приравнять к определенному числу инструментальных единиц сложности и этим соблюсти условное единство при планировании производства продукции и исчислении фактических затрат.

В производственной программе инструментальных цехов ремонт инструмента занимает значительное место. На эти услуги другим цехам также должны быть разработаны плановые цены. В течение какого-то времени можно обойтись без специального ценника на ремонт отдельных видов инструмента. В данном случае необходимо использовать опыт завода «Н», отраженный в карте ТЭКСО (Технико-экономический социалистический опыт) № 598/8 (издание Института технико-экономической информации — ИТЭИН), где стоимость ремонта инструмента определяется в процентах от стоимости нового инструмента.

Нами была предпринята попытка проверить указанную рекомендацию. С этой целью сравнивались затраты на капитальный ремонт приспособлений по данным Бюро технического нормирования Министерства станкостроительной и инструментальной промышленности и затраты на их изготовление по материа-

лам завода «Компрессор». При сравнении была обнаружена прямая зависимость стоимости капитального ремонта от стоимости изготовления приспособления. Во всех случаях стоимость капитального ремонта колебалась в пределах 23-27% от затрат на изготовление. Так как выше уже было показано, что уровень производительности труда по инструментальному производству на заводе «Компрессор» отстает от уровня передовых заводов, отраженного, кстати сказать, в нормативах бюро технического нормирования (БТН), то и стоимость капитального ремонта там оказалась большей, чем это предусмотрено нормативами БТН. Однако остается фактом известное постоянство соотношения затрат на ремонт и изготовление одного и того же инструмента.

Руководящим хозяйственным органам республики следовало бы уточнить эти соотношения для своих заводов. До тех пор пока это не сделано, можно пользоваться данными завода «Н», которые приводятся ниже.

Таблица 7

Стоимость ремонта инструмента по его видам в процентах от цены новой оснастки

Текущий ремонт	8
Средний ремонт	20
Капитальный ремонт	40
Перешлифовка режущего инструмента без затылования	10
Перешлифовка режущего инструмента с затылованием	20

Использование этих соотношений в сочетании с системой инструментальных единиц сложности (ИЕ) позволит выражать задания по ремонту инструмента в тех же условных единицах. Так, капитальный ремонт штампа, по сложности изготовления эквивалентного 20 единицам инструментальной сложности (ИЕ), представит объем работ, которой можно приравнять изготовлению:

$$0,4 \times 20 = 5 \text{ ИЕ.}$$

Мы уже показали, что для инструментальных цехов, с большой и непостоянной номенклатурой выпуска, в качестве калькуляционной единицы следует выбрать условную инструментальную единицу сложности (ИЕ). При этом оценка различных конкретных инструментов в инструментальных единицах

сложности (ИЕ) сохранится в течение относительно длительного периода. По мере роста производительности труда как трудоемкость, так и себестоимость изготовления одной инструментальной единицы (ИЕ) будут уменьшаться.

Иллюстрируем это.

Пусть в январе базового года задание цеху по товарному выпуску составило 1260 ИЕ, а плановая цена одной ИЕ была равна 60 рублям. Тогда товарный выпуск цеха может быть оценен в $1260 \times 60 = 75600$ рублей. В том же месяце планового года задание составило 1400 ИЕ при плановой цене одной ИЕ в 54 рубля. Несмотря на то, что в стоимостном выражении выпуск не изменился ($1400 \times 54 = 75600$ рублей), цех даст больше натуральных инструментов. Так, если привести весь выпуск к часто изготавливаемым заводом «Компрессор» простым вырубным штампам малых габаритов (с числом позиций от 26 до 30 и сложностью в 20 ИЕ), то выпуск января базового года составит $\frac{1260}{20} = 63$ единицы, а выпуск января планового

года $\frac{1400}{20} = 70$ единиц. Это дает наглядное представление о величине товарного выпуска инструментального цеха.

План выпуска в условных единицах сложности (ИЕ) необходимо дополнить номенклатурным заданием. Далеко не весь инструмент, выпускаемый инструментальным цехом, обеспечен к началу месяца технической документацией. С другой стороны, не весь выпущенный инструмент будет немедленно использован основными цехами. Поэтому можно рекомендовать включение в список обязательной номенклатуры (как это уже делается на одном из заводов) лишь 75% всего товарного выпуска, что для приведенного примера на январь базового года составит 945 ИЕ по первоочередным объектам, обеспеченным технологической документацией. К этому следует приплюсовать номенклатурный резерв в объеме примерно 50% задания, что составит в данном случае около 630 ИЕ.

Сумма номенклатурных заданий и резерва должна перекрывать валовой выпуск. Весьма полезно обеспечить весь номенклатурный резерв уже к началу планового периода необходимыми чертежами. Практика, однако, показывает, что часть чертежей номенклатурного резерва поступает после начала планового месяца.

Такая система позволяет инструментальному цеху выбирать недостающее количество инструментальных единиц сложности

(ИЕ) по объектам из номенклатурного резерва, что позволяет полнее загрузить оборудование, использовать индивидуальные возможности рабочих инструментальщиков, целесообразнее расходовать инструментальные стали и другие материалы. Установление наряду с номенклатурным заданием и резерва облегчает оперативное планирование и дает значительный эффект в условиях хозрасчетного инструментального цеха.

Как в номенклатурное задание, так и в номенклатурный резерв может быть включен ремонт инструмента, оцениваемый в условных единицах инструментальной сложности (ИЕ). На основании опыта завода «Н» (карта Технико-экономического социалистического опыта — ТЭКСО — № 598/8) можно принять следующие характеристики видов и содержание ремонта инструмента.

Таблица 8

Наименование оснастки	Вид ремонта	Содержание
Приспособление	Малый	Зачистка забоин, замена 2—3 направляющих (втулок) и других мелких съемных деталей. Частичная разборка.
	Средний	Перешабровка базовых поверхностей с проверкой приспособлений и заменой до 10% деталей.
	Капитальный	Полная проверка приспособления на точность с перешабровкой базовых плоскостей, расточкой отверстий и заменой фиксирующих и базовых элементов, а также крепежных деталей.
Штампы	Малый	Зачистка и прочистка штампа, замена нескольких болтов, винтов и других мелких крепежных деталей.
	Средний	Перешлифовка матриц и пуансонов, замена пуансонов и несложных матриц (не более 2-х штук).
	Капитальный	Замена пуансонов и матриц у сложных штампов (до 30%), проточка заново круглых кузнечных штампов, замена остальных изношенных деталей и выверка штампа.

Как уже указывалось, затраты на текущий, средний и капитальный ремонт инструмента можно соответственно принять в размере 8,20 и 40% от цены нового инструмента.

Часть номенклатурного резерва составят аварийные работы.

Следует указать на неоднородность структуры себестоимости одной индустриальной единицы сложности (ИЕ). Это объясняется неодинаковым удельным весом стоимости материалов для различных объектов внутри одного класса. Практически, как об этом говорилось выше, этими колебаниями можно пренебречь.

У проверенных нами 60 штампов, изготовленных заводом «Компрессор», удельные веса затрат на материалы в себестоимости колебались от 1,2 до 8,1%. Однако большинство объектов дали меньшие отклонения от среднего процента — 3,5, а именно для 53 штампов (почти 90%) удельный вес затрат на материалы колебался лишь от 2,2 до 4,9%. Поэтому, имея в виду, что цех получает заказ на штампы различных групп, для укрупненного определения затрат вполне допустима следующая структура себестоимости одной инструментальной единицы сложности по классу холодных штампов.

Таблица 9

Материалы	3,5%
Основная заработная плата производственных рабочих	37,9%
Цеховые расходы (80%), а также дополнительная заработная плата и начисления на основную заработную плату производственным рабочим (что составляет всего 92,8% от основной зарплаты) ¹	35,1%
Общезаводские расходы (61,9% от основной заработной платы)	23,5%
	100,0%

Не касаясь подробно вопроса о структуре себестоимости одной инструментальной единицы сложности (ИЕ) для класса режущего инструмента, укажем лишь на существенное ее отличие от структуры себестоимости одной ИЕ класса штампов, где удельный вес затрат на материалы значительно меньший.

¹ Такое упрощение калькулирования производится на Горьковском автозаводе и других предприятиях.

Иллюстрируем структуру себестоимости одной ИЕ этого класса следующим соотношением:

$$33\% - 26,3\% - 24,4\% - 16,3\%$$

(Основные материалы — зарплата — цеховые расходы — общезаводские расходы).

Нетрудно сделать вывод, что как лимиты на расход материалов, так и фонд заработной платы должны рассчитываться для каждого класса инструментов.

Пусть расчет технически обоснованных норм времени и расхода материалов показал, что при данном уровне техники себестоимость одной инструментальной единицы сложности выражается в 55 рублях.

Тогда в соответствии со структурой себестоимости по классам будем иметь следующие планово-расчетные затраты на одну ИЕ.

Таблица 10

Планово-расчетная цена одной ИЕ

Наименование	Класс холодных штампов		Класс режущего инструмента	
	в рублях	в %%	в рублях	в %%
Основные материалы ...	1,92	3,5	18,15	33,
Основная зарплата	20,84	37,9	14,45	26,3
Цеховые расходы	19,30	35,1	13,43	24,4
Общезаводские расходы	12,94	23,5	8,97	16,3
	55,00	100,0	55,00	100,00

Кроме этого, целесообразно иметь расчетную структуру затрат на материалы по группам. С этой целью расход материалов на 1000 инструментальных единиц сложности (ИЕ), равный 1920 рублям в ценностном выражении, следует разбить по группам материалов в соответствии с расчетом их стоимости. Так как 100 кг комплекта материалов с учетом транспортно-заготовительных расходов обходятся заводу в 151,3 руб., то затраты на 100 ИЕ в ценностном выражении (1920 рублей) будут соответствовать натуральному расходу

$$1920 \cdot \frac{100}{151,3} = 1270 \text{ кг.}$$

Таким же путем можно получить разбивку по группам.

Расходы на материалы по классу холодных штампов составят:

Таблица II

Наименование групп материалов	Затраты материалов на 1000 ИЕ	
	в кг	в рублях
Чугунные отливки	508	915
Углеродистая сортовая сталь	381	279
Машиноподелочная (конструкционная) сталь	190,5	166
Легированная сталь	190,5	560
	1270,0	1920

Имея подобные укрупненные нормативы затрат на материалы по всем классам оснастки¹, нетрудно подсчитать затраты на материалы под заданную программу, а также определить лимиты расхода по группам материалов.

В инструментальном производстве, ввиду обширной номенклатуры, уточнение лимита на материалы по сортам и размерам затруднительно. Однако при накоплении опыта в нормировании удастся несколько расширить количество групп материалов.

На основании укрупненной трудоемкости одной условной инструментальной единицы сложности (ИЕ) можно определить плановый фонд основной заработной платы. При этом нужно учесть степень освоения норм, соответствующих планово-расчетной цене.

Пусть эта степень освоения норм расхода материалов выражена коэффициентом 1,2, а зарплаты 1,07. Предположим далее, что месячное задание составляет 860 ИЕ штампов и 400 ИЕ режущего инструмента. Тогда затраты материалов и труда будут определяться следующим образом:

¹ Заметим, что именно так ведется планирование расхода материалов на ремонт оборудования. (См. «Единая система планово-предупредительного ремонта технологического оборудования машиностроительных предприятий», Машгиз, 1957 г.).

Таблица 12

	Класс оснастки				Итого по планово- расчетным ценам		На... месяц по текущим нормам (коэффи- циент по материалам 1,2 и по зарплате 1,07)	
	Режущий инструмент		Холодные штампы					
	кг	руб.	кг	руб.	кг	руб.	кг	руб.
I. Расход материалов:								
а) чугуны отливки	435	785	—	—	436	785	523	942
б) сталь обыкновенного качества	327	240	408	300	735	540	882	648
в) сталь качественная	163	142	652	570	815	712	978	855
г) сталь легированная и инструментальная углеродистая	164	483	612	1800	776	2283	931	2740
д) сталь быстрорежущая	—	—	130	2600	130	2600	156	3120
е) пластинки твердых сплавов ...	—	—	—	2600	—	2000	—	2400
Всего:	1090	1650	1802	7270	2892	8920	3470	10705
II. Основная производственная заработная плата в рублях	—	17900	—	5780	—	23680	—	25338

Обычно в условиях инструментальных цехов колебания объема незавершенного производства невелики и поэтому валовой выпуск совпадает с товарным. Если же появляется необходимость в изменении незавершенного производства, которое удобнее всего выразить в условных комплектах (в инструментальных единицах сложности ИЕ), то следует:

1) Для определения расхода материала объем изменения незавершенного производства в ИЕ помножить на укрупненную норму расхода на одну инструментальную единицу сложности.

2) Для определения затрат на основную заработную плату объем изменения незавершенного производства в ИЕ помножить на половину¹ укрупненного норматива заработной платы на одну инструментальную единицу сложности.

¹ Так как обычно степень готовности незавершенного производства определяется в 50%. Если же готовность отклоняется от 50%, то следует соответственно изменить коэффициент.

Исходя из вышензложенного, приведем примерное задание хозрасчетному цеху¹.

Таблица 13

Наряд-заказ

Инструментальному цеху завода ..... на .... 19... г.

1. Объем товарного выпуска 1260 ИЕ или 69 300 рублей (в плано-расчетных ценах) в т. ч. номенклатурное задание 945 ИЕ
2. Объем валового выпуска 1260 ИЕ
3. Труд и заработная плата:

Категории	Численность	Фонд основной и дополнительной заработной платы	Средняя заработная плата
а) Производственные рабочие	34	28200	830
б) Вспомогательные рабочие	3	1560	520
в) ИТР	4	4000	1000
г) Счетно-конторский персонал	1	550	550
д) Младший обслуживающий персонал	1	350	350
е) Ученики	2	600	300
Всего:	45	35260	—

4. Производительность труда:

- а) Валовый выпуск на одного производственного рабочего ..... 37,1 ИЕ
или в плано-расчетных ценах ..... 2040 руб.
- б) Рост производительности труда против ..... месяца 2,5%

5. Лимит на материал ..... 10705 руб.

6. Смета цеховых расходов с включением дополнительной заработной платы и начислений на заработную плату производственным рабочим в сумме ..... 24200 ..

7. Себестоимость одной ИЕ ..... 61 руб. 20 коп.
и снижение себестоимости против ..... месяца 0,8%

8. Лимит на незавершенное производство ..... 840 ИЕ

¹ Размеры цеха взяты применительно к одному из существующих заводов местной металлопромышленности Латвийской ССР. Для цехов более крупных предприятий показатели должны быть соответственно увеличены.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Таблица 14

I. Номенклатурное задание на ..... месяц 19... года

№№	Класс	Наименование	Шифр	К-во	И Е		Срок сдачи
					на 1 шт.	на программу	
1	Холодные штампы	Штамп вырубной	Ш-1	1	20	20	5
			Ф42				
47		"	Капитальный ремонт штампа вырубного	Ш-1 Ф 12	1	0,4.12	4,8
Итого по холодным штампам						600	
48	Режущие инструменты	Фреза	Ф-1	3	0,5	1,5	7
			Ф 17				
81		"	Метчик	М-1 Ф 12	56	0,2	11,2
82	"	Переточка фрезы	Ф-1 Ф2	10	0,1× 0,8	0,8	22
Итого по режущему инструменту						295	—
Всего:						945	—

II. Номенклатурный резерв

Таблица 15

№№	Класс	Наименование	Шифр	К-во	И Е		Срок сдачи
					на 1 шт.	на программу	
83	Холодные штампы	Штамп гибочный	Ш-4	2	20	40	
			Ф 25				
Итого по холодным штампам						332	
112	Режущий инструмент	Фреза	Ф-2	12	0,6	7,2	
			Ф 1				
Итого по режущим инструментам						168	
145	Непредвиденные заказы					130	
Всего						630	

III. Смета цеховых расходов

Составляется как обычно с включением в нулевую статью затрат дополнительной заработной платы и начислений на заработную плату производственным рабочим.

Таблица 16

IV. Лимит на расход основных материалов

№№	Наименование группы материала	Лимит	
		в кг	в руб.
1	Чугунные отливки	523	942
2	Сталь обыкновенного качества	882	660
3	Сталь качественная	978	855
4	Сталь легированная и инструментальная углеродистая	931	2740
5	Сталь быстрорежущая	156	3120
6	Пластинки твердых сплавов	...	2400
7	Цветные металлы	—	—
Всего		3470	10705

Составляя наряд-заказ, необходимо иметь в виду, что:

1) не каждый объект оснастки будет соответствовать существующей классификации. Поэтому может появиться необходимость применения индивидуальных цен, полученных на основе сметных калькуляций. В интересах единства планирования индивидуальную цену следует привести к инструментальным единицам сложности (ИЕ).

2) Лимит на материалы дан по определенным группам. Лишь при достаточно большом выпуске (не менее 1000 ИЕ) этот лимит, исчисленный на основании укрупненных норм, будет совпадать с суммой норм расхода по отдельным объектам. Группы материалов взяты достаточно крупными.

3) Допускается перерасход менее ценных и дефицитных материалов за счет более дорогих. Имея в виду специфику инструментального производства, впредь до отработки нормативов расхода материалов, можно допустить их перерасход (за исключением дефицитных) в пределах 10—20% от лимита. В этом случае обеспечивается возможность запуска в производство дополнительных объектов сверх задания и, следовательно, перевыполнение плана без специального рассмотрения

вопроса о лимите. Однако при определении результатов работы цеха следует учесть весь перерасход сверх 100%, а не 110 или 120%.

4) Система лимитированного отпуска материалов позволяет упростить учет. Однако, поскольку лимит дается не на типоразмер материала, а на группу их, то кладовщик обязан не допускать выдачи тех материалов, которые обеспечивают лимиты основных цехов.

5) Учет затрат по инструментальным цехам ведется отдельно по каждому заказу на сторону и по всем работам для своих основных цехов, как по единому заказу производства. Для уточнения нормативов было бы целесообразно по опыту машиностроительного завода «Н»¹ разбить внутренний заказ по классам оснастки. Такое выделение штампов, приспособлений, режущего инструмента и т. п. позволило бы систематически наблюдать за расходом материалов и фондов заработной платы и получать, таким образом, необходимые данные для корректирования нормативов.

Организация хозяйственного расчета инструментальных цехов несомненно будет стимулировать развитие их инициативы, направленной на экономию ресурсов. Отметим, что некоторые, эффективные с точки зрения экономии затрат, технические и организационные мероприятия, как стандартизация элементов оснастки, типизация блоков штампов, замена тяжелых чугунных плит легкими литыми стальными, более широкое разделение труда и т. п., не проводятся именно из-за невнимания к вопросам экономики инструментального производства, отсутствия должной заинтересованности цехов.

Применение системы инструментальных единиц сложности (ИЕ) поможет создать заинтересованность, ибо в этом случае классификатор инструмента ставит твердые рамки, ограничивающие объем затрат в каждом конкретном случае.

Применение инструментальной единицы сложности, поскольку она позволяет создать благоприятные условия для ограничения затрат на изготовление инструмента, окажет положительное влияние и на работу тех предприятий, у которых внутризаводский хозрасчет пока еще не организован.

Следует подчеркнуть, что применение инструментальной единицы сложности позволит также снизить затраты труда инженерно-технических и счетно-конторских работников по

---

¹ Техинко-экономический социалистический опыт, карта ТЭКСО № 1203/18, 1949 г.

планированию и учету¹, как инструментального производства, так и технической подготовки.

Таким образом, инструментальная единица сложности может стать важным орудием хозяйственника в борьбе за осуществление режима экономии.

* * *

*

В четвертом квартале 1956 года, используя изложенную выше методику группировки специального инструмента, радио-завод имени Попова (Латвийская ССР) начал планировать выпуск инструментального цеха в инструментальных единицах сложности.

Так как устойчивых классификаторов-ценников специального инструмента завод еще не создал, то для проверки и отработки ценников планирование ведется параллельно по старой системе (в нормо-часах) и новой (в ИЕ). Пока рано говорить о результатах этой работы в силу недостаточности накопленного опыта. Главное преимущество инструментальной единицы сложности — стабильность оценки трудоемкости изготовления конкретного инструмента еще не введено в действие. После приобретения опыта и уточнения классификаторов инструмента на заводе его руководство собирается перейти к оценке выпуска в неизменных (твердых) инструментальных единицах сложности. Это несомненно себя оправдает.

---

¹ Мы не приводим здесь методику учета незавершенного производства и результатов деятельности инструментального цеха на базе инструментальной единицы сложности. Нетрудно, однако убедиться, что наличие твердой калькуляционной единицы (имеющей к тому же натуральное выражение) позволяет упростить и ускорить учетные операции.

ПРИЛОЖЕНИЕ
КЛАССИФИКАТОР СПЕЦИАЛЬНОГО ИНСТРУМЕНТА

Класс	№№ под-класса	Наименование подкласса	Шифр	Факторы, определяющие цену		К-во цен
				Количество позиций по спецификации	Максимальный габарит	
1	2	3	4	5	6	7
1 Штамп-пы холдные	11	Вырубные простые	Ш-1	до 15—20—25— —30—35—40	до $\frac{260-500}{111 \ 112}$ *)	12
	11	Вырубные сложные		до 15—20—25— —30—35—40	до $\frac{260-500}{115 \ 116}$	12
	12	Дыропробивные простые	Ш-2	до 15—20—25— —30—35—50	до $\frac{260-500}{121 \ 122}$	12
	12	Дыропробивные сложные		до 15—20—25— —30—35—40	до $\frac{260-500}{125 \ 126}$	12
	13	Вытяжные для тел вращения	Ш-3	до 10—15—20— —25—30—35—40	до $\frac{260-500}{131 \ 132}$	14
	13	Вытяжные для прямоугольных и фасонных профилей	Ш-3	до 10—15—20— —25—30—35—40	до $\frac{260-500}{135 \ 136}$	14
	14	Гибочные простые	Ш-4	до 10—15—20— —25—30—35—40	до $\frac{260-500}{141 \ 142}$	13
	14	Гибочные сложные		до 10—15—20— —25—30—35—40	до $\frac{260-500}{145 \ 146}$	14
	15	Обжимные	Ш-5	до 10—15—20— —25—30—35	до $\frac{260-500}{151 \ 152}$	12
	16	Чеканочные	Ш-5	до 10—15—20— —25	до $\frac{260-500}{161 \ 162}$	8
	17	Комбинированные для вырубки и вытяжки тел вращения	Ш-3	до 15—20—25— —30—35—40	до $\frac{260-500}{171 \ 172}$	12
	18	Сборочные	Ш-3	до 10—15—20— —25—30—35—40	до $\frac{260-500}{181 \ 182}$	14

*) В знаменателе номера карт ценника (групп).

1	2	3	4	5	6	7
2 Штампы горячие и обрезные	21	Горячие простые (диски круглые)	Ш-9	форма простая-сложная 211 212	до 200—300— —400—500	8
	22	Горячие фигурные простые*) Горячие фигурные сложные*)	Ш-9	1—2—3—4 ручья 221 222 223 224 1—2—3—4 ручья 225 226 227 228	до 200—300— —400—500 "	16 16
	23	Обрезные простые	Ш-1 (Ш-2)	до 10—15—20— —25—30 позиц.	до 260—500 231 232	9
		Обрезные сложные	"	" " "	до 260—500 230—236	9
3 Приспособления	31	Для токарных (шлиф.) работ планшайбы	П-1 (П-3)	до 10—15—20— —30—35—40	Мах Ø до 80—250—500 311 312 313	15
	32	Кондукторы накладные Кондукторы коробчатые	П-2 "	до 10—15—20— —30 до 10—15—20— —25—30—35—40	до 150—250—400 321 322 323 до 150—250—400 325 326 327	12 18
	33	Фрезерные одноместные	П-6	до 10-15-20-25-30-35- -40-50-60-70-80	до 250—500 331 332	20
		Фрезерные многоместные	П-6	до 10-15-20-25-30-35- -40-50-60-70-80	до 250—500 335 336	20
	34	Сборочные	П-9	до 10-15-20-25-30-35- -40-50-60-70-80	до 250—500 341 342	20
4 Кокли, прессформы	41	Прессформа простая (полость — тело вращения)	Ш-1	до 10—15—20— —25—30—35—40	... 411	7
	42	Прессформа сложная	Ш-1	до 10—15—20— —25—30—35— —40—45—50	Площадь проекции полости 421 422 423	25
	43	Кокль простой (полость — тело вращения)	Ш-2	до 10—15—20— —25—30	... 431	5
	44	Кокль сложный	"	до 10—15—20— —25—30—35—40	... .. 441 442 443	19

*) см. типовые

Docents, ekon. zin. kandidats
L. Gamrat-Kureks

DAŽI INSTRUMENTU SAIMNIECĪBAS ORGANIZACIJAS UN PLĀNOŠANAS JAUTĀJUMI (PIEŅEMTĀ INSTRUMENTU SALIKTĀ VIENĪBA)

Pastāvošā praksē instrumentu cechiem izlaides apjomu nosaka normu stundās. Tāda veida apjoma noteikšanai ir daudz trūkumu.

Rakstā tiek apskatīta iespēja izmantot produkcijas mērīšanai nosacīto instrumentu komplicētības vienību (IKV). Katrs no specialā instrumenta daudzveidīgiem tipiem, atkarībā no viņa komplicētības, tiek novērtēts ar noteiktu skaitu instrumentu komplicētības vienību (IKV). Šim nolūkam tiek sastādīta specialā instrumenta klasifikācija. Katrā klasifikācijas grupā izdala vienu instrumentu — pārstāvi, pēc kura, precīzas normēšanas ceļā, nosaka kā izgatavošanas darbietilpību, tā arī attiecīgu komplicētību instrumentu komplicētības vienībās.

Tāda klasifikācija dod iespēju jau laikus un ātri noteikt gaidāmo darba apjomu ražošanas pamatprocesa veikšanai. Plāna izstrādāšanai šīnī gadījumā tiks izmantots tāds mērogs, kuram piemīt vajadzīgā uzskatāmība un salīdzināmība. Izlaides apjoma uzdevums instrumentu komplicētības vienībās atļaus stimulēt darba ražīguma kāpināšanu, jo tikai neatlaidīga darba patēriņa ekonomija, aprēķināta normu stundās uz vienu specialu instrumentu, atļaus dot vairāk naturalu vienību un līdz ar to nosacīto instrumentu komplicētības vienību (IKV). Ar instrumentu komplicētības vienību (IKV) palīdzību var noteikt precīzi norobežotus uzdevumus kā cečam, tā arī atsevišķiem strādniekiem. Tas savukārt dod noteiktus pamatus premiju izmaksām pie laika-premiālās atalgojuma sistēmas un papildu sumaru kritēriju, kurš apliecina uzstādītas normas pareizību pie gabaldarba atalgojuma sistēmas.

Ievērojami vienkāršojas kā specialā instrumenta pašizmaksas kalkulēšana, tā arī kontrole pār šiem darbiem. Techniskie un organizatoriskie jaunievedumi instrumentu ražošanā panāks vienas instrumentu vienības un līdz ar to arī konkrēto instrumentu pakāpenisku pašizmaksas samazināšanos. Kas attiecas uz klasifikāciju, tad tā saglabāsies bez pārmaiņām ilgāku laiku (5—10 gadi), jo dažādu instrumentu ražošanas darba ietilpībā relatīvās pārmaiņas būs nemanāmas.

Instrumentu vienību var izmantot arī instrumentu remonta plānošanā.

Lietderīgi materialu patēriņu specialinstrumentu izgatavošanai attiecināt uz vienu instrumentu komplicētības vienību (IKV), kā tas ir izdarīts tehnoloģiskās iekārtas plānu-piesardzības remonta vienotā sistēmā.

Beidzot, instrumentu vienība izrādās ļoti ērta rūpnīcas iekšējā saimnieciskā aprēķina organizēšanā.

Vec. pasniedzējs A. Rūsa

**APGROZĀMO LIDZEKĻU UN KAPITALIEGULDĪJUMU
FINANSĒŠANAI IZLIETOJAMĀS PEĻNAS PLĀNOSANAS
LOMA SAIMNIECISKĀ APRĒKINA NOSTIPRINĀŠANĀ
LATVIJAS PSR RŪPNIECĪBAS MINISTRIJĀS.***

Visi mūsu tautsaimniecības racionālas organizācijas pasākumi pakļaujas vienai galvenai pamatprasībai — pēc iespējas racionālāk izmantot dzīvo un uzkrāto darbu jeb veicināt tā sauktā ekonomijas režīma ievērošanu.

Lai šo prasību realizētu, tad sastāda un apstiprina plānus, dod pavēles un rīkojumus dažādo saimniecisko posmu vadīšanai. Tomēr apstākļos, kad ražošanas spēku līmenis un cilvēku apziņā nav vēl sasniegusi pietiekami augstu attīstības pakāpi, socialistisko saimniecību nevar vadīt tikai ar saimniecības vadības organu dotajiem plāniem, pavēlēm un rīkojumiem. Šo plānu, pavēļu un rīkojumu izpilde panākama vispirms ar ražošanā nodarbināto darbinieku pašiniciatīvas izraisīšanu. Šim nolūkam izmantojama materiālā ieinteresētība.

Turklāt pats labākais plāns, rīkojums un pavēle nevar ietvert visas ražošanas augšupejas iespējas un rezerves. Tās vislabāk var atklāt tieši uz vietas attiecīgajā uzņēmumā. Arī te jābalstās uz materiālo ieinteresētību.

---

* Raksts uzrakstīts pirms rūpniecības un celtniecības vadības pārkārtošanas. Autors uzskata, ka problēmas, kas aplūkotas atsevišķo rūpniecības ministriju griezumā, pilnā mērā var attiecināt uz Tautas saimniecības padomes saimnieciskā aprēķina pārvaldēm.

Atšķiramas uzņēmuma atsevišķa darbinieka individualā un visa uzņēmuma kolektīva materiālā ieinteresētība.

Individuālo materiālo ieinteresētību galvenokārt izraisa ar sadali pēc darba. Visa uzņēmuma kolektīva materiālo ieinteresētību nodrošina ar saimniecisko aprēķinu.

Saimnieciskais aprēķins raksturojas ar četrām pamatīpašībām:

1. tas ir socialistiskās saimniecības plānveidīgas vadības metode, kuras nepieciešamība objektīvi izriet no ražošanas spēku un to nosacītās cilvēku apziņas attīstības pakāpes;

2. šī vadības metode balstās uz to, ka centralizētās saimniecības vadības norādījumu izpildi sekmē izpildītāju pašiniciatīva;

3. šo pašiniciatīvu sasniedz ar materiālo ieinteresētību;

4. materiālo ieinteresētību savukārt izraisa ar kategorijām, kas izriet no vērtības likuma darbības.

Saimnieciskais aprēķins kā socialistiskās saimniecības plānveidīgas vadības metode ietver dažādus pasākumus un paņēmienus, kurus var saukt par saimnieciskā aprēķina svirām.

Pirmā un galvenā saimnieciskā aprēķina svira rūpniecībā ir ražojumu pašizmaksas segšana ar realizācijas ieņēmumiem.

Katrs uzņēmums savu produkciju realizē par noteiktām cenām. Šīs cenas savukārt noteiktas, ievērojot tādu pašizmaksas līmeni, kas izriet no sabiedriski vidējiem ražošanas apstākļiem. Ja nu kāda uzņēmuma individuālie ražošanas apstākļi ir sliktāki par vidējiem, tad augstāka par vidējo būs arī tā produkcijas pašizmaksa. Līdz ar to var rasties stāvoklis, ka realizācijas ieņēmumi vairs nesedz pašizmaksu. Var rasties zināmas finansiālas grūtības. Lai tas nenotiktu, tad uzņēmumam jācenšas pazemināt pašizmaksu, racionalizēt savu ražošanas tehnoloģiju un organizāciju.

Liela loma saimnieciskā aprēķina uzņēmuma darbībā ir kontrolei ar rubli. Tā izpaužas apstākļi, ka ražoto produkciju realizē un nepieciešamos ražošanas līdzekļus saņem tikai par naudu. Rubļa kontroles spēks liek sevi just momentā, kad par ražošanas līdzekļiem jāmaksā nauda, kas saņemta, realizējot agrāk ražoto produkciju. Pie pareizas finansu organizācijas par ražošanas līdzekļiem nevarēs samaksāt tad, ja pašizmaksa un maksājumi budžetā pārsniedz realizācijas ieņēmumus. Tieši šeit slēpjas kontroles ar rubli nozīme.

Kontrolei ar rubli savukārt nāk palīgā tāda svira kā apgrozāmo līdzekļu normēšana un finansēšana. Katram saimnieciskā aprēķina uzņēmumam piešķir tikai tik daudz apgrozāmo līdzekļu, cik tas nepieciešams ražošanas programmas izpildīšanai noteiktos apgādes, ražošanas un realizācijas apstākļos. Nevajadzīgu mate-

rialu iepirkšana, ražošanas procesa pagarināšana vai realizācijas novilcināšana un cita veida atkāpšanās no plāna nenovēršami radīs zināmas finansialās grūtības uzņēmuma darbā. Protams, apgrozāmo līdzekļu daudzumam jābūt pareizi noteiktam. Ja apgrozāmie līdzekļi noteikti par maziem, tad var rasties tādas pašas finansu grūtības, kā pašizmaksai pārsniedzot realizācijas ieņēmumus. Ja tie turpretim noteikti par lieliem, tad zināmu laiku rubļa kontrole nebūs jūtama pat tad, ja pašizmaksa ir lielāka par realizācijas ieņēmumiem. Kontrole ar rubli tiek izjaukta arī tad, ja notiek neplānota apgrozāmo līdzekļu pārdale.

Lai saimnieciskais aprēķins būtu efektīva saimnieciskās vadības metode rūpniecībā, tad ar iepriekš minētām trim svirām vien vēl nepietiek. Kāpēc tas tā?

Pirmkārt — minētās sviras nav efektīvas, ja realizācijas cena ievērojami augstāka par pašizmaksu.

Otrkārt — šīs sviras galvenokārt veicina pašizmaksas pazemināšanas uzdevumu izpildi, bet mazāk veicina ražošanas programmas izpildi.

Treškārt — šīs sviras maz veicina vai nemaz neveicina plāna uzdevumu pārsniegšanu.

So trūkumu novēršanā galvenā nozīme piekrīt peļņas sadalīšanas kārtībai.

Socialistisko uzņēmumu peļņa ir forma, kādā, blakus apgrozījuma nodoklim, parādās daļa sabiedrības tīrā ienākuma. Viens no tās izveidošanas iemesliem ir nepieciešamība tās sadalīšanu izmantot kā saimnieciskā aprēķina sviru. Ar peļņas sadalīšanas kārtību socialistiskos uzņēmumus ieinteresē gūt pēc iespējas vairāk peļņas. Bet, lai iegūtu pēc iespējas vairāk peļņas, tad (realizācijas cenām un apgrozījuma nodokļa likmēm nemainoties) arvien vairāk jāpazemina pašizmaksa un jāizlaiž arvien vairāk tādi ražojumi, kas dod peļņu. Uzņēmumu ar to ieinteresē ne tikai izpildīt pašizmaksas pazemināšanas plānu un ražošanas programmu, bet tos arī pārsniegt.

Peļņas sadalīšanas kārtība vispirms ieinteresē visu uzņēmumu kā ražošanas kolektīvu peļņas plāna izpildē. Šādu ieinteresēšanu panāk, atstājot daļu peļņas uzņēmuma rīcībā ražošanas paplašināšanas vajadzībām, t. i., galvenokārt apgrozāmo līdzekļu un kapitālieguldījumu finansēšanai. Pie minētās kārtības plānoto ražošanas paplašināšanu var izdarīt tikai tad, ja iegūst plānā paredzēto peļņu. Ja nu uzņēmums grib paplašināt ražošanu, tad tam gribot negribot jāpilda peļņas plāns.

Mūsu ekonomiskajā literatūrā vairākkārt uzsvērts, ka peļņu nepietiekami izmanto ražošanas paplašināšanai, t. i., apgrozāmo

līdzekļu un kapitālieguldījumu finansēšanai, kas vājina saimniecisko aprēķinu.¹ Tas notiek tādejādi, ka tajos gadījumos, kad peļņa ir nenozīmīgs apgrozāmo līdzekļu un kapitālieguldījumu seguma avots, pēdējo finansēšana kļūst neatkarīga no peļņas un no visiem tiem faktoriem, kas nosaka tās gūšanu. Uzņēmumi lielā mērā zaudē interesi gūt peļņu, un, līdz ar to, pazemināt pašizmaksu, kā arī racionalāk organizēt ražošanu.

Minētais, mūsu ekonomiskajā literatūrā izteiktais, uzskats, atzīstams par pareizu.

Arī b. Chruščova referata «Par rūpniecības un celtniecības vadīšanas organizācijas tālāku uzlabošanu» tezēs norādīts: «Jāpaaugstina arī uzņēmumu un saimniecisko organizāciju atbildība par savu finansu plānu izpildīšanu. Jārūpējas par to, lai pašu uzņēmumu apgrozāmie līdzekļi tiktu izveidoti, kapitālceltniecība finansēta, kā arī kadru sagatavošanas un citi izdevumi tiktu segti lielā daļā no uzņēmumu peļņas.²»

Tādā kārtā peļņas pastiprināta izmantošana pašos uzņēmumos ir atzīstama par vienu no pasākumiem, ar ko uzlabot mūsu socialistiskās rūpniecības un celtniecības vadīšanas organizāciju. Ar to šī jautājuma tuvāka noskaidrošana iegūst sevišķi svarīgu nozīmi.

Izejot no augšminētajiem apsvērumiem, šī raksta pirmais uzdevums ir noskaidrot, cik pilnīgi peļņas izlietošana apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma un tautsaimniecības plānā paredzēto kapitālieguldījumu finansēšanai atbilst saimnieciskā aprēķina nostiprināšanas interesēm Latvijas PSR rūpniecības ministrijās. Raksta otrs uzdevums ir atsegt cēloņus, kas rada peļņas nepietiekamu izlietošanu minēto vajadzību segšanai un līdz ar to mazina tās nozīmi saimnieciskā aprēķina sistēmā, un norādīt ceļus šo cēloņu novēršanai.

Nospraustie uzdevumi vispirms risināti, analizējot Latvijas PSR rūpniecības ministriju plānotos peļņas sadales rādītājus, kā arī apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma un tautsaimniecības plānā paredzēto kapitālieguldījumu seguma avotus. Salīdzinājumam ņemti arī galvenie rādītāji kopā pa visām

¹ «Vairākās nozarēs peļņu nepietiekami izmanto kapitālieguldījumu un apgrozāmo līdzekļu finansēšanai, kas pietiekamā mērā neveicina saimnieciskā aprēķina nostiprināšanu un ciņas pastiprināšanu par ražošanas rentabilitātes paaugstināšanu». А. Бачурин, К вопросу о прибыли при налоге с оборота в СССР. «Вопросы экономики» № 3, 1954 г., стр. 31. Līdzīgas domas izteikuši V. Pereslegins un N. Sumovs. В. Переслегин, Некоторые вопросы теории и практики хозрасчета. «Финансы СССР» № 3, 1956 г., стр. 29. Н. Шумов, Использование прибыли промышленных предприятий. «Финансы СССР» № 3, 1956 г., стр. 42.

² «Ціпа» 1957. gada 31. martā.

Latvijas PSR republikaniskās un vietējās pakļautības tautsaimniecības nozarēm. Peļņas nozīmes palielināšana apgrozāmo līdzekļu un kapitalieguldījumu finansēšanā saistīti galvenokārt ar abu seguma plānošanas pārkārtošanas jautājumiem.

Ar ko tad izskaidrojama atkāpšanās no parastās ekonomisko parādību analīzes metodes, t. i., pārskata un plāna rādītāju salīdzināšanas analīzes? Ar ko izskaidrojama aprobežošanās tikai ar plānu un plāna rādītājiem un plānošanu?

Kā jau minēts, peļņas izlietošana apgrozāmo līdzekļu un kapitalieguldījumu finansēšanai skatīta tikai no saimnieciskā aprēķina viedokļa. Vērtējot peļņas izlietošanu apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma un kapitalieguldījumu finansēšanai tieši no šī viedokļa, galvenais vērtējuma kriterijs ir peļņas īpatsvars abu vajadzību finansējumos. Sis īpatsvars tāds vai citāds izveidojas, sastādot saimniecisko organizāciju finansu plānus un budžetu. Minētais peļņas īpatsvars, kas izveidojies finansu plānos, paliek nemainīgs arī tad, ja peļņas plānu pārsniedz (ja vien salīdzinot ar plānu neizmainās pārējie seguma avoti). Tas ir tāpēc, ka pie pašreizējās peļņas sadalīšanas kārtības apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma un kapitalieguldījumu segšanai nevar novirzīt vairāk peļņas nekā tas paredzēts finansu plānā. Tā kā peļņas plāna pārsniegšana uz pētāmo problēmu nekādu ietekmi neatstāj, tad arī kaut kāda analīze sakarā ar peļņas plāna pārsniegšanu pētāmās problēmas risināšanai neko nedod.

Ja peļņas plānu neizpilda, tad gan abām minētajām vajadzībām novirzītā peļņa samazinās kā absolūti, tā arī relatīvi (salīdzinot ar citiem finansēšanas avotiem). Tieši tas arī padara peļņu par vienu no svarīgākajām saimnieciskā aprēķina svirām. Peļņas kā saimnieciskā aprēķina sviras nozīme ir vispārāzīta un, raugoties no šī viedokļa, nav saskatāmas tādas problēmas, kas būtu risināmas, analizējot faktisko peļņas īpatsvaru finansējumos, kas novirzāmi apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma un tautsaimniecības plānā paredzēto kapitalieguldījumu segšanai. Tātad, sakarā ar pētāmajām problēmām, atkrit kaut kāda analīze arī peļņas plāna neizpildes gadījumā.

Tādā kārtā jautājums, vai peļņas izlietošana apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma un tautsaimniecības plānā paredzēto kapitalieguldījumu segšanai atbilst vai neatbilst saimnieciskā aprēķina nostiprināšanas prasībām, galīgā veidā izšķiras jau plānos. Tāpēc tīri objektīvi rodas nepieciešamība analizēt tikai attiecīgos plānus un runāt tikai par attiecīgajiem plānošanas jautājumiem.

PEĻŅAS IZLIETOJUMA STRUKTURA

Pirmo priekšstatu par peļņas izlietošanas atbilstību vai neatbilstību saimnieciskā aprēķina nostiprināšanas interesēm dod peļņas izlietošanas struktūras analīze. Kādā tad nu šī struktūra ir mūsu republikas republikaniskās un vietējās pakļautības saimniecībā un sevišķi rūpniecības ministrijās?

I. tabula

Plānotā peļņas izlietošanas struktūra visā Latvijas PSR republikaniskās un vietējās pakļautības saimniecībā laikā no 1955.—1957. gadam (procentos).

Izlietošanas posteņi	1955. g.	1956. g.	1957. g.
Atskaitījumi budžetā	79,1	78,1	74,0
Uzņēmumu un saimniecisko organizāciju pašu rīcībā	20,9	21,9	26,0
Tani skaitā:			
apgrozāmo līdzekļu normatīva pieaugumam ..	7,3	7,8	8,2
kapitālieguldījumu finansēšanai	6,0	8,3	5,2
pārējām vajadzībām	7,6	5,8	12,6
Kopā	100,0	100,0	100,0

Tabula sastādīta pēc Latvijas PSR Finanšu ministrijas Budžeta pārvaldes materiāliem.

Visā Latvijas PSR republikaniskās un vietējās pakļautības saimniecībā, kā to rāda iepriekšējā tabula, pašu uzņēmumu un saimniecisko organizāciju rīcībā 1955. gadā un 1956. gadā paredzēja atstāt tikai mazliet vairāk par vienu piekto daļu no visas peļņas. Turpretim 1957. gadā šī daļa pieaugusi, pārsniedzot vienu ceturtdaļu. Jāpiezīmē, ka visā Padomju Savienībā uzņēmumu un saimniecisko organizāciju rīcībā atstājamā peļņas daļa ir relatīvi lielāka: 1956. gadā 23,1% un 1957. gadā 28,9%¹.

Apgrozāmo līdzekļu un kapitālieguldījumu finansēšanai novirzāmā peļņa Latvijas PSR saimniecībā 1955. gadā plānota 13,3%, 1956. gadā — 16,1% un 1957. gadā — 13,4% apmērā no peļņas.

Ievēribu pelna fakts, ka 1957. gadā, salīdzinot ar 1956. gadu, plānots saimniecisko organizāciju rīcībā atstājamās peļņas daļas pieaugums, neskatoties uz to, ka paredzēts samazināt apgrozāmo līdzekļu un kapitālieguldījumu finansēšanai novirzāmo

¹ Pēc PSRS Augstākās Padomes IV un VI sēdijas materiāliem.

daļu. Tādu stāvokli nosaka pārējām vajadzībām (pamatdarbības kā arī dzīvokļu un komunalsaimniecības zaudējumu segšanai, uzņēmuma un plaša patēriņa ražojumu fondā, peļņas pārdalei vietējā rūpniecībā, jaunās tehnikas ieviešanai saņemtā kredīta atmaksai utt.) novīrzāmās peļņas pieaugums no 5,8% uz 12,6%. Šis pieaugums rodas, strauji palielinoties peļņas pārdalei rūpniecības veicināšanai rajonu rūpniecībā un republikaniskās pakļautības vietējā rūpniecībā. Tāpat to izsauc jaunās tehnikas ieviešanai saņemtā kredīta atmaksas uzsākšana Viegļās, kā arī Gaļas un piena rūpniecības ministriju sistemās. Šo vietējās rūpniecības peļņas pārdales kontā (vietējās rūpniecības veicināšanas fondā) iemaksāto peļņu, kā arī Valsts bankas kredītu jaunajai teknikai galvenokārt (pēdējo visu) izlieto tautsaimniecības plānā neparedzētiem kapitālieguldījumiem. Tādā kārtā pašu uzņēmumu un saimniecisko organizāciju rīcībā atstājamās peļņas daļas pieaugums plānots uz to ražošanas paplašināšanas izdevumu rēķina, kas nav ietverti tautsaimniecības plānā.

2. tabula

Plānotā peļņas izlietojuma struktūra Latvijas PSR rūpniecības ministrijām pakļautajā rūpniecībā laikā no 1955.—1957. gadam (procentos).

Izlietošanas posteņi	1955. g.	1956. g.	1957. g.
Atskaitījumi budžetā	81,0	79,3	76,8
Uzņēmumu un saimniecisko organizāciju pašu rīcībā	19,0	20,7	23,2
Tanī skaitā:			
apgrozāmo līdzekļu normatīva pieaugumam	8,9	10,8	8,2
kapitālieguldījumu finansēšanai	5,5	4,6	4,3
pārējām vajadzībām	4,6	5,3	10,7
K o p ā	100,0	100,0	100,0

Tabula aprēķināta pēc Latvijas PSR Finanšu ministrijas Rūpniecības, tirdzniecības un kooperācijas finansēšanas daļas materiāliem.

Tabulas dati rāda, ka Latvijas PSR rūpniecības ministrijām pakļautā rūpniecība budžetā iemaksā relatīvi vairāk no savas peļņas nekā vidēji visā republikaniskās un vietējās pakļautības saimniecībā. Līdz ar to pašu rīcībā atstātā peļņas daļa ir atiecīgi mazāka.

Apgrozāmo līdzekļu un kapitālieguldījumu finansēšanai

izlietojamā peļņas daļa ir plānota arī mazliet mazāka nekā vidēji visā republikā (1955. g. — 14,4%, 1956. g. — 15,4%, 1957. g. — 12,5%). Tāpat kā vidēji visā republikā tā samazinājusies 1957. gadā.

Pašu uzņēmumu un saimniecisko organizāciju atstājamās peļņas daļas pieaugums 1957. gadā, tāpat kā visā republikāniskajā un vietējā saimniecībā, izskaidrojams ar pārējām vajadzībām novirzāmās peļņas pieaugumu. Šis pieaugums radies Vietējās un vietējā kurināmā rūpniecības ministrijā, kur, sākot ar 1957. gadu, 20% no plāna peļņas paredzēts novirzīt peļņas pārdales kontā (vietējās rūpniecības veicināšanas fondā).

Pa atsevišķajām rūpniecības ministrijām uzņēmumu un saimniecisko organizāciju rīcībā atstājamā peļņas daļa ir stipri dažāda. 1955. gadā tā svārstījās no 6,2% Gaļas un piena rūpniecības ministrijā līdz 81,7% Zivju rūpniecības ministrijā; 1956. gadā no 12,3% bijušā Tekstilrūpniecības ministrijā līdz 65,0% Zivju rūpniecības ministrijā; 1957. gadā no 11,8% Pārtikas rūpniecības ministrijā līdz 51,3% Zivju rūpniecības ministrijā.¹

Arī atsevišķos uzņēmumos pašu rīcībā atstājamās peļņas īpatsvars kopējā peļņas sumā ir ļoti dažāds.

Tā 1955. gadā 9 no 12 apņēmītajiem zivju rūpniecības uzņēmumiem bija ielānēti paturēt pašu rīcībā vairāk nekā 70% savas peļņas. Turpretim no 23 tekstil un vieglās rūpniecības uzņēmumiem 19 paredzēja izmantot mazāk nekā 30% no savas peļņas.

Tālāk paceļas jautājums, ar ko izskaidrojams stāvoklis, ka vidēji $\frac{3}{4}$ un pat vairāk no peļņas iemaksā budžetā, un kāpēc dažādās sistemās un uzņēmumos pašu rīcībā atstājamās peļņas īpatsvari ir ļoti atšķirīgi.

Peļņas lielākās daļas iemaksa budžetā izskaidrojama ar diviem iemesliem:

Pirmkārt — budžetā iemaksātās daļas relatīvais lielums atkarīgs no tā, cik liela, salīdzinot ar ražošanas paplašināšanas izdevumiem, ir peļņa. Var būt stāvoklis, ka peļņa relatīvi liela, bet ražošanas paplašināšanas izdevumi, kas uzsūc galveno uzņēmuma rīcībā atstāto peļņas daļu, mazi. Tādā gadījumā pat visus ražošanas paplašināšanas izdevumus sedzot no peļņas, tās lielāko daļu tomēr nāksies iemaksāt budžetā.

Tā, piemēram, 1956. gadā bijušā Tekstilrūpniecības ministrijā plānotā peļņa plānotos ražošanas paplašināšanas izdevumus pār-

¹ Aprēķināts pēc Latvijas PSR Finanšu ministrijas Rūpniecības, tirdzniecības un kooperācijas finansēšanas daļas materiāliem.

sniedza gandrīz 7 reizes. Turpretim Zivju rūpniecības ministrijā plānotā peļņa no plānotiem ražošanas paplašināšanas izdevumiem sastādīja tikai 88%. Tas arī bija viens no iemesliem, kāpēc bijušā Tekstilrūpniecības ministrijā budžetā plānoja iemaksāt 87,7%, bet Zivju rūpniecības ministrijā 35,0% peļņas¹.

Ar to pašu arī izskaidrojams iepriekš pieminētais fakts, ka 1955. gadā lielākā daļa zivju rūpniecības uzņēmumu galveno peļņas daļu plānoja izlietot paši, bet tekstil un vieglās rūpniecības uzņēmumi — iemaksāt budžetā.

Visos gadījumos, kad tikai nelielu peļņas daļu iespējams izlietot pašos uzņēmumos, izvirzās jautājums par pārāk augstu rentabilitāti (ja atzīst, ka peļņas galvenais uzdevums ir vispirms segt uzņēmuma paša vajadzības un tikai pārpalikums iemaksājams budžetā). Tātad patiesībā paceļas problēmas par normālu rentabilitāti un tās lomu saimnieciskā aprēķina nostiprināšanā.*

¹ Aprēķināts pēc Latvijas PSR Finanšu ministrijas Rūpniecības, tirdzniecības un kooperācijas finansēšanas daļas materialiem.

* Par cik minētā problēma iziet ārpus šī raksta temata ietvariem, pie tās sīkāk nepakavēsimies. Tomēr jāaizrāda, ka mūsu ekonomiskajā literatūrā diezgan plaši sastopams uzskats, ka tieši pārāk augsta rentabilitāte un tās izsauktā pārāk liela peļņa grauj saimniecisko aprēķinu. Tā A. V. Bačurins raksta: «Padomju valsts, nosakot pašizmaksu un vairumcenas, plāno tādu rentabilitāti pa atsevišķiem produkcijas veidiem un pa uzņēmumiem, kas... nodrošina tāda tirā ienākuma (peļņas) iegūšanu, kas pietiekams pašu apgrozāmo līdzekļu pieauguma papildināšanai, ievērojamas kapitālo izmaksu daļas segšanai darbojošos uzņēmumos un uzņēmuma fondu veidošanai. Šo prasību ievērošanai ir svarīga nozīme saimnieciskā aprēķina nostiprināšanā.

Tanī pašā laikā rentabilitātes līmenis... nedrīkst būt pārmērīgi augsts, lai neradītu siltumnīcas apstākļus uzņēmumu darbam un nepalēninātu pašizmaksas pazemināšanu» (A. В. Бачурин, Прибыль и налог с оборота в СССР, стр. 87).

Arī Politiskās ekonomijas mācību grāmatā norādīts, ka «... nepieciešams, lai katram uzņēmumam būtu tāda rentabilitātes norma, kas neļauj tam lieki uzkrāt naudas līdzekļus un pastāvīgi pamudina to stiprināt saimniecisko aprēķinu un pazemināt produkcijas pašizmaksu (Politiskā ekonomija — Mācības grāmata, 437. lpp.).

Minētā nostādne ir pareiza tikai tajā gadījumā, ja par negrozāmu atzīst pašreizējo peļņas iemaksas kārtību budžetā, t. i., iemaksu divas reizes mēnesī. Šādā gadījumā pie augstas rentabilitātes, kas saistīta ar augstu peļņas atskaitījumu procentu budžetā, maksājumu starplaikā tiešām uzkrājas brīvi līdzekļi. Ja turpretim nosaka biežākus peļņas maksājumus budžetā, tad nekādi «siltumnīcas apstākļi» uzņēmumam nevar rasties un nav nekāda nelaieme, ja uzņēmums ir augsti rentabils un, ka sakarā ar to tikai neliela peļņas daļa paliek paša uzņēmuma rīcībā. Arī pie augstas rentabilitātes un lielas peļņas, pēdējās sadalīšana ir stingri plānota un šo plānu izpildot nekādi lieki naudas līdzekļi nevar uzkrāties. Ja peļņas plānu neizpilda, tad proporcionāli (un līdz peļņas atskaitījumu pārrēķināšanai pat vairāk) samazināsies arī paša uzņēmuma rīcībā atstājamā peļņas daļa. «Siltumnīcas apstākļus»

Otrs iemesls, kas izsauc peļņas lielākās daļas iemaksu budžetā, ir apgrozāmo līdzekļu un kapitalieguldījumu pastiprināta finansēšana ne no peļņas, bet no dažādiem citiem avotiem. Tas neapšaubāmi vājina saimniecisko aprēķinu, jo samazinās uzņēmumu ieinteresētība peļņas gūšanā. Šī ieinteresētība mazinās sakarā ar to, ka, nepildot peļņas plānu, apgrozāmo līdzekļu un kapitalieguldījumu finansējumi samazināsies maz vai nemaz; pēdējo finansēšana visumā turpināsies bez traucējumiem.

APGROZAMO LIDZEKĻU FINANSĒSANAI IZLIETOJAMĀS PEĻŅAS PLĀNOŠANA.

Te tūlīt jānorāda, ka peļņas plāna izpilde un pārsniegšana vai arī neizpilde zināmā mērā ietekmē apgrozāmos līdzekļus neatkarīgi no tā, vai normatīva pieauguma segumā peļņai ir liels jeb mazs īpatsvars jeb to kā normatīva pieauguma seguma avotu nemaz neizlieto.

Peļņas plāna neizpilde visos gadījumos apgrozāmos līdzekļus ietekmē ar to, ka peļņas atskaitījumus budžetā līdz pārrēķina izdarīšanai iemaksā no plāna peļņas. Tas savukārt nozīmē, ka līdz pārrēķina izdarīšanai un pārmaksāto sumu atmaksāšanai šajās pārmaksās imobilizēti pašu apgrozāmo līdzekļi. Jo peļņas plāna neizpilde būs lielāka, jo lielāka būs arī pārmaksa un tajā vairāk būs imobilizēti apgrozāmie līdzekļi. Līdz ar to radīsies ievērojamāks sasprindzinājums uzņēmuma finansu stāvoklī. Ja nu uzņēmums negrib šādā stāvoklī nonākt, tas ir spiests pildīt peļņas plānu, t. i., ievērot visus tos faktorus, kas nodrošina peļņas plāna izpildi.

Ja peļņas plānu pārsniedz, tad turpretim aprādītā ietekme uz apgrozāmajiem līdzekļiem ir pretēja. Bez tam republikaniskajos un vietējās pakļautības uzņēmumos apgrozāmos līdzekļus papildina līdz gada pārskata apstiprināšanai uzņēmuma rīcībā atstājamā virsplāna peļņas daļa.

Tātad ar apgrozāmo līdzekļu starpniecību uzņēmums ir ieinteresēts peļņas plāna izpildē vai pārsniegšanā un līdz ar to pašizmaksas pazemināšanā un ražošanas programmas izpildē arī tanīs gadījumos, kad peļņu nemaz neizlieto apgrozāmo līdzekļu finansēšanai.

augsta rentabilitate var radīt vienīgi tad, ja tā nav plānota (peļņas plāns sastādīts izejot no zemes rentabilitātes). Tādā gadījumā līdz budžetā iemaksājamo peļņas atskaitījumu pārrēķināšanai uzņēmumam tiešām uzkrāsies lieki apgrozāmie līdzekļi.

No teiktā tomēr nevar secināt, ka nav svarīgi, vai apgrozāmos līdzekļus finansē no peļņas vai no citiem avotiem. Uzņēmums daudz vairāk peļņas gūšanā būs ieinteresēts tādā gadījumā, ja apgrozāmo līdzekļu normatīva pieaugumu galvenokārt finansē no peļņas. Tieši tādā gadījumā apgrozāmo līdzekļu stāvoklis daudz pilnīgāk reaģē uz peļņas plāna izpildi vai neizpildi. Tāpēc peļņas īpatsvara palielināšana apgrozāmo līdzekļu finansējumos ir viens no svarīgākajiem saimnieciskā aprēķina nostiprināšanas līdzekļiem.

Vispirms aplūkosim apgrozāmo līdzekļu segšanu no peļņas kopā visā Latvijas PSR republikaniskā un vietējā saimniecībā, kopā pa visām rūpniecības ministrijām un pa atsevišķām ministrijām.

Kopā pa visu saimniecību un kopā pa visu ministriju pašu apgrozāmo līdzekļu normatīva pieaugumu sedz no trim avotiem. Tie ir stabilo pasīvu pieaugums, peļņa un budžeta asinājumi.

3. tabula

Latvijas PSR republikaniskās un vietējās pakārtības saimniecības apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma finansēšanas plāns laikā no 1955.—1957. g.

Gadi	Normatīva pieaugums*) (milj. rbļ.)	Seguma avoti					
		pašu līdzekļi				Budžeta asinājumi	
		kopā		tai skaitā peļņa			
		milj. rbļ.	% no norm. pieaug.	milj. rbļ.	% no norm. pieaug.	milj. rbļ.	% no norm. pieaug.
1955.	92,3	84,7	91,8	66,8	72,3	7,6	8,2
1956.	131,9	112,1	85,0	92,4	70,0	19,8	15,0
1957.	187,1	124,1	66,3	119,3	63,7	63,0	33,7

* Vienlaicīgā normatīva samazināšanās nav atskaitīta.

Tabula sastādīta pēc Latvijas PSR Finanšu ministrijas Budžeta pārvaldes materiāliem.

Kā rāda iepriekšējā tabula, tad visā republikaniskajā un vietējā saimniecībā peļņa ir galvenais apgrozāmo līdzekļu finansēšanas avots.

Tālāk tabulas dati rāda, ka pašu līdzekļu īpatsvars normatīva pieauguma segšanā, kuru galveno daļu sastāda peļņa, ar katru gadu samazinās. Turpretim budžeta asinājumi 1956. gadā, salīdzinot ar 1955. gadu, un 1957. gadā, salīdzinot ar 1956. gadu, pieauguši apmēram divas reizes. Šis pieaugums 1956. gadā izskaidrojams ar budžeta asinājumiem normatīva pieauguma finansēšanai. Gaļas un piena, kā arī Zivju rūpniecības ministriju

uzņēmumiem, jo šajās sistemās ceturkšņos, kad bija plānots normatīva pieaugums, ievērojot šo nozaru ražošanas sezonālo raksturu, bija paredzēta neliela peļņa vai pat zaudējumi.

Pieaugums 1957. gadā turpretim izskaidrojams galvenā kārtā ar līdzīgiem asignējumiem Padomju saimniecību ministrijas padomju saimniecībām, ko sevišķi izsauca jaunu padomju saimniecību dibināšana.

4. tabula

Latvijas PSR rūpniecības ministriju apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma finansēšanas struktūra laikā no 1955.—1957. gadam.

Ministrijas	Galvenie finansēšanas avoti procentos no normatīva					
	peļņa			budžeta asignējumi		
	1955. g.	1956. g.	1957. g.	1955. g.	1956. g.	1957. g.
Būvmateriālu rūpniecības	93,5	—	—	—	100,0	—
Papīra un kokapstrādāš.	X*)	103,7**)	—	X	—	—
Mežrūpniecības	—	—	—	—100***)	—	—
Viet. un viet. kurin. rūpn.	80,3	80,4	109,3**)	—	—	—
Plaša pat. rūpn. preču	95,6	X	X	—	X	X
Tekstilrūpniecības ..	X	101,8**)	X	X	—	X
Vieglās rūpniecības ..	X	102,4**)	102,4**)	X	—	—
Zivju rūpniecības ..	98,2	79,0	52,9	—	16,9	39,7
Gaļas un piena rūpn.	100,0	32,0	43,8	—	65,1	55,6
Pārtikas rūpniecības	100,0	96,3	96,5	—	—	—
Vidēji rūpniecības ministrijās	108,9	88,2	86,7	—17,1***	8,1	12,4

* Apzīmējums lietots, ja attiecīgajā gadā ministrija nav pastāvējusi

** Ar peļņu segts arī stabilo pasīvu samazinājums.

*** Normatīva samazinājums iemaksāts budžetā.

Tabula sastādīta pēc Latvijas PSR Finanšu ministrijas Rūpniecības, tirdzniecības un kooperācijas finansēšanas daļas materiāliem.

Kā rāda tabula, tad budžeta asignējumu īpatsvars apgrozāmo līdzekļu finansēšanā vidēji rūpniecības ministrijās ir mazāks nekā visā republikaniskās un vietējās pakļautības saimniecībā. Tā 1955. gadā tos nemaz neparedzēja, bet 1956. gadā tos plānoja 8,1% un 1957. gadā 12,4% apmērā no normatīva pieauguma. Tādā kārtā rūpniecības ministrijās pašu līdzekļi un taņi skaitā peļņa ir vēl nozīmīgāks finansēšanas avots nekā visā republikaniskās un vietējās pakļautības saimniecībā kopā.

Arī atsevišķās ministrijās, ņemot kopā pa visu ministriju, apgrozāmo līdzekļu normatīva pieaugumu maksimāli iespējamās robežās vispirms sedz no peļņas. Tikai tad, ja peļņas nav vai tās nepietiek, izmanto budžeta asignējumus.

Tā 1956. gadā Būvmateriālu rūpniecības ministrijai paredzēja zaudējumus līdz ar to arī apgrozāmo līdzekļu normatīva pieaugumu pilnā apmērā plānoja segt no budžeta. Zivju rūpniecības un Gaļas un piēna rūpniecības ministrijai budžeta asīgnējumi paredzēti 1956. un 1957. gadā (pēdējai 65,1 un 55,6% no normatīva pieauguma). Budžeta asīgnējumu izmantošana šajās ministrijās izskaidrojama ar nīcīgo peļņu I un II ceturksnī (Gaļas un piēna rūpniecības ministrijai I ceturksnī pat paredzēti zaudējumi), kas nespēj segt šo ceturksņu normatīva pieaugumu.

Tādā kārtā jāatzīst, ka visā Latvijas PSR republikāniskajā un vietējā saīmniecībā, rūpniecības ministrijām pakļautajā saīmniecībā kopā un atsevišķās ministrijās peļņas īpatsvaru apgrozāmo līdzekļu finansēšanā palielināt nevar. Raugoties no saīmnieciskā aprēķina nostiprināšanas vīdokļa šeit nav ceļamas nekādas pretenzijas.

Tālāk pāceļas jautājums par peļņas izlietošanu apgrozāmo līdzekļu finansēšanai atsevišķos uzņēmumos.

Atsevišķos rūpniecības uzņēmumos bieži vien plānoti pieci apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma finansēšanas avoti.* Tie ir:

- 1) stabīlo pasīvu pieaugums;
- 2) iekšsīstēmas apgrozāmo līdzekļu pārdale; (Apgrozāmo līdzekļu iekšsīstēmas pārdale kā normatīva seguma avots var izpausties trejadās formās:

- a) kā pašu apgrozāmo līdzekļu, kas atsevišķiem uzņēmumiem ir pārpalīkumā uz gada sākumu, pārdale.

- b) kā augstākstāvošā posma apgrozāmo līdzekļu pārdales kontā uzkrāto apgrozāmo līdzekļu pārdale;

- c) kā paredzamā normatīva samazinājuma pārdale starp sīstēmas uzņēmumiem, kam paredzams normatīva pieaugums).**

- 3) uzņēmumu peļņa;
- 4) iekšsīstēmas peļņas pārdale;
- 5) budžeta asīgnējumi.

Visbiežāk sastopamie ir pirmie trīs avoti. Pēdējos divus avotus izlieto tikai tad, ja normatīva pieaugumu pirmie trīs avoti nesēd.

Lai noskaidrotu atsevišķo avotu nozīmi apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma segšanā un it sevišķi peļņas un iekšsīste-

* Avoti uzrādīti kārtībā, kādā tos izmanto plānošanas gaitā.

** Sīstēmās ar nelielu normatīva samazinājumu pārdali parasti plāno izmantot kā trešo seguma avotu (pēc stabīliem pasīviem un peļņas). «a» un «b» punktā minēto pārdali pēdējā laikā plāno ļoti reti. Finanšu plānos atsevišķos pārdales veīdus parasti neatdala.

mas apgrozāmo līdzekļu pārdales lomu, analizēts bijušās Plašā patēriņa rūpniecības preču ministrijas. Tekstilrūpniecības galvenās pārvaldes apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma finansēšanas plāns pa atsevišķiem uzņēmumiem. Šī sistēma bija sevišķi raksturīga ar ievērojamu plānā paredzētu apgrozāmo līdzekļu pārdali.

Apgrozāmo līdzekļu iekšsistēmas pārdale rodas sakarā ar to, ka vienā uzņēmumu grupā plānots normatīva pieaugums, bet otrā — tā samazinājums. Par cik pastāv kārtība, ka brīvos līdzekļus vispirms izlieto apvienības iekšienē, tad vienos uzņēmumos normatīva samazinājuma rezultātā atbrīvotos līdzekļus novirza normatīva segšanai citos uzņēmumos. Vienā uzņēmumu grupā rodas apgrozāmo līdzekļu izņemšana, bet otrā — papildināšana.

Kā rāda nākošā tabula, tad nupat raksturotais stāvoklis radās arī bij. Tekstilrūpniecības galvenajā pārvaldē.

5. tabula

Apgrozāmo līdzekļu normatīva izmaiņas un tā pieauguma finansēšanas avoti bij. Tekstilrūpniecības galvenās pārvaldes uzņēmumos 1954. un 1955. gadā.

Gadi	Uzņēmumu skaits	Normatīva izmaiņas (pieaug.+ samaz.-)	Finansēšanas avoti						
			Peļņa			Pārdale (papild.+ izņemts-)		Stabil. pasīvi (pieaug.+ samazin.-)	
			tūkst. rbj.	tūkst. rbj.	proc. no norm. izmaiņ.	tūkst. rbj.	proc. no norm. izmaiņ.	tūkst. rbj.	proc. no norm. izmaiņ.
1954.	13	+8890	3598	40,4	+5392	60,6	-92	-1,0	
	3	+1502	2146	142,9	-572	38,1	-72	-4,8	
	12	-5920	1232	20,8	-6779	-114,5	-373	-6,3	
1955.	10	+9405	4696	49,9	+4616	49,0	+93	+1,1	
	6	+4951	5386	108,8	-677	-13,7	+242	+4,9	
	11	-2965	2476	83,5	-5510	-185,8	+69	+2,3	

Apgrozāmo līdzekļu normatīva samazinājuma un pārdales sakarība visa gada griezumā sevišķi spilgti neizteicās. Turpretim izsekojot pārdalei pa ceturkšņiem, apgrozāmo līdzekļu izņemšanas atkarība no normatīva samazinājuma parādās ļoti skaidri. Izrādās, ka gandrīz visos ceturkšņos plānotā apgrozāmo līdzekļu izņemšana aptuveni sakrīt ar normatīva samazinājumu. Dažos ceturkšņos sastopamais nelielais izņemamo apgrozāmo līdzekļu pārsniegums par normatīva samazinājumu izskaidrojams ar to, ka plānots apgrozāmos līdzekļus izņemt arī dažiem uzņēmumiem,

¹ Šie un turpmākie rādītāji par Tekstilrūpniecības galveno pārvaldi aprēķināti pēc šīs pārvaldes finansu daļas materialiem.

kuriem paredzēts normatīva pieaugums. Tas noved pie peļņas īpatnējā svāra palielināšanās normatīva pieauguma segumā un tādēļ vērtējams kā pozitīva parādība.

Savukārt plānotais izņemamo apgrozāmo līdzekļu apjoms galvenajos vilcienos nosaka pārdales kārtībā papildināmo apgrozāmo līdzekļu apjomu.

Sakarā ar apskatīto kārtību, kad normatīva samazinājumu vienos sistēmas uzņēmumos izmanto normatīva pieauguma segšanai šīs pašas sistēmas citos uzņēmumos, radās stāvoklis, ka 1954. gadā pārvaldes 13 uzņēmumiem, kam bija paredzēts normatīva pieaugums, tā segšanai plānoja pārdali vidēji 60,6% apmērā no šī normatīva pieauguma. 1955. gadā normatīva pieaugumu paredzēja 10 uzņēmumiem. Šo pieaugumu plānoja segt ar pārdali vidēji 49,0% apmērā.

Analizētais piemērs no bij. Tekstilrūpniecības galvenās pārvaldes prakses uzskatāmi rāda, ka apgrozāmo līdzekļu iekšsistēmas pārdales var kļūt pat par svarīgāku normatīva pieauguma seguma avotu nekā peļņa (pārdales 60,6%, bet peļņa tikai 40,4% no normatīva pieauguma*). Pie tam pats zīmīgākais ir tas, ka peļņas izlietošana vai neizlietošana apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma segšanai kļūst atkarīga no pārdales. Ja pārdales mazāka, tad attiecīgi vairāk var izlietot peļņu; ja tā lielāka, tad peļņu var izlietot mazāk. Protams, ka šāds stāvoklis mazina peļņas kā saimnieciskā aprēķina sviras nozīmi.

Tomēr visam gadam plānotie finansu rādītāji nepilnīgi raksturo stāvokli, kādam jāveidojas plāna izpildes gaitā. Lieta tā, ka plānošanu veic arī pa atsevišķiem ceturkšņiem un gadam plānotie rādītāji veidojas kā saldo summa no atsevišķo ceturkšņu plānotiem rādītājiem. Tāpēc daudz pilnīgāku priekšstatu par vienu vai otru plānoto finansu rādītāju var iegūt no tā sauktā gada plāna ceturkšņa sadalījuma.

Arī par peļņas izlietošanu apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma segšanai un šīs izlietošanas atbilstību saimnieciskā aprēķina prasībām vislabāk var spriest, izdarot analīzi pa atsevišķiem ceturkšņiem.

Izdarot analīzi pa atsevišķiem ceturkšņiem bij. Tekstilrūpniecības galvenās pārvaldes uzņēmumos, kam 1954. un 1955. gadā bija plānots normatīva pieaugums, izrādījās sekojošais:

Pārdales kā galvenais normatīva pieauguma avots bija plānota piecus ceturkšņus. Tikai vienu ceturksni to paredzēja zem 10% no normatīva pieauguma.

* Abu procentu kopsuma ir lielāka par 100 tādēļ, ka normatīva pieauguma trešais seguma avots — stabilie pasīvi — samazinās.

Turpretim peļņu kā galveno seguma avotu plānoja izlietot trīs ceturkšņus, bet vienu ceturksni to normatīva pieauguma segšanai paredzēja neizlietot nemaz.

Tādā kārtā pa atsevišķiem ceturkšņiem vēl skaidrāk redzams, ka iekšsistēmas apgrozāmo līdzekļu pārdale samazina peļņas nozīmi apgrozāmo līdzekļu finansēšanā.

Atsevišķos uzņēmumos pārdales nozīme normatīva pieauguma segšanā bija vēl lielāka nekā vidēji pa visiem uzņēmumiem, kuriem paredzēts normatīva pieaugumu. Līdz ar to atsevišķos uzņēmumos peļņas nozīme bija attiecīgi mazāka.

Tā, piemēram, kopā par 1954. gadu «Parīzes komūnai» ar pārdaļi plānoja segt 81,6% un «Latvijas ķemdziju vērptuvei» 75,1% no normatīva pieauguma. Tanī pašā laikā peļņu normatīva segšanai paredzēja attiecīgi 21,0 un 25,5% apmērā.

Atsevišķos ceturkšņos pārdale bija vēl nozīmīgāks avots. Tā 1954. gada I ceturksnī uzņēmumos, kuriem paredzēja normatīva pieaugumu peļņu tā segšanai neplānoja nemaz, jo vajadzēja vispirms izlietot no citiem uzņēmumiem izņemtos apgrozāmo līdzekļus. Tāpēc arī pārdaļi, piemēram, «Rīgas tekstilfabrikai» plānoja segt 99,1% apmērā no normatīva pieauguma, «Parīzes komūnai» — 98,7%, «Latvijas ķemdziju vērptuvei» — 92,5% utt.

Rodas jautājums, vai vispār bija iespējams normatīva pieauguma segšanai izmantot vairāk peļņas nekā tas bija ielānots.

Iespējas palielināt apgrozāmo līdzekļu finansēšanu no peļņas ir tanī gadījumā, ja iemaksas budžetā pārsniedz 10% no peļņas. Tāds stāvoklis bija arī bij. Tekstilrūpniecības galvenai pārvaldei un tās atsevišķajiem uzņēmumiem.

Tā visi šīs galvenās pārvaldes uzņēmumi vidēji 1954. gadā apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma segšanai plānoja izmantot tikai 3,3% un 1955. gadā 6,0% no peļņas. Tanī pašā laikā budžetā bija paredzēts iemaksāt 1954. gadā 85,2% un 1955. gadā 83,5% no visas peļņas. Arī uzņēmumiem, kam bija plānots normatīva pieaugums, tā segšanai vidēji plānoja 3,5% un 6,4%, bet iemaksai budžetā 86,8% un 85,0% no visas peļņas. Tātad no uzņēmumiem, kam bija paredzēts normatīva pieaugums, budžetā paredzēja iemaksāt pat vairāk peļņas nekā vidēji pa visu sistemu, un tiem bija pilnīga iespēja normatīva pieaugumu segt no peļņas, samazinot peļņas atskaitījumus budžetā.

Piemēram, jau minētajos uzņēmumos «Parīzes komūna» un «Latvijas ķemdziju vērptuve», 1954. gadā normatīva pieauguma segšanai plānoja izlietot tikai attiecīgi 0,7% un 3,1% no peļņas. Tanī pašā laikā budžetā plānoja iemaksāt attiecīgi 86,2% un 87,3% no peļņas.

Šī paša gada I ceturksnī, kad peļņu normatīva pieauguma segšanai neplānoja izlietot nemaz, atskaitījumus budžetā plānoja «Rīgas tekstilfabrikai» 91,9%, «Parīzes komunai» 83,4% un «Latvijas ķemdziju vērptuvei» 91,1% apmērā no peļņas.

Apmēram līdzīgs stāvoklis 1954. gadā un 1955. gadā bija gandrīz visos bij. Tekstilrūpniecības galvenās pārvaldes uzņēmumos, kam plānoja normatīva pieaugumu. Vienīgi 2 uzņēmumi 1954. gadā un 1955. gadā savu apgrozāmo līdzekļu pieaugumu nevarēja finansēt no peļņas, jo tiem bija paredzēts relatīvi maz peļņas vai pat zaudējumi.

Tādā kārtā no visa teiktā redzams, ka iekšsistēmas apgrozāmo līdzekļu pārdale noved pie peļņas nozīmes samazināšanas apgrozāmo līdzekļu finansēšanā, bet dažos ceturkšņos pat pilnīgi izslēdz peļņu no apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma seguma. Tieši apstākļi, ka samazinās vai pilnīgi zūd peļņas nozīme apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma finansēšanā, arī slēpjas plānotās apgrozāmo līdzekļu pārdales nevēlamā ietekme uz saimniecisko aprēķinu.

Bez tam ir vēl viens apstāklis, kas, sakarā ar plānoto apgrozāmo līdzekļu pārdali, vājina saimniecisko aprēķinu.

Lai pārdales kārtībā varētu segt apgrozāmo līdzekļu normatīva pieaugumu, vispirms papildināšanai domātie apgrozāmie līdzekļi ir jāizņem no tiem uzņēmumiem, kam plānots normatīva samazinājums. Bet to ne vienmēr var savlaicīgi izdarīt vai nu apgrozāmo līdzekļu iztrūkuma vai to dažāda veida imobilizācijas dēļ. Tādā kārtā uzņēmumi, kuru apgrozāmo līdzekļu finansēšanas avots ir līdzekļu iekšsistēmas pārdale, bieži vien no savas darbības neatkarīgu iemeslu dēļ var nonākt finansu grūtībās. Tas, protams, grauj saimniecisko aprēķinu.

Lai novērstu apskatītās nepilnības apgrozāmo līdzekļu finansēšanā, kas saistās ar plānoto apgrozāmo līdzekļu pārdali, tad vienas uzņēmumu grupas apgrozāmo līdzekļu normatīva samazinājums nebūtu izlietojams normatīva pieauguma segšanai citai uzņēmumu grupai. Šis normatīva samazinājums būtu iemaksājams budžetā. Ar to panāktu, ka uzņēmumos, kam ir normatīva pieaugums, tā segšanai daudz pilnīgākā apmērā varētu izmantot peļņu.

Uzskatot, ka peļņas izmantošana apgrozāmo līdzekļu finansēšanai no saimnieciskā aprēķina nostiprināšanas viedokļa ir augstākā mērā nepieciešama, reizē tomēr jānorāda, ka daudzreiz tai var būt maza loma pat tad, ja pat visu normatīva pieaugumu sedz no peļņas. Tas būs tādā gadījumā, ja normatīva pieaugums ir ļoti neliels salīdzinot ar visu normatīva apjomu. Ja šādā gadī-

jumā neizpildīs peļņas plānu un līdz ar to normatīva pieaugumu nesegs, tad tomēr uzņēmuma rīcībā esošais pašu apgrozāmo līdzekļu daudzums maz atšķirsies no normatīva, un nepilnīgi segtais normatīva pieaugums praktiski nekādas finansu grūtības neradīs. Tā, piemēram, ja normatīva pieaugums sastāda 10% no kopējā normatīva perioda beigās un tas viss segts ar peļņu, tad neizpildot peļņas plānu par 10%, pie citiem līdzīgiem apstākļiem radīsies apgrozāmo līdzekļu iztrūkums tikai 1% apmērā no normatīva. Protams, tā būtu tikai niecīga finansu stāvokļa pasliktināšanās, ko uzņēmums praktiski nemaz nesajustu. Tādā gadījumā apgrozāmo līdzekļu stāvokli un līdz ar to finansu stāvokli patiesībā ietekmēs tikai peļņas atskaitījumi budžetā. Šī ietekme radīsies tādējādi, ka neizpildot peļņas plānu, iemaksas budžetā līdz pārrēķina izdarīšanai notiek pēc plāna.

Lai arī šādos gadījumos palielinātu peļņas nozīmi apgrozāmo līdzekļu finansēšanā, jau plānā varētu paredzēt apgrozāmo līdzekļu izņemšanu budžetā un vienlaicīgu šīs izņemtās summas kompensēšanu no peļņas.

Runājot par peļņas kā saimnieciskā aprēķina sviras funkciju pastiprināšanu, sevišķa uzmanība jāveltī stāvoklim, kāds rodas uzņēmumos, kur notiek apgrozāmo līdzekļu normatīva samazināšana.

Kā tas redzams 88. lpp. no 5. tabulas, tad bij. Tekstilrūpniecības galvenajā pārvaldē visa gada griezumā peļņu apgrozāmo līdzekļu finansēšanai paredzēts izlietot gan uzņēmumos, kur plānots normatīva pieaugums, gan arī uzņēmumos, kur plānots normatīva samazinājums. Tomēr jāievēro, ka jau visa gada griezumā krietni mazāk peļņas paredzēts novirzīt apgrozāmo līdzekļu finansēšanai tajos uzņēmumos, kuru normatīvs samazinās. Tā uzņēmumiem, kuriem paredzēja normatīva pieaugumu, tā segšanai 1954. gadā bija paredzēts 3,5% un 1955. gadā 6,4% no visas peļņas. Turpretim uzņēmumiem, kuriem paredzēja normatīva samazinājumu — attiecīgi 2,4% un 4,7% no peļņas.

Nesalīdzināmi sliktāks stāvoklis uzņēmumos, kuriem paredzēts normatīva samazinājums, atklājas tad, ja izsekojam ieplānotai peļņas izlietošanai apgrozāmo līdzekļu finansēšanai pa ceturkšņiem. Izrādās, ka ceturkšņos, kad notiek normatīva samazināšanās, peļņu apgrozāmo līdzekļu finansēšanai neplāno izlietot nemaz vai gandrīz nemaz.

Tā uzņēmumos, kam attiecīgajos ceturkšņos plānots normatīva samazinājums, apgrozāmo līdzekļu finansēšanai paredzēts izlietot augstākais 0,7% no to peļņas.

Tādu uzņēmuma finansu stāvokli ar apgrozāmo līdzekļu finan-

sēšanas starpniecību peļņa praktiski nemaz neietekmē. Sādu stāvokli varētu novērst, palielinot apgrozāmo līdzekļu izņemšanu virs normatīva samazinājuma. Principā tādā rīcībā nav nekā jauns, jo tā rīkojas jau tagad gadījumos, kad reizē ar normatīva samazinājumu ir stabilo pasīvu pieaugums, kas noteikti izlietojams apgrozāmo līdzekļu finansēšanai (protams, pārdalei šis normatīva samazinājums nebūtu izlietojams). Tā, piemēram, zeķu fabrikai «Aurora», kur normatīva samazinājums 1954. gadā I ceturksnī bija ieplānots 616 tūkstoši rubļu un II ceturksnī — 349 tūkstoši rubļu, bet apgrozāmo līdzekļu izņemšana attiecīgi 673 un 381 tūkstoši rubļu, jo stabilo pasīvu pieaugums bija paredzēts 57 un 32 tūkstoši rubļu. Līdzīgs stāvoklis ir ļoti daudzos gadījumos.

Pret apsvērumu, nostiprināt atsevišķu uzņēmumu saimniecisko aprēķinu, izslēdzot no apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma finansēšanas apgrozāmo līdzekļu pārdali, var celt iebildumus no apvienības saimnieciskā aprēķina viedokļa. Pēc pašreizējiem noteikumiem katra apvienība ar augstākstāvošo apvienību vai budžetu stājas attiecībās tikai par normatīva izmaiņu saldo visiem sistēmas posmiem. Tāds stāvoklis bez šaubām noved pie tā, ka apvienībai jāpārdala līdzekļi starp pakļautajiem uzņēmumiem. Tiek pieņemts, ka veicot apgrozāmo līdzekļu pārdali, apvienības vadošie darbinieki ir spiesti iedziļināties atsevišķo uzņēmumu ekonomikā un uzlabot vispārējo vadības darbu. Prakse tomēr rāda, ka apvienības pakļauto uzņēmumu finanšu regulēšanu ļoti maz saista ar ražošanas darba vadību. Tāds stāvoklis rodas tāpēc, ka uzņēmumu finanses vada un regulē apvienību finanšu vai plānu-finanšu daļas, turpretim ražošanas darbu vada citas apvienību daļas. Dažādās apvienību vadošā aparāta daļas savā starpā sadarbojas vāji. Un tā finanšu daļas, plānojot padoto uzņēmumu normatīva pieauguma segumu un veicot šī plāna izpildi, maz interesējas par ražošanas vadības apsvērumiem, bet gan vadās no tā, lai atsevišķu rādītāju kopsuma pa visiem sistēmas uzņēmumiem sakristu ar augstākā posma vai Finanšu ministrijas apstiprinātiem rādītājiem un, lai uzņēmumu grāmatvedības bilancēs neparādītos apgrozāmo līdzekļu iztrūkums. Līdz ar to pastāvošā apgrozāmo līdzekļu finansēšanas kārtība, kad apvienības apgrozāmo līdzekļu normatīva pieaugumu vai samazinājumu nosaka pēc saldo principa, nebūt nostiprina apvienības vadošo lomu par pakļautajiem uzņēmumiem. Tāpēc jādara viss, kas nostiprina atsevišķu uzņēmumu saimniecisko aprēķinu, kaut arī tas vājinātu apvienības saimniecisko aprēķinu. Tomēr, lai pilnīgi nokārtotu šo jautā-

jumu, jāatrisina pašreiz vēl diezgan neskaidrā uzņēmumu un to sistemu (apvienību) saimniecisko aprēķinu saskaņošanas problēmas.*

Vēl ir sastopami arī citāda veida gadījumi, kad atsevišķu uzņēmumu peļņu nepietiekamā apmērā vai nemaz neizlieto to apgrozāmo līdzekļu finansēšanai.

Tā Latvijas PSR Būvmateriālu rūpniecības ministrijai sakarā ar 1955. gadā notikušo vairumcenu pazeminājumu 1956. gadā kopumā pa visu ministriju plānoja zaudējumus. Tas tomēr nenozīmēja, ka tie bija paredzēti visiem uzņēmumiem. No 24 ministrijas uzņēmumiem 13 uzņēmumiem plānoja peļņu. Tomēr nevienā no pēdējiem uzņēmumiem peļņu nebija paredzēts izlietot apgrozāmo līdzekļu normatīva pieauguma segšanai. To plānoja novirzīt iekšsistēmas pārdalei (nerentablu uzņēmumu zaudējumu segšanai), bet apgrozāmo līdzekļu normatīva pieaugumu plānoja segt no budžeta.¹ Protams, ka arī tāda kārtība mazina rentablu uzņēmumu ieinteresētību peļņas gūšanā un līdz ar to vājina šajos uzņēmumos saimniecisko aprēķinu. Tāpēc būtu vēlams rentablu uzņēmumu peļņu vispirms izlietot uz vietas pašos uzņēmumos, bet nerentablu uzņēmumu zaudējumus segt no budžeta.

KAPITĀLIEGULDĪJUMU FINANSĒŠANAI IZLIETOJAMĀS PEĻŅAS PLĀNOŠANA.

Ja apgrozāmo līdzekļu finansējumus, pat ar apskatītajiem trūkumiem, peļņai ir diezgan augsts īpatsvars, tad to nevar teikt par peļņas īpatsvaru kapitālieguldījumu finansējumos. Kapitālieguldījumiem peļņa, var sacīt, ir «trešās šķiras» finansēšanas avots. Tā stāv aiz budžeta asignējumiem un amortizācijas atskaitījumiem.

Jau iepriekš izvirzīto apgalvojumu, ka peļņa ir «trešās šķiras» finansēšanas avots, patiesībā apstiprina arī dati par visu Latvijas PSR saimniecību, kā arī rūpniecības ministrijām (skat. 6. un 7. tabulā).

Ievēribu pelna fakts, ka visā Latvijas PSR saimniecībā laikā no 1955.—1957. gadam peļņas nozīme pārējo finansēšanas avotu starpā samazinās, bet budžeta asignējumu īpatnējais svars aug.

* Uzņēmumu un to sistemu saimniecisko aprēķinu saskaņošanas problēmas risinājums neietilpst šī raksta ietvaros.

¹ Pēc Latvijas PSR Finanšu ministrijas Rūpniecības, tirdzniecības un kooperācijas finansēšanas daļas materiāliem.

Latvijas PSR republikaniskās un vietējās pakļautības saimniecības tautsaimniecības plānā paredzēto kapitālieguldījumu finansēšanas plāns 1955.—1957. gadam.

Gad.	Kapitālieguld. apjoms m. rbļ.	Tani skaitā galvenie finansēšanas avoti						Peļņa kap. ieg. finansēš. % no visas peļņas*
		budžeta asign.		amortizācija		peļņa		
		milj. rbļ.	%	milj. rbļ.	%	milj. rbļ.	%	
1955	338,4	202,5	59,8	54,4	16,8	42,9	12,7	4,5
1956	425,4	296,2	69,6	67,3	15,8	50,4	11,8	4,3
1957	579,9	410,0	70,7	97,0	16,7	59,2	10,2	4,1

* Šie procenti nesakrīt ar 1. tabulas datiem tāpēc, ka 1. tabulā uzrādīts peļņas novirzījums visiem kapitālieguldījumiem, bet šinī tabulā tikai tautsaimniecības plānā paredzētajiem kapitālieguldījumiem.

Datu avots: Latvijas PSR Finanšu ministrijas Budžeta pārvaldes plānošanas materiāli.

Bez tam ar katru gadu samazinās arī plānā paredzētajiem kapitālieguldījumiem novirzāmās peļņas daļa (no 4,5 uz 4,1% no visas peļņas).

Uzrādītajai dinamikai nav nekāda objektīva pamata. To var vienīgi izskaidrot ar saimniecisko darbinieku cenšanos pēc iespējas vairāk kapitālieguldījumu finansēšanai izlietot budžeta asignējumus, tādējādi samazinot šīm vajadzībām izlietojamo peļņu. Pēdējo cenšas panākt tāpēc, lai peļņas plāna neizpilde neatstātu ietekmi uz kapitālieguldījumu gaitu.

Kopā pa rūpniecības ministrijām 1956. gadā salīdzinot ar 1955. gadu, peļņas īpatsvars kapitālieguldījumu finansēšanā gan pieaudzis, bet 1957. gadā nokritis pat zem 1955. gada līmeņa. Samazinās arī kapitālieguldījumiem novirzāmā peļņas daļa rēķinot to no visas peļņas.

Visi iepriekš uzrādītie dati bez tam liecina, ka Latvijas PSR saimniecībā galvenais kapitālieguldījumu finansēšanas avots ir budžeta asignējumi, kas 3—4 reizes pārsniedz finansējumus no peļņas.

Salīdzinājumam var atzīmēt, ka arī visā Padomju Savienībā budžets ir galvenais finansēšanas avots (1956. gadā 73,6% un 1957. gadā 73,9%), bet peļņa «trešās šķiras» finansēšanas avots (1956. gadā 9,5% no kapitālieguldījumu apjoma)¹.

¹ Pēc PSRS Augstākās Padomes ceturrtā sasaukuma IV un VI sesijas materiāliem.

Budžeta asignējumiem kapitalieguldījumu finansēšanā vislielākā nozīme ir sistemās ar zemu rentabilitāti kā arī nozarēs, kurās ir jaunceljami objekti, kas vēl nedod peļņu. Tā būvmateriālu un zivju rūpniecībā, salīdzinot ar citām sistemām, notiek pastiprināti kapitalieguldījumi. Tieši šinīs sistemās budžeta asignējumiem kapitalieguldījumu finansēšanā ir vislielākais īpatnējais svars (1956. gadā 79,7 un 70,1% un 1957. gadā 93,1 un 76,3%). Līdzīgs stāvoklis 1957. gadā ir arī mežrūpniecībā, kur budžeta asignējumi paredzēti 87,4% apmērā. Bez tam būvmateriālu rūpniecībā salīdzinot 1955. gadu un 1956. gadu redzama tieši rentabilitātes ietekme uz kapitalieguldījumu strukturu. Šai nozarei sakarā ar 1955. gada 1. jūlijā notikušiem cenu grozījumiem kopā pa visu nozari 1956. un 1957. gadā paredzēti zaudējumi. Līdz ar to rentablu uzņēmumu peļņu plānoja pilnos apmēros pārdalīt citu uzņēmumu zaudējumu segšanai. Turpretim kapitalieguldījumu finansēšanai peļņa nebija nemaz paredzēta. Līdz ar to šajā ministrijā plānots palielināt kapitalieguldījumiem novirzāmo budžeta asignējumu īpatsvaru visā kapitalieguldījumu sumā no 42,1% 1955. gadā uz 76,7% 1956. gadā un 93,1% 1957. gadā.

Arī pārējās Latvijas PSR rūpniecības ministrijās kapitalieguldījumu finansējumi no budžeta pa lielākai daļai pārsniedz kapitalieguldījumiem paredzēto peļņu.

Izņēmums ir Pārtikas rūpniecības un Mežsaimniecības ministrijas 1955. gadā, kā arī Vietējā un vietējā kurināmā un Vieglās rūpniecības ministrijas 1957. gadā. Šinīs ministrijās kapitalieguldījumiem izlietojamā peļņa pārsniedz budžeta asignējumus.

Vērtējot kapitalieguldījumu finansējumu strukturu tieši no saimnieciskā aprēķina nostiprināšanas viedokļa, par pozitīvāku atzīstams stāvoklis, kad peļņas īpatsvars kapitalieguldījumu finansējumos ir lielāks. Šī stāvokļa priekšrocības izpaužas apstākļi, ka pie lielāka peļņas īpatsvara pārējo finansējumu vidū, uzņēmumi ir vairāk ieinteresēti peļņas plāna izpildē. Ja peļņas plānu neizpildīs, tad tūlīt radīsies ievērojamas grūtības kapitalieguldījumu finansēšanā. Turpretim, ja peļņas īpatsvars kapitalieguldījumos neliels, tad peļņas plāna neizpilde uz to gaitu atstāj mazu iespaidu.

Salīdzinot visa gada griezumā kapitalieguldījumu apjomu un tā segšanai novirzīto peļņu ar peļņas kopapjomu, jākonstatē, ka ir vēl lielas iespējas palielināt peļņas īpatnējo svaru kapitalieguldījumu finansēšanā. Šīs iespējas pastāv uz peļņas atskaitījumu budžetā samazināšanas rēķina.

Uz to, ka iespējams palielināt kapitalieguldījumu finansēšanu no peļņas, samazinot tanī pašā laikā peļņas atskaitījumus budžetā, norāda skaitļi, kā par visu Latvijas PSR saimniecību, tā par rūpniecības ministrijām. Tā visā Latvijas PSR saimniecībā peļņas atskaitījumi budžetā 1955. gadā plānā sastādīja 79,1%, 1956. gadā — 78,1% un 1957. gadā — 74,0% no visas peļņas. Turpretim peļņa, kas plānā paredzēta kapitalieguldījumu finansēšanai, no visas peļņas sastādīja attiecīgi 4,5%, 4,3% un 4,1%. Rūpniecības ministrijās atbilstošie procenti bija 81,0, 79,3, 76,8, kā arī 5,5, 4,6 un 4,4. Tādā kārtā vienlaicīgi $\frac{3}{4}$ līdz $\frac{4}{5}$ no peļņas iemaksā budžetā, bet kapitalieguldījumiem izmanto pat mazāk par $\frac{1}{20}$, un no otras puses apmēram pusi no kapitalieguldījumiem sedz budžeta asignējumi.

Lai pareizi noskaidrotu, kādas ir iespējas palielināt peļņas nozīmi kapitalieguldījumu finansēšanā tieši uz budžetā iemaksāto peļņas atskaitījumu samazināšanas rēķina, jāsalīdzina peļņas atskaitījumi budžetā ar asignējumiem no budžeta kapitalieguldījumiem. Pie tam salīdzinājumam jāņem ne visi peļņas atskaitījumi budžetā, bet gan tie, kas pārsniedz obligātos minimālos atskaitījumus, t. i., 10% no peļņas.

Tā visā Latvijas PSR republikaniskās un vietējās pakļautības saimniecībā (pēc plāna) peļņas atskaitījumi budžetā (virs minimālajiem atskaitījumiem) pārsniedza asignējumus no budžeta kapitalieguldījumiem 1955. gadā par 224,3%, 1956. gadā par 172,1% un 1957. gadā par 123,7%.

Minētie skaitļi rāda, ka vidēji visā saimniecībā budžeta asignējumus varēja aizstāt ar peļņu, attiecīgi samazinot tās atskaitījumus budžetā.

No otras puses, būtu nepareizi spriest par kapitalieguldījumu finansēšanas iespējām no peļņas tikai pēc vidējiem skaitļiem. Jāievēro, ka atsevišķām ministrijām ir zaudējumi vai arī tik maza peļņa, ka tā ir nepietiekama kapitalieguldījumu segšanai. Bez tam arī tām ministrijām, kurām caurmērā gadā peļņa varētu aizstāt budžeta asignējumus, atsevišķos ceturkšņos to tomēr izdarīt nevar, jo atsevišķos ceturkšņos peļņa ir par mazu un ir pat zaudējumi. Tāpēc, lai gūtu pilnīgus secinājumus, analīze izdarāma pa atsevišķām ministrijām un pie tam ceturkšņu griezumā (skat. 8. tabulu).

No 8. tabulas (99. lpp.) redzams, ka tikai Zivju rūpniecības ministrija abos gados un Mežrūpniecības ministrijā 1957. gadā kā kopā visā gadā, tā atsevišķos ceturkšņos budžeta asignējumus kapitalieguldījumiem nevarēja aizstāt ar peļņu, samazinot tās atskaitījumus budžetā. Citās ministrijās (ja vien nebija zaudējumi)

Budžetā iemaksāto peļņas atskaitījumu un budžeta asignējumu kapitālieguldījumiem salīdzinājums Latvijas PSR rūpniecības ministrijās. (Peļņas atskaitījumi, samazinot tos par 10% no visas peļņas, izteikti procentos no budžeta asignējumiem kapitālieguldījumiem).

Ministrijas	1955. gads					Peļņa kap. ieg. segs.% no budžeta asign. kap. ieg. (visā gadā)	1957. gads				Peļņa kap. ieg. segs.% no budžeta asign. kap. ieg. (visā gadā)		
	gadā	tani skaitā ceturkšņos					gadā	tani skaitā ceturkšņos					
		I	II	III	IV			I	II	III		IV	
Būvmateriālu rūpniecības	149,0	124,2	93,5	175,9	242,8	60,7	—*)	—	—	—	—	—	—
Mežrūpniecības	722,6	2331,0	89,2	1,2	—**	102,0	21,1	54,7	0,08	1,4	89,4	5,3	
Papīra un kokapstrādāšanas	x	x	x	x	x	x	1203,4	745,1	958,0	1494,9	1541,0	16,6	
Vietējā un viet. kurin. rūpniecības	1337,6	572,2	1304,2	1625,8	2009,5	99,3	1186,8	—**)	2072,2	1510,3	1211,2	131,2	
Plaša patēriņa rūpniecības preču	1005,2	995,7	1855,7	1067,9	1089,9	38,4	x	x	x	x	x	x	
Vieglās rūpniecības	x	x	x	x	x	x	1517,8	1112,0	1640,4	1543,6	1779,3	70,4	
Zivju rūpniecības	6,2	0,6	6,0	5,6	13,8	15,5	41,6	33,2	64,4	31,7	15,4	24,3	
Gaļas un piena rūpniecības	1052,9	—**)	—**)	25,5	82,5	—***)	2324,1	29,4	798,1	—**)	—**)	74,5	
Pārtikas rūpniecības	10740,0	9947,5	12196,7	8437,2	12870,4	228,2	—**)	—	—	—	—	—	

* plānoti zaudējumi

** kapitālieguldījumus no budžeta nefinansē

*** peļņa kapitālieguldījumiem nav paredzēta

Tabulas rādītāji aprēķināti pēc Latvijas PSR Finanšu ministrijas Rūpniecības, tirdzniecības un kooperācijas finansēšanas budžeta plānošanas materiāliem

kopā visā gadā pastāvēja reālas iespējas iztikt bez budžeta asig-
nējumiem kapitālieguldījumu finansēšanā.

Tomēr, kā tabula to rāda tālāk, pastāvošās iespējas aizstāt
budžeta asignējumus ar peļņu, neizmantoja un pēdējo kapitā-
lieguldījumiem paredzēts pa lielākai daļai izmantot mazāk nekā
budžeta asignējumus.

Izņēmumi ir tikai Mežrūpniecības un Pārtikas rūpniecības
ministrijas 1955. gadā un Vietējā un vietējā kurināmā rūpnie-
cības ministrija 1957. gadā. Šinīs ministrijās peļņu paredzēts
izlietot vairāk nekā budžeta asignējumus.

Ievēribu pelna fakts, ka 1957. gadā reālās iespējas pilnīgi
iztikt bez kapitālieguldījumu finansēšanas no budžeta izmantoja
Pārtikas rūpniecības ministrija, bet šī paša gada III un IV ce-
turksnī — Gaļas un piena rūpniecības ministrija.

Analizējot kapitālieguldījumu finansēšanu no peļņas pa atse-
višķiem ceturkšņiem, izrādās, ka arī te tikai atsevišķos gadījumos
(izņemot zivju rūpniecību un mežrūpniecību 1957. gadā) vaja-
dzēja paredzēt budžeta asignējumus blakus peļņai. Tā, samazinot
peļņas iemaksas budžetā, nevarēja visus kapitālieguldījumus
segt 1955. gadā Būvmateriālu rūpniecības ministrijai II ceturk-
snī, Mežrūpniecības ministrijai II un III ceturksnī, Gaļas un piena
rūpniecības ministrijai III un IV ceturksnī. 1957. gadā līdzīgs
stāvoklis paredzēts Gaļas un piena rūpniecības ministrijai I ce-
turksnī. Šāds stāvoklis radies sakarā ar ražošanas sezonas svār-
stībām un arī sakarā ar to, ka kapitāldarbus veic taisni «klusajā
sezonā», kad peļņas maz vai pat rodas zaudējumi.

Tomēr dažos gadījumos arī šajos ceturkšņos pastāvēja neliel-
as iespējas samazināt budžetā iemaksājamo peļņas daļu un
palielināt kapitālieguldījumiem novirzāmo peļņas daļu.

Tā, piemēram, Mežrūpniecības ministrijai 1955. gadā III ce-
turksnī peļņa bija paredzēta tikai 337 tūkstoši rubļu (I ceturksnī
9612 tūkstoši rubļu), bet kapitālieguldījumi 2000 tūkstoši rubļu
(apmēram divas reizes lielāki nekā pārējos ceturkšņos) un amor-
tizācijas atskaitījumi kapitālieguldījumu finansēšanai 357 tūk-
stoši rubļu. Skaidrs, ka šinī gadījumā galvenajam kapitāliegul-
dījumu finansēšanas avotam jābūt budžetam. Tomēr arī te bija
iespējams palielināt kapitālieguldījumiem novirzāmo peļņu, sa-
mazinot peļņas atskaitījumus budžetā no 47 tūkstošiem uz
34 tūkstošiem rubļu (10% no peļņas).

Dažos ceturkšņos budžeta asignējumu nepieciešamību kapitā-
lieguldījumu segšanai izsauc apstākļi, ka peļņa ienāk vienmērīgi
visā ceturksnī, bet kapitāldarbus nepieciešams finansēt jau ce-

turkšņa sākumā. Tomēr visumā pastāv ļoti lielas iespējas samazināt budžeta finansējumus, aizstājot tos ar peļņu.

Iespējas palielināt peļņas novirzīšanu kapitalieguldījumiem ir ne tikai ministrijām. Tādas pašas iespējas, vienlaicīgi samazinot peļņas iemaksas budžetā, ir arī atsevišķiem uzņēmumiem.

Tā, izanalizējot tekstil un vieglās rūpniecības uzņēmumus (ņemti uzņēmumi, kam paredzēta peļņa un kapitalieguldījumi) finansu plānus 1956. gadam, izrādījās, ka no 37 uzņēmumiem tikai 3 uzņēmumiem nevarēja palielināt peļņas novirzījumu kapitalieguldījumiem. 33 uzņēmumiem visus budžeta asignējumus kapitalieguldījumiem varēja pilnīgi aizstāt ar peļņu, samazinot tās atskaitījumus budžetā. (Šiem uzņēmumiem budžetā iemaksātie peļņas atskaitījumi, kas lielāki nekā minimalie atskaitījumi (10% no peļņas) pat līdz 100 reizēm pārsniedza budžeta asignējumus kapitalieguldījumiem).

Bet minētās iespējas tika izmantotas ļoti nepilnīgi. Tikai 1 uzņēmumam kapitalieguldījumu segšanai neparedzēja budžeta asignējumus. Turpretim visos pārējos 36 uzņēmumos peļņas asignējumus kapitalieguldījumiem plānoja mazākus nekā budžeta asignējumus. No 33 uzņēmumiem, kam bija iespējas budžeta asignējumus pilnīgi aizstāt ar peļņu, to kapitalieguldījumu finansēšanai nemaz neparedzēja 20 uzņēmumos. Tanī skaitā 16 uzņēmumiem tai pašā laikā peļņas atskaitījumi budžetā (virs minimalajiem) pārsniedza budžeta asignējumus kapitalieguldījumiem 10 reizes. 22 uzņēmumiem peļņas asignējumi kapitalieguldījumiem bija zem 10% no budžeta asignējumiem šim pašam mērķim.

Tomēr ir arī tādi uzņēmumi, kur peļņu kapitalieguldījumu finansēšanai izmanto daudz pilnīgāk.

Tā tas ir bij. Vietējās un vietējā kurināmā rūpniecības ministrijas uzņēmumos kā «Sarkanajā Zvaigznē», Popova vārdā nosauktajā radiorūpnīcā un citos. Te galvenais kapitalieguldījumu finansēšanas avots ir peļņa. Šiem uzņēmumiem 1956. gadā budžeta asignējumi nebija paredzēti. Pie tam šais uzņēmumos nav vērojami kādi īpatnēji apstākļi, kas veicinātu peļņas novirzīšanu kapitalieguldījumiem.

Ipaši apstākļi attiecībā uz peļņas izlietošanu kapitalieguldījumu finansēšanai izveidojušies Mežrūpniecības ministrijas uzņēmumos.

Sinī ministrijā nevienam uzņēmumam Rūpniecības bankā nav savs konts amortizācijas atskaitījumu un kapitalieguldījumiem novirzāmās peļņas iemaksai. Līdz ar to kā amortizācijas atskaitījumus, tā arī peļņu kapitalieguldījumiem izlieto centrali-

zētā kārtībā. Pie šādas kārtības katrā atsevišķā uzņēmumā kapitalieguldījumiem novirzāmo līdzekļu apjoms nav atkarīgs no šī uzņēmuma ražošanas darbības rezultātiem, kas izteicas peļņas plāna izpildē. Protams, ka tas vājina saimniecisko aprēķinu.

Līdzīgs stāvoklis 1956. gadā izveidojās arī Būvmaterialu rūpniecības ministrijā. Jau bija minēts, ka šajā visumā nerentablajā nozarē arī rentablu uzņēmumu peļņu tieši nenovirza apgrozāmo līdzekļu finansēšanai, bet to centralizēti pārdala ministrija. Līdzīgs stāvoklis ir arī ar kapitalieguldījumiem novirzāmo peļņu. Tādā kārtā, izejot no peļņas izlietošanas kapitalieguldījumiem, arī rentablos uzņēmumos nostāda tādā pašā stāvoklī kā nerentablos. Saimniecisko aprēķinu rentablajos uzņēmumos vājina tāpat, kā tas vājinās nerentablajos uzņēmumos.

Tādējādi redzams, ka peļņas izlietošana kapitalieguldījumu finansēšanai ir atkarīga galvenokārt no pašu finansu darbinieku pieejas šo jautājumu risināšanai.

Preto peļņas izlietošanas palielināšanu kapitalieguldījumu finansēšanā saimnieciskie darbinieki vērs zināmus iebildumus. Šie iebildumi dalāmi trīs grupās:

1. pie pastiprinātas kapitalieguldījumu segšanas no attiecīgo uzņēmumu peļņas, šīs peļņas plāna neizpilde varot novest arī pie kapitalieguldījumu plānu neizpildes;

2. kapitalieguldījumu un peļņas ienākšanas laika nesakrišana pie liela peļņas īpatsvara kapitalieguldījumu finansējumos varot novest pie traucējumiem savlaicīgā kapitalieguldījumu finansēšanā.

3. pie pašreizējās specbanku kontroles nostādnes uzņēmumi necenšoties iemaksāt kapitalieguldījumiem domāto peļņas daļu specbanku iestādēs. Tāpēc esot vēlāmāk peļņu lielākā apjomā novirzīt budžetā, jo finansu organu kontrole par peļņas atskaitījumiem esot stingrāka, bet kapitalieguldījumus vajagot segt galvenajā kārtā no budžeta.

Nopietnu vērību pelna pirmais iebildums. Neapšaubāmi, ka par galveno kapitalieguldījumu finansēšanas avotu izvirzot peļņu, tās plāna neizpilde varētu novest pie kapitalieguldījumu plāna neizpildes. Varētu līdz ar celtniecības un iekārtas iegādes un montažas darbu traucējumiem rasties traucējumi produkcijas izlaidē, ko paredzēts iegūt pēc kapitaldarbu pabeigšanas. No visas tautsaimniecības viedokļa te varētu rasties plānveidīgās (proporcionālās) tautsaimniecības attīstības likuma prasību pārkāpšana.

Būtībā ir jāizšķir jautājums, vai par katru cenu tiešā veidā panākt plāna izpildījumu, t. i., plānveidīgās (proporcio-

nalās) attīstības likuma prasību izpildīšanu, vai arī to panākt, nostiprinot saimniecisko aprēķinu, neskatoties pat uz to, ka sākumā uz neilgu laiku varētu minētā likuma ievērošanu traucēt.

Šī jautājuma galīgā izšķiršana prasa ļoti rūpīgus un dziļus pētījumus pat visas Padomju Savienības apjomā. Ja nu pēc šādiem pētījumiem izrādītos, ka pastiprināta kapitālieguldījumu finansēšana no peļņas traucē pareizu proporcijas ievērošanu socialistiskajā saimniecībā, tad jāapsver iespēja pilnīgi pārtraukt kapitālieguldījumu finansēšanu no peļņas. Tas jādara tāpēc, ka pašreizējos apstākļos peļņai kā kapitālieguldījumu finansēšanas avotam, izejot no apskatītajiem apsvērumiem, nav piedēvētās pozitīvas nozīmes. Pie pašreizējā peļņas īpatsvara kapitālieguldījumu finansējumos tā tikai sarežģī finansu plānošanu un pašu finansēšanu.

Tomēr samērā drošus norādījumus par šī jautājuma pareizu izšķiršanas virzienu dod pastāvošā banku norēķinu un kredīta sankciju lietošanas kārtība pret nekārtīgiem norēķinu un kredītu saistību kārtotājiem.

Kā zināms, peļņas plāna izpilde ir viens no svarīgākiem faktoriem, kas nosaka apgrozāmo līdzekļu stāvokli. Apgrozāmo līdzekļu iztrūkums, kam pamatā var būt peļņas plāna neizpilde, savukārt var novest pie nokavētiem maksājumiem. Pie tā paša var novest arī nepareiza apgrozāmo līdzekļu izvietošana. Nokavētie maksājumi tālāk izsauc kredīta un norēķinu sankcijas ar sekojošiem apgrūtinātiem ražošanas materiālu apgādes noteikumiem. Bet pēdējie var galu galā radīt traucējumus ražošanā un vēl tālāk pie proporciju traucējumiem visā tautsaimniecībā.

Tomēr kredīta un norēķina sankcijām un to ietekmei uz apgrozāmo līdzekļu veidošanu, saglabāšanu un izlietošanu neapšaubāmi ir pozitīva nozīme, kas pārspēj to negatīvās sekas. Kā līdzeklis, kas veicina pareizu apgrozāmo līdzekļu veidošanu un izlietošanu, tās kļuvušas par neatņemamu saimnieciskā aprēķina sviru. Tāpēc rodas jautājums, kāpēc tāda pat nozīme nevar būt pastiprinātai pašu uzņēmumu atbildībai par kapitālieguldījumu līdzekļu veidošanu.

Velkot zināmas paraleles ar apgrozāmo līdzekļu veidošanos vēl tālāk, jānorāda, ka gadījumā, ja peļņas plāna neizpildes izsauktās finansu grūtības un tām sekojošās kredīta sankcijas sāk ievērojami traucēt kāda uzņēmuma ražošanas darbību, tad augstākstāvošais posms gādā ne tikai par uzņēmuma darbības uzlabošanu. Tas gādā arī par apgrozāmo līdzekļu papildināšanu. Galvenais ir tomēr tas, ka ar sankciju pielietošanu tiek sacelta trauksme kā pašā uzņēmumā, tā arī tā augstākstāvošā posmā.

Arī attiecībā uz kapitālieguldījumu finansēšanu derētu radīt kārtību, ka gadījumā, ja peļņas plāna neizpilde draudētu novest pie kapitāldarbu pārtraukšanas un ļaunajām sekām, kas no tā izriet, tad augstākstāvošais posms sniegtu finansu palīdzību. Šādai vajadzībai varētu radīt rezerves fondu vai arī īslaicīgas palīdzības fondu. Pozitīvais būtu tas, ka kapitālieguldījumu finansēšanas kavējumu saceltā trauksme liktu domāt par peļņas plāna izpildi kā pašam uzņēmumam, tā augstākstāvošajam posmam.

Bez tam vēl jāaizrāda, ka bieža peļņas plāna neizpilde, no kuras ļaunās ietekmes uz kapitālceltniecības gaitu tā baidās saimnieciskie darbinieki, daudzkreiz stāv sakarā ar vāji nostādītu peļņas plānošanu. Daudzkreiz peļņas plānus neizpilda tieši tāpēc, ka tie sastādīti nereāli. Tāpēc, uzlabojot peļņas plānošanu, peļņa kļūtu arī par reālāku kapitālieguldījumu finansēšanas avotu nekā līdz šim.

Otrs iebildums, t. i., ka peļņa kā galvenais kapitālieguldījumu finansēšanas avots nevēlama abu nesakrišanas dēļ laika ziņā, ir novēršams. Ja kapitālieguldījumi jāizdara kāda perioda sākumā un nepieciešamā peļņas daļa vēl nav uzkrājusies, tad būtu piešķirams bankas īstermiņa kredits pret kapitālieguldījumu segšanai ielānoto peļņas sumu. Šis kredits pa atsevišķiem termiņiem būtu dzēšams tādos apmēros, kādos ielānota kapitālieguldījumu finansēšanai paredzētās peļņas uzkrāšanās.

Trešais iebildums, t. i., ka uzņēmumi savas saistības par peļņas iemaksu specbankās veic sliktāk nekā analogiskās saistības pret budžetu, ir viegli likvidējamas. Te ir jāizstrādā jauni noteikumi, kas pastiprinātu specbanku kontroles tiesības un pienākumus, padarot šo kontroli tikpat efektīvu kā finansu organu kontroli.

*

No iepriekšējā iztirzājuma redzams, ka vēl arvien sastopami nopietni trūkumi peļņas izlietošanā ražošanas paplašināšanai, kas ievērojami vājina saimniecisko aprēķinu. Ejot pa Partijas XX kongresa nosprausto saimnieciskā aprēķina tālākās nostiprināšanas ceļu, starp citu jāuzlabo un jāpaceļ peļņas lomā saimnieciskā aprēķina sviru sistemā. Šinī sakarā tad arī jānovērš aprādītie trūkumi peļņas izlietošanā finansējot apgrozāmos līdzekļus un kapitālieguldījumus.

Ст. преп. А. Руса

ПРИБЫЛЬ В ПЛАНАХ ФИНАНСИРОВАНИЯ ОБОРОТНЫХ СРЕДСТВ И КАПИТАЛЬНЫХ ВЛОЖЕНИЙ КАК ФАКТОР УКРЕПЛЕНИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОГО РАСЧЕТА ПРОМЫШЛЕННЫХ МИНИСТЕРСТВ ЛАТВИЙСКОЙ ССР.

Важным мероприятием укрепления хозрасчета в промышленности является правильное финансирование расширенного воспроизводства (оборотных средств и капиталовложений), как и других нужд за счет прибылей самих предприятий. Такое использование прибыли повышает заинтересованность предприятия в улучшении хозяйственной деятельности. Именно для обеспечения заинтересованности «следует принять меры к тому, чтобы формирование собственных оборотных средств предприятий, финансирование капитального строительства, а также расходы по подготовке кадров и другие затраты производились в значительной мере за счет прибылей предприятий».¹

Увеличение той части прибыли, которая расходуется на нужды самих предприятий, является важным мероприятием по улучшению руководства социалистической промышленностью. Поскольку вопрос о распределении прибыли решается при составлении финансовых планов хозяйственных организаций и бюджетов, то о целесообразности ее расходования на финансирование оборотных средств и капиталовложений можно судить непосредственно по показателям плана. В связи с

---

¹ «О дальнейшем совершенствовании организации управления промышленностью и строительством». Тезисы доклада тов. Н. С. Хрущева.

этим в статье подвергнуты анализу основные плановые показатели об использовании прибыли.

Доля прибыли, оставляемая в распоряжении предприятий и хозяйственных организаций республиканского и местного подчинения по промышленным министерствам Латвийской ССР, с 1955 года по 1957 год в планах колеблется от 20 до 25%.

В то время, как доля прибыли, оставляемая в распоряжении предприятий и хозяйственных организаций, растет, предусматриваемое планом финансирование оборотных средств и капиталовложений за счет прибыли относительно сокращается.

Выясняя степень использования прибыли для пополнения оборотных средств промышленных министерств Латвийской ССР, приходится констатировать, что она является основным источником их финансирования. При существующем порядке покрытие прироста норматива ведется на основании общего финансового плана министерства. В этом плане прирост норматива министерства определяется как сальдо нормативов (прироста и уменьшения) отдельных предприятий. Поэтому увеличение расхода прибыли на покрытие прироста норматива не было возможным. На отдельных предприятиях значение прибыли в покрытии прироста норматива уменьшается за счет перераспределения оборотных средств отдельных групп предприятий. Такой порядок снижает заинтересованность предприятий в получении прибыли и ослабляет хозрасчет. Поэтому необходимо прирост норматива покрывать за счет прибыли или ассигнований из бюджета, а высвобожденные в результате сокращения норматива средства вносить в бюджет.

Для финансирования капиталовложений прибыль является второстепенным источником покрытия. С 1955 по 1957 год происходило сокращение не только запланированной на капиталовложения прибыли, но и уменьшение ее удельного веса в общей сумме капиталовложений.

Нельзя признать обоснованными утверждения о том, что увеличение удельного веса доли прибыли в финансировании капиталовложений может привести к отрицательным последствиям. Учитывая положительное значение кредитных и расчетных санкций, следует признать, что заинтересованность предприятия в получении прибыли имеет гораздо большее положительное значение, чем возможное отрицательное воздействие на ход капитального строительства в случае невыполнения плана прибыли. Поэтому роль прибыли в финансировании капиталовложений необходимо значительно поднять.

II

LAUKSAIMNIECĪVA
СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО

Docents K. Andžāns

KOLCHOZU GADA PĀRSKATA ANALIZES DARBA UZLABOŠANA

Saimnieciskais aprēķins prasa, lai mūsu uzņēmumi savā darbā strādātu pēc plāna, ievērojot stingru taupības režīmu, salīdzinot ieņēmumus ar izmaksām, noskaidrojot faktoros, kas ietekmējuši pašizmaksu un atsevišķu darbības nozaru rentabilitāti.

Sos uzdevumus atrisina saimnieciskās darbības analīze, kas palīdz uzņēmumiem pārbaudīt plānu izpildi, palīdz pārbaudīt un precizēt šos plānus, sniedz materialus trūkumu novēršanai un jaunu plānu sastādīšanai.

Tāpat kā visos uzņēmumos, arī kolchozos ir jāveic saimnieciskās darbības analīze.

Līdz šim kolchozu analīzes darbs mūsu republikā nav pietiekami izvērsti, nav arī izveidota uzskaitē, kas pilnos apmēros apmierinātu analīzes vajadzības, dodot saimnieciskā uzņēmuma darbības raksturošanai tik nepieciešamus rādītājus kā pašizmaksa, rentabilitāte, peļņa, zaudējumi u. c.

Lai noskaidrotu, kāds ir stāvoklis kolchozu saimnieciskās darbības analīzē pašreiz, apskatīsim 2 jautājumus:

- 1) kas analīzē kolchozu darbu,
- 2) kādā līmenī norit šīs analīzes darbs?

Kolchozu saimnieciskās darbības analīze norit pašā kolchozā, kur ar to būtu jānodarbojas valdei ar grāmatvedības aparātu palīdzību, apspriežot mēneša, ceturkšņa un gada pārskatus.

Grāmatvedības nokavētas vešanas dēļ vairums kolchozu mēneša bilances nesastāda. Analīzes neprašanas dēļ valdes sēdēs neapspriež šīs bilances arī tie kolchozi, kas tās sastāda. 1954. gadā

no 17 apsekotiem kolchoziem, mēneša bilances sastādīja tikai 2, bet valdes sēdēs tās neapsprieda neviens no apsekotiem kolchoziem.

Pēdējos gados stāvoklis nedaudz uzlabojās. Tā, 1956. gadā Ogres MTS zonā no 12 kolchoziem mēneša bilances sastādīja 4 kolchozi, ceturkšņa pārskatus arī 4, bet Lielstraupes MTS zonā mēneša bilances sastādīja 7 no 14 kolchoziem. Taču dziļāka mēneša pārskatu apspriešana valdes sēdēs notiek ļoti reti, un var sacīt, ka daudz maz vispusīga kolchoza darbības analīze notiek parasti tikai priekšsēdētāja un revīzijas komisijas ziņojumos gada pārskata apstiprināšanas sapulcē.

Ar kolchozu ekonomikas rādītāju zināmu analīzi ārpus kolchoza nodarbojas vairākas iestādes:

1) Statistikas inspektori, kas aprēķina veselās virknes kolchozu darbības rādītāju dinamiskās rindas. Pēdējā laikā šo rādītāju loks ievērojami paplašināts ar izmaksu rādītājiem, ko vāks izlases veidā par dažiem kolchoziem rajonā.

2) Arī Lauksaimniecības bankas un Valsts bankas darbinieki daļēji analizē kolchozu darbu, pārbaudot kases disciplīnu un kredītu izmantošanu. Bankas darbiniekiem uzdots arī palīdzēt uzlabot revīzijas un uzskaites darbu. Šī palīdzība tomēr nav ievērojama. Savukārt arī bankas aprēķina dinamisko rindu rādītājus attiecībā uz kolchoziem.

3) Finanšu nodaļu darbinieki, pārbaudot nodokļu aprēķināšanas pareizumu, pārbauda gada pārskatā uzrādīto naturālo un naudas ienākumu sadali, debitoru un kreditoru stāvokli, kases disciplīnu un statutu ievērošanu. Tiem ir uzdevums palīdzēt nokārtot uzskaites un revīziju darbu kolchozos, nostiprināt kases disciplīnu un statutu ievērošanu.

4) Rajona plānu komisijās aprēķina virkni dinamisko rindu par kolchozu rādītājiem, ko tekošā darbā izmanto plānu komisijas.

5) MTS kolchozu grāmatvedības instruktori veic kolchozu dokumentālās revīzijas, palīdz uzlabot uzskaiti un revīzijas darbu, pārbauda kolchozu ceturkšņu pārskatus un no kolchozu gada pārskatiem sastāda kopsavilkuma pārskatus.

No šo daudzo iestāžu darba apsekošanas secinājumi ir sekojoši:

1) Pilnīga un vispusīga kolchozu darba analīze nekur netiek veikta, jo bankas un finanšu organi analizē tikai šauru rādītāju grupu, bet plānu komisijas un statistikas organi aprēķina vienīgi dinamiskās rindas bez parādību dziļākas analīzes.

2) Šajās iestādēs tiek veikts pa daļai paralels darbs operatīvo, statistikas un grāmatvedības pārskatu apstrādāšanā un

dinamisko rindu aprēķināšanā. Tāpēc paceļams jautājums par statistikas inspektoru, grāmatvedības instruktoru un plānu komisijas darbinieku darba paralelisma novēršanu. Tas būtu iespējams, apvienojot un koordinējot šo darbinieku darbu vienā iestādē, piemēram, plānu komisijā.

3) Kolchozu analīzes darbam skaitās speciāli sagatavoti grāmatvedības instruktori, bet tiem analīze nav jāveic, bet gan vieni jārevidē kolchozi un jā sastāda kopsavilkuma pārskati. Arī šo darbu viņi neveic apmierinoši, kā to norādīja republikas prokurors G. Lipins savā rakstā «Uzlabot kontroli un revīziju republikas kolchozos» (Cīņa 1957. g. 3. III). Pilnīgi dibināti savukārt norāda instruktori, ka viņiem trūkstot zināšanu, lai revīziju aktus noformētu tā, ka ar tiem varētu pierādīt noziegumus, bet prokuratūra viņiem arī nepalīdzot.

Arī mašīnu un traktoru staciju instruktoru kadru stāvoklis nav apmierinošs.

Samērā nelielais instruktoru atalgojums — 500 līdz 600 rubļi (kad MTS galvenā grāmatveža alga ir 960—1000 un vairāk rubļu, un labi darbojošos kolchozu grāmatvežu atalgojums arī ir krietni augstāks par 500 rubļiem) novedis pie tā, ka instruktoru darbā nepaliek spējīgākie darbinieki. Vienā pašā 1956. gadā no 107 MTS aizgājuši 35 vecākie instruktori-grāmatveži. Datus par instruktoru-grāmatvežu mainību sniedz šādi skaitļi:

Darbu atstājušo MTS vecāko instruktoru-grāmatvežu skaits pa gadiem:

1951. g.	22	1954. g.	21
1952. g.	15	1955. g. (8 mēn.)	19
1953. g.	26	1956. g.	35

MTS vecāko instruktoru-grāmatvežu sastāvu uz 1955. g. 14. V raksturo dati:

MTS skaits	Vecāko instr. skaits	Izglītība			Stažs specialitātē				
		Augst.	Vid. spec.	Praktiķi	Līdz 1 g.	no 1—2	no 2—3	no 3—5	no 5—10
107	102	—	47	55	11	24	29	29	9

Protams, pārējo instruktoru sastāvs ir vēl mazāk kvalificēts. Apsekojot visu instruktoru izglītību uz 1957. gada 1. janvāri, ieguvām šādus rādītājus:

No visiem 144 instruktoriem (kā vecākiem, tā pārējiem)

1956. gadā tikai vienam ir nepabeigta augstskolas izglītība, 107 vidējā izglītība, 14 — nepabeigta vidējā, 16 — pamatskolas izglītība un 6 pat nepabeigta pamatskolas izglītība. Tas arī ietekmē instruktoru darba kvalitāti.

No 104 MTS zonām 48 instruktori 1956. gadā veikuši ne vairāk par 10 revīzijām. 2 MTS zonās šis skaits ir mazāks par 3. Revīzijas bieži vien bijušas formālas, un par īstām dokumentālām revīzijām lielāko daļu no tām nemaz nevar atzīt. Tas nepietiekoši ceļ kolchozu uzskaites kvalitāti.

Agrāk instruktori par savu darbu sniedza pārskatus Lauksaimniecības ministrijai. Tagad šie pārskati atcelti, un instruktoriem atkrit pat tā nelielā analīze, kas bija šajos pārskatos.

Instruktoru darbu MTS pa lielākai daļai nevada un reti kontrolē. Bieži MTS un kolchozu attiecībās var rasties domstarpības par MTS veikto darbu daudzumu un kvalitāti. Instruktors, atrazdamies vienas ieinteresētās puses dienestā, nevar neatkarīgi un objektīvi pārbaudīt šīs nesaskaņas, un parasti tās tiek noklusētas. Bez tam MTS pašas parasti nenodarbojas ar kolchozos esošo trūkumu novēršanu. To veic rajona partijas organizācijas un padomju iestādes. Paši instruktori uzskata, ka viņu darbs izpildkomitejas dienestā bija efektīvāks nekā MTS darbā.

Izeja būtu meklējama, ceļot instruktoru kvalifikāciju, padarot tos neatkarīgākus no vietējiem darbiniekiem un pārvedot viņus rajona izpildkomitejas dienestā. Arī materiālā ieinteresētība prasa atrisinājumu, pārkārtojot instruktoru atalgojumus.

Analīzes darba kvalitāte cieš arī no tā, ka tehnikumos un instruktoru sagatavošanasursos nepietiekami tiek mācīts revīziju un analīzes darbs.

Viens no galveniem kolchozu saimnieciskās darbības atpaukšanās cēloņiem bez šaubām ir nepietiekamā kadru sagatavošana. Saimnieciskās darbības analīze, kā socialistisko uzņēmumu plānveidīgās vadības ierocis, ir nepieciešama nevien augstāk stāvošos direktīvos un plānošanas organos, bet it sevišķi uz vietas — pašos kolchozos. Taču kadru apmācīšana šai jautājumā nostādīta pavisam neapmierinoši.

Kolchozu grāmatvežiem un MTS instruktoriem-grāmatvežiem vienīgi PSRS LM Vissavienības neklātienē uzskaites kursu sistēmā ir iespējas iegūt zināšanas un celt kvalifikāciju kolchozu saimnieciskās darbības analīzes jautājumos. Kursu programmas saimnieciskās darbības analīzei paredzēts diezgan liels stundu skaits — 75. Diemžēl, šis stundu skaits ir formāls, jo neklātniekiem nav pieejama attiecīgā literatūra, un tiem jāierobežojas tikai ar nelielām stundām lekciju, kuras tie noklausās neklātnieku sesi-

jas laikā. Kontroldarbs, kuru izpilda klausītāji, ir pārāk primitīvs. Analīze te aprobežojas ar plāna izpildes procenta aprēķināšanu. Kur gan kolchozu grāmatvežiem, priekšsēdētājiem, MTS instruktoriem-grāmatvežiem un citiem attiecīgajiem specialīstiem un vadošajiem darbiniekiem ir bijušas iespējas iegūt nepieciešamās zināšanas, ja latviešu valodā nav iznākusi neviena grāmata, nav iespiests pat neviens plašāks un vispusīgāks raksts par kolchozu saimnieciskās darbības analīzes jautājumiem? Vienīgi doc. B. Treija grāmata par kolchozu produkcijas pašizmaksas aprēķināšanu ir darbs šīnī virzienā. Te apskatīti arī kolchozu produkcijas pašizmaksas analīzes pamata jautājumi.

Arī krievu valodā līdz šim iznākuši tikai nedaudzi darbi, kur apskatīti kolchozu saimnieciskās darbības analīzes jautājumi.

1950. gadā izdota Chmeļeva brošūra par kolchozu bilances analīzi.

1955. gadā iznāca M. Ņesmija brošūra — «Kolchozu gada pārskata analīze». Šī grāmata mūsu republikā pārdošanā nepārādījās. Tā pieejama tikai Valsts bibliotēkā.

1956. gadā iznāca T. Mitjuškina brošūriņa (33 lpp.) — «Kolchozu saimnieciskās darbības analīze.»

Nedaudz kolchozu saimnieciskās darbības analīzes jautājumi apskatīti arī tikko iznākušās grāmatās «Socialistisko lauksaimniecības uzņēmumu ekonomika», «Palīgs tiem, kas studē kolchozu ekonomiku» un vēl nedaudzās citās brošūrās. Taču šī literatūra pieejama tikai nedaudziem, jo republikā tā saņemta nelielā eksemplaru skaitā, un ne visi darbinieki kolchozos pārvalda krievu valodu.

Ir zināms, ka saimnieciskās darbības analīze ir patstāvīga zinātnes nozare, kura ietilpst uzskaites zinātņu sastāvā. Ir izstrādāta vienota metodika rūpniecības, tirdzniecības, sovchozu u. c. valsts uzņēmumu saimnieciskās darbības analīzei. Finanšu organu, banku iestāžu darbiniekiem, kuriem jāanalīzē attiecīgo uzņēmumu saimnieciskā darbība, ir izstrādāti resoru metodiskie norādījumi, dažādas instrukcijas u. t. t.

Paceļas jautājums, kādēļ pavisam citāds stāvoklis ir attiecībā uz kolchoziem? Cēlonis tam bez šaubām ir viens — saimnieciskā aprēķina un līdz ar to arī pārējo objektīvo, no vērtības likuma darbības izrietošo kategoriju nolīgšana kolchozos agrākajos gados (līdz XX partijas kongresam).

Vēl ne visai sen atpakaļ dominēja ieskaits, ka saimnieciskais aprēķins ir tikai valsts uzņēmumu vadīšanas metode. Tika gan atzīts, ka taupības režīms ir visu uzņēmumu, iestāžu un organizāciju saimniekošanas metode, taču saimniecisko aprēķinu, kā

vienu no taupības režīma izpausmes formām, atzina tikai valsts uzņēmumos.

Vēlākā laikā atzina, ka arī daļā kooperatīvo organizāciju (patērētāju kooperācijā, ražošanas kooperācijā) esot saimnieciskais aprēķins. Turpretim attiecībā uz kolchoziem vai nu pavisam noliedza saimnieciskā aprēķina pastāvēšanu, vai labākā gadījumā uzskatīja, ka tur ir tikai daži saimnieciskā aprēķina elementi. Tādējādi ekonomiskā zinātne sašaurināja saimnieciskā aprēķina jēdzienu, attiecinot to uz valsts uzņēmumiem, pirmām kārtām rūpniecībā, bet nepietiekami pētīja, kā tas izveidojies citās nozarēs, piemēram, kooperatīvajā sektorā.

Partijas XX kongress ienesa skaidrību arī jautājumā par saimniecisko aprēķinu kolchozos, norādot, ka tas tur neapšaubāmi pastāv, uzaicināja zinātnes un lauksaimniecības darbiniekus pētīt kolchozu ekonomiku, parādīt, cik izmaksā katra produkcijas centnera ražošana.

Līdz šim publicētā literatūrā par kolchozu saimnieciskās darbības analīzi nav pietiekami izvērstas analīzes darba metodes. Vairumā iepriekš minētos darbos autori pa lielākaļ daļai ierobežojas tikai ar atsevišķu rādītāju aprēķināšanu, kas raksturo faktisko stāvokli, bet neatsedz faktoros, kas iespaidojuši vienu vai otru rādītāju. Šajos darbos pavisam neapskata izmaksu jautājumu, nemaz nerunājot par pašizmaksu. Attiecībā uz kolchoziem, šie autori aizmirst, ka viena no saimnieciskās darbības analīzes metodes pamatiezīmēm ir parādību ietekmējošo faktoru grupēšana un to ietekmes apjoma mērīšana. Tāpat ir aizmirsts, ka izmaksu un pašizmaksas jautājumi ir ekonomikas pamatjautājumi, kā jau Markss norāda, ka visu ekonomiju mēs galu galā varam novest līdz laika ekonomijai — tātad varam to reducēt uz darba ražīgumu. Bet tieši darba ražīgums ir pats noteicošais faktors komunistiskās sabiedrības uzcelšanai mūsu zemē.

Tāpat atsevišķi autori rikojas nepareizi, analizējot kopīgi kolchozu un MTS saimniecisko darbību (piemēram, darbā «Socialistisko lauksaimniecības uzņēmumu ekonomika»). Tiesa, ka kolchozu un MTS darba rezultāti ir atkarīgi no kopējā darba, šie uzņēmumi ir savstarpēji saistīti, un viena darbs stipri ietekmē otru rezultātus, un tieši tādēļ kolchozu un MTS saimnieciskā darbība jāanalīzē, cieši saistot viena uzņēmuma darbību ar otru un savstarpējā sakarībā. Tomēr nedrīkst aizmirst, ka katrs no šiem uzņēmumiem ir atsevišķa patstāvīga saimnieciska vienība, ar atšķirībām ekonomikā, to vadībā, plānošanā u. t. t., un beigu beigās tie ir atšķirīgi arī pēc socialistiskā īpašuma veida. Tādēļ nevar visus tos pašus rādītājus, kurus pielietojam analizējot

MTS saimniecisko darbību, lietojot attiecībā uz kolchoziem un otrādi.

Saimnieciskās darbības analīze, kā zināms, ne tikai pasīvi izmanto pārskatu un uzskaites datus, un rādītājus. Tā aktīvi iedarbojas uz pārskatiem un uzskaiti, uzlabo tos, prasot, lai uzskaitē nodrošinātu jaunus, uzņēmumu plānveidīgai vadībai nepieciešamos rādītājus, kā arī, vienkāršojot uzskaiti un pārskatus, atbrīvo tos no nevajadzīgu un mazvērtīgu datu un rādītāju uzņemšanas.

Tas, ka šodien tikpat kā nenodarbojas ar kolchozu saimnieciskās darbības analīzi, bez šaubām ietekmējis arī kolchozu uzskaites stāvokli. Tādēļ būtībā nevar būt runas par kolchozu saimnieciskās darbības analīzes uzlabošanu, neuzlabojot un nepilnveidojot kolchozu uzskaiti un pārskatus.

Kolchozu grāmatvedība un gada pārskati neuztver veselu virkni datu, kas tik nepieciešami kolchozu operatīvai vadībai kolchozu saimniecības plānošanai, darba normēšanai utt., tai skaitā arī saimnieciskās darbības analīzei. Tā, piemēram, netiek uztverts rādītājs — nostrādātās cilvēkdienas. Līdz šim uztverts rādītājs — izstrādes diena — nevienmēr pareizi atspoguļo darba patēriņu, jo kolchozos spēkā esošās izstrādes normas un to izcenojumi nekatrreiz atbilst faktiskajam darba izlietojumam. Šis rādītājs tāpat nepieciešams pašizmaksas analīzei, pareizai, zinātniski pamatotai darba normēšanai kolchozos, kā arī darba organizācijas uzlabošanai. Tāpat netiek uztverta vesela virkne citu, tikpat svarīgu rādītāju kā zīrgadiena, pamatlīdzekļu nodilums, MTS veikto darbu apjoms, vairums plāna rādītāju nemaz nav ievietoti pārskatos, rādītāju sadale pārskatos nenotiek pa brigādēm, ražošanas plānā ir cits rādītāju grupējums kā pārskatos, un trūkst peļņas un zaudējumu kā arī realizācijas izmaksu uzskaites.

Vispār kolchozu saimnieciskās darbības analīzes attīstība ir cieši saistīta ar grāmatvedības uzlabošanu kolchozos. Tieši šajā jautājumā mūsu ekonomisti ne tālu nav teikuši savu pēdējo vārdu.

Kolchozu ražošanas un ekonomiskā attīstība ir izvirzījusi nepieciešamību pārveidot, uzlabot grāmatvedību, atbilstoši sasniegtam ražošanas līmenim un tās tālākam straujam kāpinājumam.

Kolchozu saimnieciskās darbības analīzes atpalcības cēlonis ir arī tas, ka nav izstrādāta tās metodika un vienoti rādītāji. Ja, piemēram, rūpniecībā ir stingri noteikts produkcijas sastāvs, darba ražīguma aprēķināšanas kārtība, pamatlīdzekļu izmantoša-

nas u. c. rādītāji, tad citāds stāvoklis ir kolchozos. Tādēļ nepieciešams izstrādāt kolchozu saimnieciskās darbības analīzes metodiku, vienotus rādītājus, ņemot vērā kolchozu ekonomikas tālāku attīstību, plānošanas un uzskaites pilnveidošanu. Izstrādājot šo metodiku un rādītājus, jāvadās no tā, ka analīzes gaitā jānodrošina vispirms stāvokļa raksturojums, jāpāriet no vispārējā uz atsevišķo.

Kolchozu saimnieciskās darbības analīzē jau tagad būtu nepieciešams apskatīt sekojošus jautājumus un aprēķināt šādus rādītājus:

1. KOLCHOZA RAZOSANAS PLĀNA IZPILDE UN IEGŪTĀ PRODUKCIJA AUGKOPIBĀ UN LOPKOPIBĀ

Augkopības produkcijas kopievākums atkarīgs no sējumu platības un ražības. Analīzē tādēļ jāapskata iespējas palielināt produkcijas apjomu, paplašinot sējumu platības un ceļot ražību. Šo abu faktoru ietekmi aprēķinām var lietot pakāpeniskās aizstāšanas paņēmieni (метод цепных подстановок). Pakāpeniskās aizstāšanas paņēmieni lietoja jau Kārlis Markss, piemēram, pētot darba spēka cenas un virsvērtības relatīvo lielumu (Kapitāls I sējums, 497. lpp.). To bieži lieto analīzē, aprēķinot vairāku faktoru ietekmi.

Paskaidrosim šo paņēmieni ar šādu vispārinātu piemēru:

Plāna rādītājs N_0 radies kā triju faktoru a_0 , b_0 , c_0 reizinājums. Pārskata rādītājs N_1 , tad $= a_1 \times b_1 \times c_1$;

Ja aizvietojam a_0 ar a_1 , tad dabūjam N_2 .

$$N_0 = a_0 b_0 c_0;$$

$$N_2 = a_1 b_0 c_0;$$

No šejienes aprēķinām, kādu ietekmi uz plānu izpildi devusi a_1 novirzīšanās no plāna, t. i., no a_0 . Šīs ietekmes lielums ir $N_2 - N_0$.

Turpinot tālāk, aprēķinām:

$$N_2 = a_1 b_0 c_0$$

$$N_3 = a_1 b_1 c_0$$

No šejienes aprēķinām b faktora pārmaiņas ietekmi. Tā ir $N_3 - N_2$.

Tālāk

$$N_3 = a_1 b_1 c_0$$

$$N_1 = a_1 b_1 c_1$$

Tāpēc c pārmaiņas ietekme ir

$$N_1 - N_3$$

Par šī analīzes paņēmiena lietderību domas dalās. Atkarībā no reizinātāju aizstāšanas kārtības, atsevišķu faktoru ietekme iznāk dažāda. Formāli matemātiski pareiza ir jebkura aizstāšanas kārtība.

Ekonomiski pareizs var būt tikai viens variants, norāda Smuljans rakstā žurnālā «Бухгалтерский учет» Nr. 5 1950. g. Viņš saka, ka, šo variantu izvēloties, jāievēro noteikts princips, proti, procesa pakāpeniska izvēršana (t. i., pārejot no ekstensīviem faktoriem uz intensīviem, no kvantitatīviem rādītājiem uz kvalitatīviem). Viņa ieska, ka šī metode pareiza, bet jāprot tās pielietošanas tehnika. Skīet, var piekrist, ka galvenās grūtības šīs metodes pielietošanā var radīt šī deklarētā principa saskaatīšana, jo varētu būt faktori, par kuriem grūti teikt, kuram no tiem dodama priekšroka pret pārējiem.

Analizējot kolchoza gada pārskata rādītājus, vispirms jāaizstāj plānotā sējumu platība, lopu skaits, kolchoznieku skaits, izstrādes dienu skaits utt., un pēc tam, kad aprēķināti šie faktori, jānosaka ražības, produktivitātes u. tml. pārmaiņu ietekme.

Parādīsim šo analīzes paņēmieni konkrētā piemērā.

Dagdas rajona Oškalna v. n. kolchoza 1956. g. kartupeļu ražas analīze.

I Izejas dati

Plāns	Faktiski
1. Platība . . . . . 45 ha ¹	1. Platība (apstādīta) . . . 50 ha
2. Ražība no 1 ha . . . 80 cnt	2. Platība (novāktā) . . . 40 ha
3. Kopraža . . . . . 3600 cnt	3. Kopraža . . . . . 2480 cnt
	4. Ražība no 1 ha 3 : 1 . 49 „
	5. Novāktā ha ražība 3 : 2 62 „

II Analīzes gaita

Plāna izpilde $2480 - 3600 = - 1120$ cnt.

Faktoru aprēķins

- a) virsplāna platības deva:
 $80 \times (50 - 45) \dots\dots\dots = + 400$ cnt
  - b) nenovāktā platība deva:
 $80 \times (50 - 40) \dots\dots\dots = - 800$ cnt
  - c) ražības pazemināšanās deva:
 $(80 - 62) \times 40 \dots\dots\dots = - 720$ cnt
- Kopā — 1120 cnt.

¹ Skaitlis pieņemts.

Pēc faktoru aprēķina par visu kolchozu, tos vajadzētu sadalīt pa atsevišķām brigādēm, lai redzētu, kā tās veikušas plānu uzdevumus.

Jautājums par sējumu platību palielināšanu cieši saistīts ar galvenā lauksaimniecības ražošanas līdzekļa — zemes-izmantošanu. Jānoskaidro kolchoza zemes kulturveidu struktūra, lai redzētu kolchoza iespējas palielināt sējumu platības, palielināt produkcijas kopievākumu, pārvēršot zemākus zemes kulturveidus kvalitatīvi augstākos.

Taču šim jautājumam jāpieiet individuāli, ņemot vērā katra atsevišķā kolchoza un to apkalpojošās MTS materialās un darba spēka iespējas, dabas un klimatiskos apstākļus. Bieži vien bruto ražas apjoma palielināšana uz sējuma platības rēķina var prasīt daudz lielāku materialo līdzekļu un darba patēriņu kā ražības paaugstināšana.

Jānoskaidro arī atsevišķu kulturu ekonomiskais izdevīgums. Te dinamiskā attīstībā jāpēta atsevišķo kulturu ražība, jāaprēķina atsevišķo kulturu kopējais barības vienību daudzums un iegūtās barības vienības no 1 ha, kā arī to pašizmaksa.

Vissvarīgākā nozīme mūsu apstākļos ir lauku ražības pacelšanai. Šeit jānoskaidro, kā kolchozs veicis agrotehnisko pasākumu kompleksu: pareizu augu seku ieviešanu, kāds ir kopējais organisko un minerālo mēslojumu daudzums, mēslojumi uz 1 ha sējumu, šķirnes sēklu pielietošana, lauku darbu savlaicīga veikšana un ar to saistītie ražas zudumi utt.

Lai noskaidrotu kopējo augkopības ražošanas līmeni, jāaprēķina visas augkopības produkcijas vērtība valsts iepirkuma cenās (vai pašizmaksā) uz 100 ha lauksaimnieciski izmantojamās zemes.

Pēc šo rādītāju aprēķināšanas un salīdzināšanas ar šīs pašas zonas pirmrindas kolchozu rādītājiem, varēs skaidri pateikt, kādi pasākumi jāveic, lai palielinātu augkopības produkcijas kopievākumu.

Lopkopības produkcijas ieguve savukārt vispirms jāreducē uz diviem faktoriem — lopu skaitu un to produktivitāti. Šī aprēķināšanas analogiska paņēmieni augkopībā.

Salīdzināsim divu Elejas MTS darbības zonas kolchozu dažus lopkopības rādītājus 1955. un 1956. gadā.

	«Avangards»		«Padomju Jaunatne»	
	1955.	1956.	1955.	1956.
Vidējais gada govju skaits	130	162	180	180
Izslaukums no 1 gada govju l ..... Kopizslaukums litros	3126 406400	3546 574452	2561 460950	3388 609840
Vistu skaits	495	370	698	680
Vienas vistas olu skaits	5,2	44	134	134
Iegūtas olas	2596	16302	93981	91156

Kā izskaidrot izslaukuma pārmaiņas:

1) «Avangardā», salīdzinot ar 1955. gadu, kopizslaukums pieaudzis par 168052 litriem. Govju skaita pieaugumam vajadzēja dot $3126 \times (162 - 130) = +100032$ litru vairāk; izslaukuma kāpinājums deva atlikušo pieaugumu + 68020 litrus;

2) «Padomju Jaunatnē» govju skaits palicis tāds pat kā iepriekšējā gadā. Tātad viss pieaugums (+ 148990 litru) radies izslaukuma kāpinājuma dēļ, un kolchozs ievērojami tuvojies «Avangarda» izslaukumam. Tomēr, rēķinot uz 100 ha lauksaimnieciski izmantojamās zemes, «Avangards» panācis lielāku piena ieguves kāpinājumu, par ko liecina šādi skaitļi:

	1955. g.	1956. g.	Pieaugums
«Avangards»	32618	47325	+14707
«Padomju Jaunatne»	35714	45781	+10067

Apskatot putnkopības rezultātus, var lietot to pašu aizstāšanas metodi kā to darījām iepriekš. Bez dziļākas analīzes jau var pateikt, ka putnkopība «Avangardā» ir galīgi nolaista (lai nesacītu vairāk), bet arī «Padomju Jaunatnē» 1956. gadā nav pārsniegts iepriekšējā gada līmenis. Uz 100 ha graudaugu sējumu «Avangardā» 1955. gadā iegūtas 565 olas, 1956. gadā — 3545 olas. «Padomju Jaunatnē» šie skaitļi ir 19500 un 18231.

Turpinot lopkopības analīzi, jāapskata lopu skaita palielināšanas iespējas, pamatojoties uz ganāmpulka apgrozījuma datiem un reālām iespējām nodrošināt lopu skaitu ar nepieciešamo barību un atbilstošām lopkopības ēkām. Faktiskais lopu skaits uz 100 ha lauksaimnieciski izmantojamās zemes ir jāsalīdzina ar zinātniski pamatotiem rādītājiem attiecīgai ekonomiski-klimatis-

kajai zonai un rādītājiem, kādus kolchozs varētu sasniegt racionāli un pareizi organizējot saimniecību.

Mūsu apstākļos lopu produktivitātei arī būtībā ir izšķirošā nozīme lopkopības produkcijas palielināšanā. Tādēļ jānoskaidro faktori, kas nosaka lopu produktivitāti: ganāmpulka šķirnisks sastāvs, lopu nodrošinātība ar barību ne tikai pēc barības vienību daudzuma, bet arī pēc barības sastāva. Jāsalīdzina šie dati ar zinātniski pamatotām normām, kuras ievērojot, var sasniegt vislabāko lopu produktivitāti. Ja faktiskais lopbarības daudzums pēc barības vielu sastāva nenodrošina lopu normalo barošanu — jāpārskata lopbarības kulturu sējumu platības, lai palielinātu pēc iespējas izdevīgāko kulturu ražošanas apjomu, jāizstrādā pasākumi kulturu ražības celšanai, materiāli jāieinteresē pašas lopkopes piefermas laucīņu paplašināšanā un produkcijas ieguves palielināšanā utt.

Jāizšķir šeit arī jautājums, ko uzskatīt par atsevišķo fermu produkciju. Nekādā gadījumā nedrīkst par lopkopības produkciju uzskatīt iegūto gaļu no lopu likvidēšanas, kā to atsevišķos gadījumos dara daži autori, jo šādā rādītājā, var atspoguļoties ne tikai no jauna saražotā produkcija, bet arī produkcija, kura faktiski radīta iepriekšējos pārskata periodos. It sevišķi tas sakāms attiecībā uz liellopu fermu, jo šeit audzēšanas laiks ilgst vairākus gadus. Iegūtā gaļas produkcija jāaprēķina pēc gada pārskata XII veidlapas — «Ziņas par pārskata gadā izaudzētiem un realizētiem lopiem». Tālāk analizē jāaprēķina produkcijas rādītāji uz 100 ha lauksaimnieciski izmantojamās zemes un jāizdara šo rādītāju salīdzināšana dinamiskā skatījumā ar citiem, it sevišķi, pirmrindas kolchoziem un zinātniski pamatotiem datiem attiecīgajam rajonam.

Salīdzinot tālāk abu iepriekš minēto kolchozu svarīgākos rādītājus uz 100 ha, redzam, ka gaļas ieguve Avangardā ir zemāka. To rāda skaitļi:

Gaļa uz 100 ha lauksaimnieciski izmantojamās zemes (cnt)

	1955. g.	1956. g.	Pieaugums
«Avangards»	25,0	29,4	4,3
«Padomju Jaunatne»	31,5	37,9	6,5

Kaut gan gaļas ieguve pieaugusi, taču abos kolchozos stāvoklis 1956. gadā (salīdzinot ar 1955. g.) pasliktinājies cūkkopībā. To rāda šādi aprēķini. Pēc gada pārskatu ziņām (XXIV tabula) bija šādi rādītāji:

	Cūku skaits uz 100 ha tīrumu		Iegūta cūkgaļa uz 100 ha tīrumu cnt.	
	1955. g. 1. X	1956. g. 1. X	1955. g.	1956. g.
«Avangards»	40,4	39	20,4	17,1
«Padomju Jaunatne»	24	31	19,3	18,4

Kaut gan cūku skaits uz 1. X var arī neatbilst pilnos apmēros gada vidējam skaitam (to turpmāk būtu vēlams uzrādīt XXIV tabulā), taču uz šo datumu kolchozi sniedza atskaites par lopkopības plāna izpildi. Tāpēc pieņemsim, ka cūku skaits uz 1. X raksturo cūku skaitu kolchozā attiecīgā gadā. Kādi tad izriet secinājumi no gada pārskata skaitļiem? Vispirms — abos kolchozos kritusies cūkgaļas ieguve uz 100 ha tīrumu. Otrkārt, ja cūku skaits pareizi raksturo gada vidējo skaitu, tad jākonstatē, ka kolchozos iegūst maz cūkgaļas no vienas cūkas, t. i., izpārdod sivēnus un nepietiekami nobarotas cūkas. To var konstatēt, dalot iegūto cūkgaļu ar cūku skaitu (pareizāk būtu dalīt ar gada vidējo skaitu uz 100 ha).

Ja «Padomju Jaunatnē» vilnas ieguve uz 100 ha lauksaimnieciski izmantojamās zemes pieaugusi no 19 kg 1955. gadā uz 31 kg 1956. gadā, tad «Avangardā» aītkopības stāvoklis strauji pasliktinājies — no 23 kg 1955. gadā uz 8 kg 1956. gadā. Pie tam jāņem vērā, ka aitu skaits «Padomju Jaunatnē» samazinājies (uz 100 ha) no 10 uz 8, bet nocirpums ievērojami pieaudzis, turpretim «Avangardā» aitu skaits samazinājies no 8,8 uz 5, bet nocirpums samazinājies daudz straujāk.

Parādīsim to sekojošā tabulā:

	«Avangards»			«Padomju Jaunatne»		
	1955.g.	1956.g.	Pārmaiņas	1955.g.	1956.g.	Pārmaiņas
1. Aitu skaits (uz 100 ha)	8,8	5	— 3,6	10	8	— 2
2. Vilnas ieguve (uz 100 ha) ..	23	8	— 15	19	31	+ 12
3. Nocirpums no aitas (2 : 1) ..	2,6	1,6	— 1	1,9	3,9	+ 2

Pārmaiņas vilnas ieguvē uz 100 ha «Avangardā» notikušas aitu skaita samazināšanas dēļ par $2,6 \times 3,8 = -9,9$ kg, bet nocirpuma samazināšanās dēļ par $-5,1$ kg; «Padomju Jaunatnē» aitu skaita izmaiņas samazināja vilnas ieguvi par $2 \times 1,9 = -3,8$ kg, bet nocirpuma pieaugums palielināja par $+5,8$ kg. Aina abos kolchozos pilnīgi pretēja. Par cik «Padomju Jaunatnē»,

nedaudz samazinot aitu skaitu, strauji kāpināti to turēšanas apstākļi un stingri uzskaitīta produkcija, arī vilnas nocirpums vairāk kā divkārsējies, tanī pat laikā «Avangardā» aitu skaitu samazinot gandrīz uz pusi, arī nocirpums no aitas samazinājies par veselu kilogramu. Tas liecina, ka aitkopība «Avangardā» 1956. gadā pilnīgi pamesta novārtā.

Lopkopības rādītāju aprēķināšanā vēl ir trūkumi, kas stāv sakarā ar to, ka izšķiram lopkopības gadu un kalendara gadu, pie kam gada pārskatā pārējie saimniecības darba rādītāji tiek aprēķināti tikai par kalendara gadu.

Lauksaimniecības uzņēmumu atsevišķās ražošanas nozares ir cieši viena ar otru saistītas, viena otru ietekmē, kādēļ nav iespējams tās dziļi un pamatoti analizēt, ja rādītāji nav salīdzināmi, nav aprēķināti par vienu un to pašu laika periodu. Tādēļ uz 1. X vajadzētu plānot tikai lopu skaitu, bet pārējos visus lopkopības rādītājus aprēķināt par kalendara gadu, pamatojoties uz gada pārskata datiem.

Lai spriestu par kolchoza visu nozaru attīstības līmeni un ražošanas apjomu, nepieciešams aprēķināt visas lauksaimnieciskās produkcijas (kā augkopības, tā lopkopības) vērtību uz 100 ha lauksaimnieciski izmantojamās zemes valsts iepirkuma cenās (ja pašizmaksa vēl netiek rēķināta). Šos rādītājus var aprēķināt no gada pārskata datiem.

2. DARBA RESURSU UN TEHNIKAS IZMANTOŠANA.

Tāpat kā rūpniecībā ražošanas programmas izpildi ietekmē darba plāna izpilde un pamatlīdzekļu izmantošana, tā arī lauksaimniecības produkcijas ieguve lielā mērā atkarīga no kolchoza nodrošinātības ar darba spēku, no tā palielināšanās sabiedriskā saimniecībā, no kolchoza nodrošinātības ar savu, kā arī ar MTS tehniku un no tās izmantošanas. Tāpēc nākošais analīzes jautājums ir darba resursu un tehnikas izmantošana.

Par nožēlošanu šo faktoru ietekmes analīze nav pietiekami nodrošināta ar pārskata datiem, bet atsevišķi jautājumi — pat ar uzskaites datiem.

Visu agrotehnisko pasākumu kompleksa realizācija galvenokārt ir atkarīga no kolchoza nodrošinātības ar darba spēku, darba mechanizācijas līmeņa, tehnikas izmantošanas utt.

Šī jautājuma analīze jāsāk ar kolchoza vispārējā stāvokļa noskaidrošanu. Jāaprēķina sekojoši rādītāji:

1) lauksaimnieciski izmantojamās zemes apjoms uz 1 darba spējīgo kolchoznieku. 1956. g. «Avangardā» bija 6,5 ha, bet «Padomju Jaunatnē» 6,2 ha, bet visā MTS zonā — ap 10 ha. Tas liecina, ka abi spēcīgie kolchozi ir samērā labi nodrošināti ar darba spēku.

Iepriekš minētais rādītājs būtu vēl pareizāks, ja ņemtu vērā arī pusaudžus un gadus vecos kolchozniekus. Tos pēc izstrādāto izstrādes dienu skaita varētu pārrēķināt darba spējīgos kolchozniekos. Tā tiktu pareizāki raksturoti kolchoza darba resursi.

2) viena kolchoznieka izstrādāto izstrādes dienu skaits kolchozā un sadalījumā pa atsevišķām saimniecības nozarēm. Tā, piemēram, 1956. gadā «Avangardā» viens darba spējīgais caurmērā izstrādājis 400 izstrādes dienas, «Padomju Jaunatnē» 411 dienas, bet visā Elejas MTS zonā — 427 izstrādes dienas.

Iepriekš minētie divi rādītāji daudz maz raksturo kolchoza nodrošinātību ar darba spēku un tā izmantošanu. Vērtējot pirmo rādītāju, ir jāņem vērā arī darbu mechanizācijas pakāpe. Otrajam rādītājam ir būtiski trūkumi, jo tas nerāda faktiski darbā izlietoto laiku. Praksē bieži ir gadījumi, kad kādu kolchoznieku slavējam par to, ka tas izstrādājis daudz izstrādes dienu, bet faktiski tas ne tālu nav nostrādājis visu iespējamo darba laiku, tas tādēļ, ka ne visiem darbiem izstrādes normas un izcenojumi atbilst faktiskajam darba patēriņam. Tā rezultātā ne mazums kolchoznieku-laukkopju bieži vien strādā tikai pie izdevīgiem darbiem un nostrādā faktiski ne vairāk kā 200—250 darba dienas gadā, bet izstrādā 500 un vairāk izstrādes dienas. Šī iemesla dēļ tad arī nav iespējams noteikt kolchoznieku faktisko piedalīšanos sabiedriskās saimniecības darbā, nav iespējams arī pareizi nostādīt darba normēšanu un pašizmaksas aprēķināšanu kolchozos.

Ar 1957. gadu paredzēts izstrādes dienu uzskaites sarakstos ieviest darbā izlieto dienu skaitu. Tomēr tikai 1957. gada aprīlī LPSR Lauksaimniecības ministrija par šiem pārkārtojumiem informēja kolchozus, un tāpēc tekošā darba dienu uzskaites organizēšana aizkavējās.

Pamatojoties uz gada pārskata III tabulas datiem par atsevišķos mēnešos sabiedriskā saimniecībā strādājošo kolchoznieku skaitu, var noteikt (gan ļoti neprecīzi), kā izmantoti kolchozā darba resursi, noteikt aptuveni darba laika zudumus un līdz ar to, kādus darbus varēja veikt produkcijas apjoma palielināšanai. Tā «Avangardā» 1956. gada februārī darbā piedalījās tikai 125 kolchoznieki, bet lielākais skaits strādāja jūlijā (258). «Padomju Jaunatnē» mazākais strādājošo skaits

arī februārī (194), bet lielākais augustā — 308. Tas rāda, ka abos kolchozos nepietiekami izmantoti darba resursi. Taču skaidrību šajā jautājumā varēs gūt tikai pēc darba dienu uzskaites ieviešanas, ja to brigādēs noorganizēs pietiekami precīzi.

Izstrādes dienu skaita pieaugums vien neliecina par darba ražīguma pieaugumu. Tas vienīgi rāda, ka kolchoznieki ieguvuši vairāk izstrādes dienu, ko var izskaidrot:

- a) vai nu ar biežāku izeju darbā,
- b) vai ar intensīvāku darba laika izmantošanu,
- c) vai ar darba normu pazemināšanu, vai arī to izcenojuma paaugstināšanu,
- d) vai ar pierakstījumiem no brigadieru un uzskaitvežu puses.

Lai atbildētu uz to, vai izstrādes dienu skaita pieaugums ir pozitīvs, ir jānoskaidro tiešo izstrādes dienu skaits uz produkcijas centneru. Ja tas pieaug, tad vai nu darba kvalitāte pazemināta, vai normas pazeminātas, vai pierakstījumi auguši. Visos šajos 3 gadījumos notiek izstrādes dienu izsaimniekošana. Ja, turpretim, šis rādītājs samazinās, tad parādība pozitīva. Izstrādes dienas (tiešās) uz 1 centneru jāsalīdzina pēc plāna un faktiski. To skaita pārmaiņu var izskaidrot ar 2 faktoru ietekmi — izstrādes dienu skaitu uz 1 ha, un ražu no ha. Pirmais dalāms ar otro.

Lopkopībā, analizējot darba ražīgumu, jāņem cita vienība — piena lopkopībā ha vietā govju skaits un izslaukums no tām utt.

Attiecībā uz darbu mehānizāciju gada pārskats nedod tiešu ziņu. Ir tabula par darbu izpildi ar kolchoza spēkiem. No šejienes atsevišķiem darbiem varētu aprēķināt, kādu % veicis kolchozs saviem spēkiem, salīdzinot šo % ar plānu un dinamiskā skatījumā pa gadiem.

Taču būtu nepieciešams gada pārskatā parādīt arī MTS darba apjomus. Par to uzskaitē ir vēl nepietiekami precīza daudzos kolchozos.

Ziņas par lauksaimniecības mašīnām ir ļoti grūti izmantot; jo mašīnas vairumā ir pārņemtas no agrākām privatām saimniecībām, bez rezerves daļām un daļēji nolietotas. Vajadzētu papildināt šo tabulu ar ziņām, cik ha ir apstrādāts ar šīm mašīnām, (pa veidiem).

Ziņas par elektroenerģijas izmantošanu pagaidām nerāda veikto darbu daudzumu, bet tikai darbu nosaukumus. Izņēmums ir aitu cirpšana. Turpmāk elektrificētiem kolchoziem būtu vēlams noskaidrot arī pārējo darbu daudzumu.

3. IENĒMUMU UN IZDEVUMU ANALĪZE.

Nākamais jautājums analizē ir ienākumu saņemšana un sadale. Gada pārskats dod iespēju ienākumus naturālā izteiksmē grupēt, izdalot preču produkciju un arī tās realizācijas kanālus.

Analizējot naturalo ienākumu sadali, gada pārskata dati jāsalīdzina ar plānu. Jānoskaidro, vai sēklu un lopbarības fondi izveidoti pietiekamā apmērā, lai nodrošinātu ražošanas plāna izpildi, un vai izsniegšanai uz izstrādes dienām nodalīto produktu daudzums atbilst kopsapulces noteiktam.

Ja notikusi atkāpšanās no plāna, jāpārbauda, vai tā ir pietiekami pamatota un apstiprināta kopsapulcē.

Ja naturalo ienākumu iegūst mazāk nekā plānots, tad jānoskaidro, kādi posteņi ienākumu sadalē attiecīgi samazināti. Turpretim, ja ienākumi gūti vairāk nekā plānots, analizē jāparāda pārpalikumu izlietojums.

Preču produkcijas īpatnējais svars jāaprēķina pa kulturām un lopkopības produktiem, noskaidrojot atsevišķus realizācijas veidus. Pēc tam iegūtās ziņas jāsalīdzina ar naudas ienākumiem no realizācijas.

Taču gada pārskats nerāda naudas ienākumus pa atsevišķām kulturām un lopkopības produktiem. To varētu noskaidrot vienīgi no analītiskās uzskaites datiem. Nepieciešams aprēķināt kolchozā vidējās realizācijas cenas. Izdalot uzskaitē realizācijas izmaksas pa realizācijas virzieniem (valsts iepirkumam, komisijai, kolchozu tirgū) varētu salīdzināt, kur realizācija izdevīgāka. Nosakot realizācijas veidu izdevīgumu, jāņem vērā arī ienākumu nodokļa maksājumi.¹

Pašreiz pēc gada pārskata var analizēt ienākumu un izdevumu tāmes izpildi, salīdzinot arī ar iepriekšējiem gadiem pa posteņiem, respektīvi, pa to galvenām grupām. Vēlams aprēķināt tāmes izpildi ne tikai kopsumā, bet arī uz 100 ha lauksaimnieciski izmantojamās zemes. Tas dod iespēju salīdzināt apmēram vienāda rakstura kolchozus un vērtēt, kāda ir to naudas saimniecība. Jau

---

¹ Darbā neapskatām rentabilitātes un pašizmaksas aprēķināšanu, jo izmaksu uzskaitē vēl tikai sāk izveidoties. Sos rādītājus varēs aprēķināt pēc kolchoznieku darba novērtēšanas naudā, par ko vēl nav vienota uzskata.

Kategoriski ir noraidāmi mēģinājumi sarežģīt pašizmaksas jautājumu ar MTS un kolchozu izmaksu jaukšanu vienā kompleksā. Ne kolchozi, ne MTS nevar aprēķināt tādu pašizmaksu datu trūkuma dēļ. Tas ir arī pretim visiem saimnieciskā aprēķina principiem, par kuru realizēšanu kolchozos un MTS jācinās.

minētie Elejas MTS zonas kolchozi «Avangards» un «Padomju Jaunatne» 1956. gadā sasnieguši šādu stāvoli:

Lauksaimniecības arteļu «Avangards» un «Padomju Jaunatne» ieņēmumi un izdevumi

1956. gadā uz 100 ha lauksaimnieciski izmantojamās zemes (tāmes I iedaļa).

I Ieņēmumi

«Avangards» «Padomju Jaunatne»

1. No augkopības (rubļos)	92133	77217
2. No lopkopības „	88734	110388
3. No palīguzņēmumiem „	1721	—
4. Pārējie „	847	2250
	<hr/>	<hr/>
Kopā ¹	183435	189855

Iepriekš minētās ieņēmumu kopsumas tiek parādītas arī gada pārskata XXIV tabulā. Tās nedaudz atšķiras no mūsu aprēķinātiem skaitļiem.

II Izdevumi

1. Nodokļi, nodevas (rubļos)	19359	20915
2. Ražošanas izmaksas (rubļos)	32094	26311
3. Administratīvās izmaksas (rubļos)	900	503
4. Naudas piemaksas vadībai (rubļos)	718	1331
5. Atskaitījumi (rubļos)	47624	38485
6. Izstrādes dienām un papildsamaksai (rubļos)	82740	102310
	<hr/>	<hr/>
	Kopā	183435 189855

¹ 1955. gadā «Avangardam» ieņēmumi uz 100 ha lauksaimnieciski izmantojamās zemes bija 126186 rubļi, bet «Padomju Jaunatnei» 140390 rubļi. 1956. gadā (salīdzinot ar 1955. g.) «Avangards» kāpinājis naudas ieņēmumus (ja pārdodamā produkcija novērtēta pareizi) par 57249 rubļiem uz 100 ha, bet «Padomju Jaunatne» par 49465 rubļiem. Pieaugums «Avangardā» ir ievērojami straujāks, un naudas ieņēmumu ziņā tas tuvojas «Padomju Jaunatnes» līmenim. Jāņem vērā, ka 1955. gadā «Avangarda» naudas ieņēmumi pārskatā uzrādīti lielāki nekā patiesībā tie bija sakarā ar pārdošanai paredzēto āboliņa sēklu pārspilētu nocenošanu (neieņēma ap 250.000 rubļu). Tātad «Avangardā» pieaugums ir vēl lielāks, pie nosacījuma, ka novērtējot 1956. gada ražas linus pārdošanai, nav pielaista kļūda kā 1955. gadā ar āboliņa sēklām.

Abiem kolchoziem ieņēmumi tālu pārsniedz zonas vidējos datus — 88796 rubļi ieņēmumu uz 100 ha zemes. Katrs no viņiem attīstījis vispusīgu saimniecību. «Avangardā» ieņēmumos paredzami arī ieņēmumi no linu pārdošanas, turpretī «Padomju Jaunatnē» linu nav, toties ievērojami lielāki ir ieņēmumi no lopkopības.

«Avangards» ievērojami vairāk gaļas pārdevis kolchozu tirgū (116,7 cnt) nekā «Padomju Jaunatnē» (34 cnt). Ja «Padomju Jaunatnē» 1956. gadā pārdevis kolchozu tirgū 293 cnt graudaugu un pākšaugu, tad «Avangards» tikai 80 cnt. Toties «Avangards» pārdevis visas linsēklas un daļu salmu un pelavu.

Jāpiezīmē, ka ražība abos kolchozos 1956. gadā bija: graudaugiem un pākšaugiem «Avangardā» 17,1 cnt, «Padomju Jaunatnē» 20,7 cnt (zonas vidējā ražība 13,1 cnt), cukurbietēm — 210,6 un 254 cnt (zonas vidējā — 142,4 cnt), kartupeļiem — 90,8 un 170 cnt (zonas vidējā — 71,3 cnt), lopbarības sakņaugiem 250 un 293,6 cnt (zonas vidējā — 104,3 cnt).

Mēslojumu daudzums un ražas ir lielākas «Padomju Jaunatnē».

Jautājumi par realizācijas kanālu izdevīgumu būtu jāpēta rajona iestādēm uz vietas pēc pašu kolchozu uzskaites datiem, noskaidrojot arī realizācijas izmaksu apjomu.

4. BILANCES ANALIZE

Lai varētu bilances lasīt un salīdzināt, ir nepieciešams to posteņus iepriekš sagrupēt tā, lai varētu pretstatīt atsevišķu grupu līdzekļu avotus un to izvietojumu. Līdzšinējā kolchozu bilance ir kontu apgrozījumu pārskats, kas nedod nekādas iespējas (bez iepriekšēja grupējuma) analizēt kolchozu bilanci.

Tā kā gada pārskatā bilances posteņi nav sagrupēti, tad atsevišķi autori ir mēģinājuši dot attiecīgus grupējumus pēc saviem ieskatiem.

Mēs sniegsim bilances posteņu sadalījumu četrās iedaļās:

- 1) kapitalieguldījumu līdzekļi un to avoti;
- 2) sēklas un lopbarības fondi un krājumi;
- 3) specialie fondi un to līdzekļi;
- 4) pārējie aktīvi un pasīvi.

Visu autoru dotiem bilances grupējumiem kopīgs ir — nodalīt atsevišķā iedaļā kapitalieguldījumu līdzekļu avotus un parādīt, kur tie izvietoti. Tas rāda, vai pamatdarbības līdzekļi netiek sajaukti ar kapitalieguldījumu līdzekļiem, un kādas ir kolchozu

saistības ar Lauksaimniecības banku šinī ziņā. Ja šo grupu salīdzina dinamiskā skatījumā, nedrīkstam piemirst, ka bilancē nav redzams nodilums.

Jāpiezīmē, ka pašreizējā bilances forma nedod dažus augšējam grupējumam nepieciešamos rādītājus. Būvmateriālu posteņi var aprēķināt no bilances piezīmēm, saskaitot pirktu un pašražoto būvmateriālu sumas. Kapitalieguldījumu debitorus bilancē nerāda, kaut gan tādi noteikti var būt (avansi celtniecības organizācijām u. c.). Tāds postenis bilancē turpmāk jāievieto. Kapitalieguldījumu kreditorus no bilances piezīmēm var aprēķināt (pasīva 7. panta b piezīme minus 5. panta b piezīme).

Mūsu piemērā bilances grupējuma pirmā iedaļa rāda, ka «Avangardam» jāiemaksā Lauksaimniecības bankā kapitalieguldījumu kontā 74,4 tūkstoši rubļu, kas pagaidām iesaistīti pamatdarbībā (parasti bilances aktīva 3. un 4. iedaļās), bet «Padomju Jaunatnē» šī summa ir 12,2 tūkstoši rubļu. Šīm sumām, pareizi saimniekojot, vajadzētu būt kolchoza naudas līdzekļos. «Avangardam», lai varētu ar Lauksaimniecības banku nekavējoties norēķināties, jāgaida līdzekļu ienākšana (pēc produkcijas pārdošanas un iekasēšanas no debitoriem), bet «Padomju Jaunatnei» attiecīgi naudas līdzekļi jau ir Valsts bankā.

So pirmo bilances grupējuma iedaļu var (un arī vajaga) sastādīt arī no mēneša bilancēm. Tā nepieciešama, lai redzētu, kā kolchozs kārtu nedalāmā fonda naudas līdzekļu iemaksas Lauksaimniecības bankā.

Otrā grupējuma iedaļā nodalām sēklas un lopbarības fondus, tiem pretstatot faktiskos krājumus. Ja grāmatvedība pareiza, krājumi uz gada beigām arvien pārsniegs fondus (par pirktu sēklu un lopbarības sumu). Otrās iedaļas posteņi atrodami bilances veidlapā.

No šīs iedaļas redzam, ka «Padomju Jaunatnē» nav pareiza uzskaitē (iztrūkst sēklas fondu sēkla un lopbarība, kas rāda, ka šie fondi izlietoti citām vajadzībām, bet nav šī pārmaiņa parādīta grāmatvedībā).

Kolchozu grāmatvedības trūkums ir tas, ka daļa sēklas un lopbarības (pirktā, gada laikā no naturāliem ienākumiem izlietotā) netiek ieskaitītas attiecīgos fondos un tādēļ fondi neparāda sēklu un lopbarības gada apgrozījumu pilnos apmēros. Tāpēc, pagaidām, līdz šī trūkumu novēršanai, pirktā sēkla un lopbarība parādīta 3. iedaļā.

Grupējot mēneša bilances, otro iedaļu ir grūti sastādīt, jo pagaidām vēl produktu izlietojumu ik mēnešus nenoraksta no fondiem, tāpēc fondi krājumus te var ievērojami pārsniegt. Izeja

Balances uz 1956. g. 1. I grupējums

Aktīva grupas un posteņi	Jelgavas raj. kolchozs «Avangards»		Jelgavas raj. kolchozs «Padomju Jaunatne»		Pasīva grupas un posteņi	Jelgavas raj. kolchozs «Avangards»		Jelgavas raj. kolchozs «Padomju Jaunatne»	
	suma 1000 rbļ.	%	suma 1000 rbļ.	%		suma 1000 rbļ.	%	suma 1000 rbļ.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I Kapitalieguldījumu līdzekļi un to avoti									
1. Pamatlīdzekļi	1883,7	66,0	1472,2	63,9	1. Nedalāmie fondi ..	1395,8	48,9	1440,0	62,5
2. Jaunlopi un nobarojamie lopi	43,6	1,5	42,3	1,8	2. Pajas	119,9	4,2	120,5	5,2
3. Būvmateriāli	31,6	1,1	110,5	4,8	3. Kapitalieguldījumu aizņēmumi	594,2	20,8	148,2	6,4
4. Kapitalieguldījumu konts Lauksaimn. bankā	0,4	0,0	60,5	2,6	4. Kapitalieguldījumu kreditori	—	—	—	—
5. Vērtspapīri	—	—	—	—					
6. Kapitalieguldījumu debitori	—	—	—	—					
7. Nepabeigtā celtniecība	76,2	2,7	11,0	0,5					
8. Ieguldījumi starpkolchozu uzņēmumos	—	—	—	—					
Kopā I iedaļā	2035,5	71,3	1696,5	73,6	Kopā I iedaļā	2109,9	73,9	1708,7	74,1
Apģrozībā iesaistītie kapitalieguldījumu līdzekļi	74,4	2,6	12,2	0,5					
Līdzsvaroģums	2109,9	73,9	1708,7	74,1	Līdzsvaroģums	2109,9	73,9	1708,7	74,1
II SĒKLAS UN LOPBARĪBAS FONDI UN TO KRĀJUMI									
1. Sēklas (pašražotās) ..	15,6	0,5	17,3	0,8	1. Sēklas fondi	23,1	0,8	23,5	1,0
2. Lopbarība (pašražotā)	50,2	1,8	46,9	2,0	2. Lopbarības fondi ..	50,2	1,8	53,0	2,3
3. Nepabeig. ražoģanas izmaksas (izģētā sģkla)	7,5	0,3	6,2	0,3					
Kopā II iedaļā	73,3	2,6	70,4	3,1	Kopā II iedaļā	73,3	2,6	76,5	3,3
Sģklas un lopbarģbas iztrģkums	—	—	6,1	0,2	Sģklas un lopbarģbas pārpalģkums	—	—	—	—
Līdzsvaroģums	73,3	2,6	76,5	3,3	Līdzsvaroģums	73,3	2,6	76,5	3,3

rodama, sadalot mēnešu bilanciēs izmaksas pēc to seguma avotiem (no ienākumiem, no fondiem). Grāmatvedība tādas ziņas var sniegt.

Trešā iedaļā parādām palīdzības un kulturalo vajadzību fondus, kā arī apgrozības fondus un līdzekļus, kur šie fondi ieguldīti.

Trešā iedaļā izšķiram vairākas līdzekļu grupas. Aktīva un pasīva pirmiem 3 posteņiem attiecīgi jāsakrīt, ja grāmatvedība pareiza. Pasīva 4., 5. un 6. posteņiem kolchozā jābūt skaidrai naudai, lai kolchozs šos speciālos līdzekļus varētu izlietot pēc vajadzības. «Avangardā» no šiem līdzekļiem nepareizi izlietoti 18,9 tūkstoši rubļu. Aktīva 5., 6. un 7. posteņu pirktās daļas segumam kolchozi izdara pasīva 7. posteni paredzētos atskaitījumus no naudas ienākumiem. Abos analizējamajos kolchozos šie atskaitījumi pat pārsniedz attiecīgos līdzekļu posteņus (5., 6., 7.) aktīvā.

Grupējuma pēdējā iedaļā paliek pārējie aktīvi un pasīvi. Te ietilpst kolchoza norēķini ar biedriem par izstrādes dienām, norēķini ar MTS un pārējiem kreditoriem (bankām, iestādēm, piegādātājiem u. c.). Aktīvā parādīts, kādi līdzekļi kolchozam ir šo saistību kārtošanai. Bilances veidlapa gan nepilnīgi parāda šos līdzekļus, piemēram, nav parādīts postenis «produkti pārdošanai». To aprēķina, atņemot no produktu kopsumas produktus, kas paredzēti izsniegšanai biedriem, MTS darbiniekiem un naturmaksai. Jau iepriekš bija jāatņem speciāliem fondiem paredzētie produkti. Atlikusī summa ir produkti pārdošanai.

IV iedaļas pirmajiem 3 posteņiem aktīvā un pasīvā jāsakrīt. Pasīva 4. un 5. posteņu segumam aktīvā pretstatīti 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10. posteņi.

No bilances grupējuma redzams, ka 1956. gada sākumā sašprindzināts finansu stāvoklis bija «Avangardā». Apgrozībā iesaistīti 74,4 tūkstoši rubļu kapitālieguldījumu līdzekļu, kas būtu jāiemaksā Lauksaimniecības bankā, bet naudas līdzekļu kontos līdzekļu nav. Kolchozam trūkst arī naudas līdzekļu speciāliem fondiem 19 tūkstošu rubļu (III iedaļa grupējumā). Parādi biedriem un kreditoriem ir 547,2 tūkstoši rubļu. To segumam ir produkti pārdošanai. Kā revīzijas aktā (1956. g. 27. VII) konstatēts, no tabulā redzamās produkcijas pārdošanas ieņēmumi tikai 290.506 rubļi, bet 256.384 rubļi kolchozam bija jāsedz no 1956. gada ienākumiem. 1955. gadā bija nolemts izsniegt uz izstrādes dienām 591.760 rubļus, tātad vairāk kā 43% no izsnieguma segts no 1956. gada ienākumiem.

1956. gadā naudas līdzekļu kolchozam ir tikai 39 tūkstoši rubļu, bet parādi biedriem, MTS un MTS strādniekiem un citām

III. Specīlie fondi un to līdzekļi

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Produkti fondam biedru avansēšanai naturā	—	—	—	—	1. Fonds kolchoznieku avansēšanai naturā	—	—	—	—
2. Produkti palīdzības fondam	1,2	0,0	1,1	0,0	2. Palīdzības un kult. vajadzību fondi naturā	1,2	0,0	1,1	0,0
3. Pārtikas nodrošināšanas fonda produkti	—	—	—	—	3. Pārtikas nodrošināšanas fonds	—	—	—	—
4. Naudas līdzekļi*	8,0	0,3	38,8	1,7	4. Palīdzības un kultūras vajadzību fondi naudā	—	—	18,2	0,8
					5. Atskaitījumi no naudas ienākumiem nākamā gada izmaksām	26,9	0,9	20,6	0,9
					6. Fonds kolchoznieku avansēšanai naudā	—	—	—	—
Trūkst naudas līdzekļu 4., 5. un 6. punktos minēto fondu segumam	18,9	0,6	—	—	Kopā 4., 5. un 6. punktos	26,9	0,9	38,8	1,7
5. Materiāli	14,3	0,5	36,8	1,6	7. Atskaitījumi pirktu materiālu, sēkļu, lopbarības, sīkā inventāra segumam	81,5	2,9	99,0	4,3
6. Sīkais inventārs	39,7	1,4	50,7	2,2					
7. Pirkta lopbarība un sēklas	27,4	0,9	—	—					
Kopā 5., 6., 7.	81,4	2,8	87,5	3,8					
Līdzekļu iztrūkums (pasīva 7. punkts — aktīva 5., 6., 7. punkti; starpība ieguldīta citos bilances aktīva posteņos)	0,1	0,1	11,5	0,5		81,5	2,9	99,0	4,3
Kopā III iedaļā	90,6	3,1	127,4	5,5	Kopā III iedaļā	109,6	3,8	138,9	6,0
Līdzekļu iztrūkums III iedaļā	19,0	0,8	11,5	0,5	Līdzekļu pārpalikums	—	—	—	—
Līdzsvars	109,6	3,9	138,9	6,0	Līdzsvars	109,6	3,8	138,9	6,0

* No bilances posteņa naudas līdzekļi (kasē un tekošos kontos) ņem naudas līdzekļus, cik nepieciešams pasīvā 4., 5. un 6. punktos paredzēto fondu segumam.

personām, kā arī sagādes organizācijām ir pāri par 500 tūkstoši rubļu. To segumam ir produkti pārdošanai par 370 tūkstošiem un dažādi debitori. Atkarībā no debitoru sumu iekasēšanas un produkcijas pārdošanas iespējām izšķirsies arī jautājums, cik savlaicīgi kolchozs varēs norēķināties par savām saistībām.

Labāks finansu stāvoklis 1955. gadā bija «Padomju Jaunatnē». Arī te jāiemaksā kapitalieguldījumu kontā 12,2 tūkstoši. Kā no IV iedaļas redzams, kolchozam kreditoru nav. Ar esošo naudu tas gandrīz pilnīgi var norēķināties ar biedriem. Naudas līdzekļi apgrozāmo fondu segumam kolchozā ir pilnos apmēros.

Negatīva parādība kolchozā «Padomju Jaunatnē» ir sēklas un lopbarības iztrūkums par 6,1 tūkstoti rubļu, kas liecina par nepareizu uzskaiti šīnē ziņā.

Uz 1957. gada 1. janvāri šim kolchozam bija naudas līdzekļi 450 tūkstoši rubļu un produktu pārdošanai ap 100 tūkstošu rubļu. Parādi biedriem naudā, MTS naudā un fondi naudā ir ap 565 tūkstoši. Redzams, ka kolchozs īsā laikā var pilnīgi norēķināties savās finansu saistībās.

Parādījām tikai pašu pirmo darbu bilances analizē. To varētu vērst dziļumā, salīdzinot vairāku gadu bilances, izsekojot to posteņu īpatnēja svāra pārmaiņām utt. Taču bilances grupēšana vien jau dod iespēju aptuveni spriest par kolchozu finansu saimniecību.

Salīdzinot divus vienas MTS zonas kolchozus, pārādījumā galveno rādītāju aprēķināšanas metodiku, kas būtu lietojama, studējot gada pārskatu. Redzējām, ka abi šie kolchozi sasnieguši daudzus rādītājus, kas tālu pārsniedz zonas vidējos. Tānī pat laikā pārskata datu iztīrāšana rādīja arī virkni nolaistu saimniecības nozaru, kas būtu sīkāki apsekojamas pašos kolchozos.

Abu šo kolchozu samērā līdzīgais darbības apjoms, bet nevienāda finansu stāvoklis liek secināt, ka rajona organizācijām nopietna vērība jāvelta «Avangarda» finansu saimniecībai un tās nostiprināšanai.

Nobeidzot jāatzīmē, ka analīzei svarīgi ir pārskata rādītāji uz 100 ha zemes. Tie jāsalīdzina ar plānotiem, iepriekšējo gadu un rajona labāko kolchozu rādītājiem. Šo rādītāju loks būtu pārskatā paplašināms, sniedzot tādus par visiem produkcijas veidiem. Vajadzētu aprēķināt kā koprādītāju visas produkcijas vērtību iepirkuma cenās (vai pašizmaksā, ja to aprēķina), uz 100 ha lauksaimnieciski izmantojamās zemes. Tas dotu iespēju zināmā mērā salīdzināt arī dažādu novirzienu kolchozus.

IV. PĀRĒJI AKTIVI UN PASIVI

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Produkti biedriem	12,6	0,4	34,1	1,5	1. Parādi biedriem naturā	12,6	0,4	34,1	1,5
2. Produkti naturmaksai	—	—	2,2	0,1	2. Parādi naturmaksā	—	—	2,2	0,1
3. Produkti MTS darbiniekiem	2,2	0,1	—	—	3. Parādi MTS darbiniekiem natura	2,2	0,1	—	—
4. Naudas līdzekļi (atlikums pēc III sadaļas)	—	—	292,6	12,7	4. Parādi biedriem naudā	364,8	12,8	344,3	15,0
5. Produkti pārdošanai	554,4	19,4	43,4	1,9	5. Kreditori	182,4	6,4	—	—
6. Kolchoznieku parādi naturā	—	—	—	—					
7. Kolchoznieku parādi naudā	9,4	0,3	1,3	0,0					
8. Debitori	46,8	1,6	36,8	1,6					
9. Neseģtās izmaksas	—	—	—	—					
10. Izmaksas no nāk. gados atmaksājamiem aizdevumiem ..	30,0	1,0	—	—					
Kopā IV iedaļā	655,4	28,8	410,4	17,8	Kopā IV iedaļā	562,0	19,7	380,6	16,6
Līdzekļu iztrūkums IV iedaļā ..	—	—	—	—	Ieguldīts vairāk nekā avotu ..	93,4	3,1	29,8	2,1
Līdzsvarojums	655,4	22,8	410,4	17,8	Līdzsvarojums	655,4	22,8	410,4	17,8

No teiktā izriet šādi secinājumi:

1) Analīzes un revīzijas darbu var racionalizēt un uzlabot, pārceļot instruktorus no MTS uz izpildkomitejām un novēršot paralelismu MTS grāmatvedības instruktora, statistikas inspektora un plānu komitejas darbinieku darbā. Jāuzlabo kolchozu grāmatvedības stāvoklis, pastiprinot instruktažu un revīzijas.

2) Jāceļ instruktoru un grāmatvežu analīzes zināšanas, jāizvēršot analīzes darbu, daudziem darbiniekiem tas pašreiz rada grūtības. LVU un LLA mācību plānus vajadzētu pieskaņot kolchozu instruktoru un grāmatvežu sagatavošanai.

3) Analīzes rādītāju aprēķināšanā jāizstrādā vienota metodika. Lai varētu aprēķināt visus vēlamos rādītājus, nedaudz jāpārkārtro uzskaitē un pārskati, tos papildinot ar trūkstošiem rādītājiem, par ko atzīmēts jau iepriekš.

Доцент К. Анджан

УЛУЧШЕНИЕ АНАЛИЗА ГОДОВЫХ ОТЧЕТОВ КОЛХОЗОВ

В статье рассматривается значение анализа деятельности колхозов по данным годовых отчетов.

Автор отмечает отсталость этого участка работы и объясняет ее тем, что до XX съезда КПСС колхозы не признавались хозрасчетными предприятиями. К тому же их экономика изучалась недостаточно. Еще до последнего времени в колхозном учете не разработан ряд показателей (исчисление износа, определение себестоимости, определение результатов финансовой деятельности).

В статье выясняется вопрос о том, кто должен заниматься анализом работы колхозов и на каком уровне в настоящее время эта работа проводится в Латвийской ССР; подчеркивается, что анализ работы колхозов находится на низком уровне (нет пособий, подготовка бухгалтеров, инструкторов, плановиков и статистиков недостаточна) и предлагается в районах эту работу сосредоточить в одном учреждении (райисполкоме), устранив тем самым параллелизм в деятельности планового отдела райисполкома, инструкторов ЦСУ, ревизоров-инструкторов МТС.

Автор приводит данные о работе инструкторов МТС и отмечает их слабую подготовку, текучесть и отсутствие руководства их работой со стороны МТС; на конкретном примере он производит основные аналитические вычисления (метод цепных подстановок и др.). Обработав и сопоставив материалы годовых отчетов двух колхозов, автор показывает, как конкретно получить аналитические показатели по надою молока, настригу шерсти, выходу яиц, получению свинины.

В работе приводятся также показатели трудового участия колхозников в общественном хозяйстве, доходы и расходы колхозов, сделаны группировки балансов для более удобного чтения. Особое внимание уделено исчислению показателей на 100 га сельскохозяйственных угодий.

При разработке показателей выясняется, в каком направлении следует продолжать анализ экономики колхозов его же силами; устанавливаются недостатки как в форме годового отчета (отсутствие некоторых показателей, несоответствие плановых показателей отчетным и др.), так и в бухгалтерском учете.

В заключение автор делает выводы и предложения по улучшению анализа хозяйственной деятельности колхозов.

Vec. pasniedzējs R. Lindenbergs

KOLCHOZU DARBA RAZĪGUMA RĀDĪTĀJU APRĒĶINĀŠANAS METODIKA

Šī raksta nolūks ir noskaidrot sekojošus jautājumus:

- 1) Kā jāaprēķina darba ražīguma rādītāji, lai tos varētu labāk lietot kolchozu saimnieciskās darbības analizē un statistikā?
- 2) Kādu precizitātes pakāpi šiem aprēķiniem nodrošina izejdati, kas pašlaik atrodami kolchozu grāmatvedībā un pārskatos?
- 3) Kā vajadzētu uzlabot kolchozu grāmatvedību un pārskatus, lai to dati kļūtu nodēriģāki darba ražīguma mērišanai?

Mazliet jāpaskaidro, kāpēc šie jautājumi, tāpat kā uz līdzīgiem mērķiem vērstie kolchozu produkcijas pašizmaksas aprēķināšanas jautājumi, ir pievērsuši sev prakses un teorijas uzmanību tikai pēdējos pusotra gados.

Kopš PSKP CK 1953. g. septembra Plenuma partija un valdība ir veikušas ne vienu vien pasākumu, lai palielinātu kolchozu un kolchoznieku ienākumus un tādā ceļā nostiprinātu kolchoznieku darba disciplīnu, ieinteresētu viņus vairāk un labāk strādāt kolchoza sabiedriskajā saimniecībā. Šo pasākumu starpā liela nozīme bija cenu paaugstināšanai par valstij pārdodamo produkciju. Panākumi neizpalika: zemnieku ienākumi (no sabiedriskās un personīgās saimniecības kopā) vidēji uz vienu strādājošo 1955. gadā bija pusotrireiz lielāki nekā 1950. gadā (ЦСУ при СМ СССР, Народное хозяйство СССР. Стат. сборник, 1956 г., стр. 37). Bija svarīgi ne tikai panākt, lai kolchozu vadītāji un kolchoznieki labprātāk pildītu viņiem uzdotos darbus, bet arī, lai viņi, konkrētā kolchoza īpatnējo apstākļu labākie pazinēji, būtu ieinteresēti atrast vislabākos ražošanas un ienā-

kumu pacelšanas ceļus, kas nāktu par labu tiklab kolchozniekiem, kā arī visai tautas saimniecībai. Tāpēc ar PSKP Centralās Komitejas un PSRS Ministru Padomes 1955. g. 9. marta lēmumu tika grozīta lauksaimniecības plānošanas prakse, dodot lielāku patstāvību kolchoziem. Kolchoziem vairs nenosaka no centra katras lauksaimniecības kultūras sējumu platību un katras lopu sugas skaitu, bet gan paši kolchozi ar MTS piedalīšanos, pamatojamies uz uzdevumiem laukkopības un lopkopības produkcijas nodošanā valstij un lai nodrošinātu kolchozu un kolchoznieku vajadzības pēc šīs produkcijas, pēc sava ieskata nosaka sējumu platību apmēru kultūrām, kā arī lopkopības produktivitāti un lopu skaitu pa sugām. Šis lēmumā izteiktais kolchozu lielākas patstāvības princips arvien vairāk nostiprinās praksē. Tālāk minētajā lēmumā norādīts, ka kolchozos jācenšas iegūt uz katriem 100 hektariem lauksaimnieciski izmantojamās zemes maksimālu daudzumu produkcijas, patērējot minimālu darba un līdzekļu daudzumu uz katru produkcijas vienību. Protams, ar to nav pasludināts kāds jauns, agrāk nepazīts racionalas saimniecības princips. Starpība starp agrāko un tagadējo praksi ir vienīgi šī principa realizēšanas ceļos. Agrāk domāja, ka racionalu, intensīvu zemes izmantošanu un lietderīgu, taupīgu darba un līdzekļu izlietošanu kolchozos nodrošinās no centra noteiktie agrotehniskie un zootehniskie pasākumi un centrāli regulētie sējumu un ganāmpulku apjomi un struktūras. Valdot šādiem uzskatiem, nebija jūtama vajadzība pēc statistikā un kolchozu darbības analizē lietojamiem rādītājiem, kas izteiktu veikto pasākumu gala rezultātu, jo tika atzīts — ja jau pasākums zinātniski pamatots, tad sekmes neizpaliks. Tagad, turpretim, ir atzīts, ka daudzos jautājumos regulēšana no centra nav lietderīga, jo centrā nevar tik labi pazīt vietējos apstākļus, lai noteiktu, kas izdevīgs vai neizdevīgs atsevišķā kolchozā vai nelielā rajonā. Tagad ir atzīts, ka kolchoza daudznozaru saimniecība jāorganizē tā, lai atsevišķas nozares un tajās veiktie pasākumi nevis traucētu viens otru, bet savstarpēji papildinātos, veicinot visu nozaru kopējā mērķa sasniegšanu — zemes, darba un līdzekļu lietderīgu izmantošanu. Jautājums, kā savā starpā saskaņot kolchoza saimniecības nozares un tajās veicamos pasākumus, ir tik sarežģīts un tā atrisinājumi tik dažādi, ka to nevar kārtot no centra, tas jādara uz vietas pašos kolchozos, palīdzot MTS un rajona organizācijām. Protams, zināma palīdzība varētu nākt arī no lielākiem centriem un no zinātniskām iestādēm.

Ar šo jauno pieeju kolchozu ekonomikai ir radusies vajadzība

izstrādāt metodes tādu rādītāju aprēķināšanai, kuros atspoguļotos zemes, darba un līdzekļu izmantošanas lietderības pakāpe. Sos rādītājus varētu lietot vairākām vajadzībām:

1) lai konstatētu sekmīgākos kolchozus, no kuru pieredzes var mācīties citi, kā arī vājākos, kuri varbūt bez palīdzības no ārienes nespēj uzlabot savu saimniecību;

2) kolchozu grupēšanai statistiskā pētījumā;

3) lai ar šo rādītāju palīdzību novērtētu, kāds gala rezultāts sagaidāms no viena vai otra kolchozā plānotā pasākuma.

Kādi tad nu ir šie rādītāji un kādu vietu to starpā ieņem darba ražīguma rādītāji?

Mūsu pašreizējā prakse nelieto un arī teorija neieteic vienu vienotu rādītāju, kura skaitlisko lielumu ietekmētu tiklab zemes, kā arī darba un līdzekļu izlietošanas lietderības pakāpe. Tā vietā mēģina raksturot kolchoza saimnieciskās darbības koprezultātu ar diviem vai vēl vairākiem rādītājiem.

Zemes izlietošanas pakāpi raksturo ar svarīgāko produktu daudzumu, kas vidēji iznāk uz 100 ha lauksaimnieciski izmantojamās zemes (dažos gadījumos uz 100 ha aramzemes vai graudaugu sējumu). Teorija izvirza domu, ka zemes izmantošanas pakāpes raksturošanai vajadzētu aprēķināt visas produkcijas kopvērtību rubļos vidēji uz 100 ha lauksaimnieciski izmantojamās zemes (aramzemes, pļavu, ganību), bet šīs domas praktiskā realizēšana atduros uz grūtībām — grūti izvēlēties piemērotas cenas produkcijas pārrēķināšanai naudā.

Tiklab par darba, kā arī par līdzekļu izmantošanas lietderību var spriest pēc produktu pašizmaksas. Kā zināms, pašizmaksas aprēķināšana kolchozos pašlaik vēl nav obligāta, tomēr interese par to ir stipri pieaugusi, un arvien vairāk kolchozu to aprēķina. Zemes izlietošanas pakāpe pašizmaksā neatspoguļojas, jo kolchozi lieto zemi bez maksas. Kaut gan pašizmaksu aprēķina atsevišķiem produktiem, tomēr ar tās palīdzību, lietojot indeksu metodi, var spriest, cik lietderīgi ir izmantots darbs un līdzekļi kolchoza lauksaimnieciskā ražošanā visumā.

Darba ražīguma pakāpi nosaka ar produkcijas apjoma attiecību pret tās ražošanai izlietotā darba daudzumu. Šādu rādītāju var aprēķināt tiklab visai kāda uzņēmuma produkcijai, kā arī atsevišķiem produktu veidiem.

Mūsu līdzšinējā praksē izplatītais darba ražīguma rādītājs ir kāda uzņēmuma vai uzņēmumu grupas bruto produkcijas attiecība pret šajā uzņēmumā vai uzņēmumu grupā izlietotā darba daudzumu. Šādā rādītājā nevar atspoguļoties ne zemes, ne līdzekļu izmantošanas lietderības pakāpe, tas vienīgi rāda, cik

sekmīga ir bijusi darba pielietošana, bet kāda dalība šajās sekmēs ir līdzekļiem vai zemei, paliek nenoskaidrots.

Darba ražīguma rādītāju var aprēķināt arī citādi. Var stādīt pretim uzņēmuma vai uzņēmumu grupā izlietojā darba daudzumam nevis bruto produkciju, bet neto produkciju — to bruto produkcijas daļu, kas paliek pāri, ja no bruto produkcijas atņem ražošanas materialās izmaksas. t. i., tās ražošanas izmaksas, kas nesatur sevī dotā uzņēmumā vai uzņēmumu grupā strādājošo cilvēku darba samaksu. Neto produkciju mēdz saukt arī par bruto ienākumu, starp citu, to tā sauc arī politiskās ekonomijas mācības grāmatā. Zemāk tiks sīkāk apskatīts, kādas priekšrocības dod šāda veida darba ražīguma rādītājs, bet jau tagad ir skaidrs, ka tajā atspoguļojas ne tikai darba, bet arī līdzekļu (t. i., ražošanas materialo izmaksu) izlietošanas lietderīgums. Cik lietderīgi izmantota zeme, to nerāda arī šis rādītājs.

Neviens no apskatītiem rādītājiem tāpat nav tāds, kas viens pats varētu parādīt, cik lielā mērā kāda kolchoza vai kolchozu grupas lauksaimnieciskās ražošanas koprezultats atbilst 1955. g. 9. marta lēmumā formulētajiem racionalas saimniekošanas principiem, kas pastāv racionalā zemes, darba un līdzekļu izlietošanā. Augstākais, ko var sasniegt ar augšminētiem rādītājiem, ir — raksturot saimniekošanas koprezultātu ar diviem rādītājiem, piem., 1) ar neto produkcijas apjomu vidēji uz 100 ha lauksaimnieciski izmantojamās zemes, un 2) ar neto produkcijas apjomu vidēji uz vienu darba vienību. Rodas jautājums — kuru kolchozu skaitīt par labāku, ja viens no minētiem rādītājiem ir labāks vienam kolchozam, otrs otram? Daži autori, neizvirzīdami prasību pēc vienota rādītāja, apgalvo, ka tāds gadījums nevarot rasties — ja kādā kolchozā ir labāk izlietoti līdzekļi un darbs, tad tajā ir arī labāk izmantota zeme, un otrādi. Ja tas arvien tā būtu, tad tiešām varētu iztikt bez vienota rādītāja. Tālāk šo jautājumu nerisināsim, jo tas nav šī raksta uzdevums.

Esam konstatējuši kolchoza darba ražīguma mērīšanas aktualitāti un attiecīgo rādītāju sakaru ar citiem rādītājiem, kas varētu dot kopnovērtējumu lauksaimnieciskai ražošanai. Tagad sāksim apskatīt pēc kārtas svarīgākos darba ražīguma rādītāju aprēķināšanas metodikas jautājumus. Sāksim ar jau minēto jautājumu — kāda produkcija ņemama, bruto vai neto?

Sis jautājums pilnā mērā attiecas ne tikai uz kolchoziem, ne tikai uz lauksaimniecību, bet arī uz rūpniecību un celtniecību. Līdz pat šai dienai mūsu rūpniecības statistikā un uzņēmuma dar-

bības analizē darba ražīgumu mēri ar bruto produkcijas kopvērtību vidēji uz vienu darba laika vienību. Mūsu statistikas iestādes salīdzināmās cenās lieto šo darba ražīguma mēru arī lauksaimniecībā. Savienoto republiku statistiskās pārvaldes CSP uzdevumā 1956. gadā aprēķināja darba ražīguma rādītājus lauksaimniecībā 1955. gadam, lai tos salīdzinātu ar attiecīgajiem agrāko gadu rādītājiem. Šos rādītājus aprēķināja atsevišķi a) kolchozu lauksaimnieciskai ražošanai, b) padomju saimniecību augkopībai, c) padomju saimniecību lopkopībai. Visus šos aprēķinus izdarīja divos variantos: 1) bruto produkcija vidēji uz vienu strādājošo (vidēji gadā), 2) bruto produkcija vidēji uz vienu nostrādāto cilvēkdienu. Bruto produkciju aprēķināja pēc cenrāža, kurā vairums cenu bija kolchozu un padomju saimniecību 1951. g. vidējās vissavienības realizācijas cenas. Ir publicēti skaitļi, atsevišķi par kolchoziem un atsevišķi par padomju saimniecībām, kas rāda pēdējos gados sasniegto darba ražīgumu procentos pret 1950. g. līmeni. Nav nekādu šaubu, ka tādā pat nozīmē (bruto produkcija pret darba izlietojumu) darba ražīgums ir domāts arī PSKP XX kongresa Direktīvās par PSRS tautsaimniecības attīstības sešto piecgadu plānu 1956.—1960. gadam, kurās teikts, ka šajos gados darba ražīgums kolchozos jāpaugstina apmēram divkārt. Tas pats metodiskais princips ir bijis pamatā arī pirmskara gados CSP izlases veidā veiktajos darba ražīguma aprēķinos, kuru rezultāti 1939. gadā publicēti krājumā «Производительность и использование труда в колхозах во 2-й пятилетке».

Dodot norādījumus republiku statistiskajām pārvaldēm darba ražīguma rādītāju aprēķināšanas lietā, CSP atzīmē, ka lietojamā metodoloģija pieļauj izdarīt salīdzinājumus tikai tad, ja produkcijas sastāvs ir daudz maz viendabīgs salīdzināmās saimniecībās vai apgabalos; balstoties uz šo metodoloģiju, nav iespējams salīdzināt darba ražīgumu zemkopībā ar darba ražīgumu lopkopībā. Minētajos norādījumos nav tuvāk paskaidrots, kurš metodoloģijas elements šādā veidā ierobežo salīdzināmību. Jāatzīst, ka salīdzināmību traucē galvenā kārtā divi apstākļi: 1) saimniecībās, apgabalos vai lauksaimniecības nozarēs ar dažādu produkcijas sastāvu bieži ir dažāds neto produkcijas īpatsvars bruto produkcijā, 2) 1951. g. cenas, kurās CSP novērtē lauksaimniecības produktus, dažādiem produktiem ir ļoti dažādās attiecībās pret šo produktu pašizmaksu. Ja tomēr atzīst, ka tādiem trūkumiem apveltīts darba ražīguma rādītājs ir noderīgs salīdzinājumiem laikā, tad to, acīmredzot, attaisno ar uzskatu, ka nedaudzus gados vienā un tajā pašā republikā

vai Savienībā visumā produkcijas sastāvs jūtami nemainīsies, kāpēc salīdzināmība laikā necietīs.

Arī mūsu ekonomiskajā literatūrā ne tikai pēdējā laikā, bet arī jau agrākos gados ir atzīmēti darba ražīguma mērīšanas prakses trūkumi. Piem., akademiķis V. S. Ņemčinovs 1945. gadā izdotajā mācības grāmatā (Сельскохозяйственная статистика с основами общей теории) atzīmē, ka darba ražīguma rādītājs ir produkcijas dalījums ar faktiski izlietoto darba laiku, un ka, saprotot darba ražīgumu vārda plašā nozīmē, darba laika izlietojumā jāieskaita viss darbs, kas izlietots produkcijas ražošanai, tiklab dzīvais, kā arī pagātnes, materializētais darbs. Ņemčinovs konstatē, ka tādā veidā darba ražīgumu sapratis arī K. Markss, par ko liecina sekojoši viņa vārdi: «Darba ražīguma celšanās nozīmē tieši to, ka dzīvā darba tiesa samazinās un pagājušā darba tiesa pieaug, bet pieaug tādējādi, ka precē ietvertā darba kopsuma samazinās;» (K. Markss, Kapitāls. III. sējums. Rīgā, LVI, 1953, 254. lpp.). Tātad iet runa par darba kopsumu, bet nevis par dzīvo darbu vien, kuru vienīgi ievēro mūsu darba ražīguma mērīšanas prakse.

Taču ir skaidrs, ka praktiski nav iespējams tieši mērīt pagātnes darbu, kuru līdzās dzīvajam darbam kāds uzņēmums izlieto savas produkcijas ražošanai. No šī fakta dažādi autori taisa dažādus slēdzienus. Vieni aizstāv pastāvošo praksi, jo citas izejas neesot. Citi izsaka domu, kurai var pilnīgi piekrist: ja jau nav iespējams līdzšinējā nepilnīgajā darba ražīguma rādītājā papildināt dalītāju, pievienojot dzīvajam darbam pagātnes darbu, tad apmēram to pašu efektu var panākt, atstājot līdz šim lietoto dalītāju (dzīvā darba izlietojumu), bet toties samazinot dalāmo par ražošanas materialajām izmaksām, t. i., ņemot par dalāmo nevis bruto produkciju, bet neto produkciju (bruto produkcijas daļu, kuru no jauna radījuši ar savu darbu dotā uzņēmumā vai uzņēmumu grupā strādājošie). Protams, ražošanas materialās izmaksas tādā gadījumā jānoceno naudā, un šim nolūkam lietotās cenas ne arvien būs proporcionālas pagātnes darba izlietojumam. Nav noliedzams, ka iespējama zināma atšķirība starp šādi aprēķinātu rādītāju no vienas puses un teoretiski pareizo (bruto produkcijas attiecību pret visu darbu) no otras puses. Taču šī atšķirība ne tuvu tādā mērā nevar traucēt rādītāju salīdzināmību, kā pagātnes darba pilnīga neievērošana mūsu līdzšinējā praksē.

Bruto produkcijas sadalījums divās sastāvdaļās — neto produkcijā un ražošanas materialajās izmaksās — nav vienāds

dažādās ražošanas nozarēs, dažādos uzņēmumos un pat vienā pašā uzņēmumā dažādos laika periodos. No ārienes saņemtās izejvielas, materiāli, kurināmais, pusfabrikāti, no ārienes saņemto mašīnu, darba rīku, ēku un citu ilgākam laikam kalpojošo ražošanas līdzekļu amortizācijas tiesa — viss tas sastāda vienā gadījumā lielāku, citā gadījumā mazāku daļu bruto produkcijas vērtībā. Ražošanas materiālo izmaksu un neto produkcijas īpatsvars bruto produkcijā atkarājas arī no bruto produkcijas aprēķināšanas metodes, kas lauksaimniecībā nav gluži tāda pat kā rūpniecībā. Rūpniecībā tikai uzņēmuma gadījumos atkāpjas no noteikuma, ka bruto produkcijā nav ieskaitāms uzņēmuma iekšējais apgrozījums, t. i., produkti, kurus uzņēmums pats ražojis, bet vēlāk pats izlietojis tālākai ražošanai. Minēsim dažus no attiecīgā instrukcijā paredzētajiem uzņēmumiem: produkcijā ieskaita pašražoto celulozu, kas tajā pat uzņēmumā pārstrādāta papīrā, tāpat rafinādē pārstrādāto smalko cukuru, spirta izstrādājumos pārstrādāto spirtu; ir vēl daži citi uzņēmumi no vispārējā principa, ka rūpniecības uzņēmuma iekšējais apgrozījums nav ieskaitāms šī uzņēmuma bruto produkcijā. Kas rūpniecībā ir uzņēmums, to lauksaimniecībā CSP ir noteikusi par vispārējo principu — par lauksaimniecības bruto produkciju uzskata augkopības bruto produkcijas un lopkopības bruto produkcijas sumu, ieskaitot šajās bruto produkcijās arī izsēto pašražoto sēklu un izbaroto pašražoto lopbarību. Šādas metodoloģijas dēļ lauksaimniecībā neto produkcija sastāda mazāku daļu no bruto produkcijas, nekā tā sastādītu, ja bruto produkciju aprēķinātu pēc metodes, kuru lieto rūpniecības nozaru vairākumā.

Viegli iedomāties dažus apstākļus, kuru dēļ ne arvien un ne visur ir vienāds vai apmēram vienāds neto produkcijas īpatsvars lauksaimniecības bruto produkcijā. Jo vairāk savu ražojumu lauksaimniecības uzņēmums izbaro lopiem, jo mazāks neto produkcijas īpatsvars. Neto produkcijas īpatsvaru samazina arī zemas lauksaimniecības kulturu ražas un zema lopu produktivitāte. Jo zemāka raža, jo lielāku daļu no tās vērtības jāatvelk sēklai. Samazinoties lopu produktivitātei, vajadzība pēc barības nesamazinās tikpat lielā proporcijā, kā lopkopības produktu ieguvums, jo neatkarīgi no produktivitātes, noteikts barības daudzums vajadzīgs lopa uzturēšanai. Ēku un citu ražošanas līdzekļu amortizācija arī pieder pie tām ražošanas izmaksām, kuras labāk izmantojas (krīt mazākā sumā uz produkcijas vienību), ja ir augstākas ražas un lopu produktivitāte. Sekojošā tabula (kuras sastādīšanas metodes tiks apskatītas vēlāk) visai krasā veidā ilustrē tikko minēto apsvērumu pareizību.

Darba ražīgums (neto produkcija rubļos valsts iepirkuma cenās vidēji uz 1 darba spējīgu kolchoznieku) un neto produkcijas īpatsvars bruto produkcijā Rīgas rajona kolchozos 1955. gadā.

Kolchozu grupas pēc darba ražīguma rādītājiem	Kolchozu skaits	Neto produkcija procentos no bruto produkcijas
1000—2000	2	29,7
2000—3000	7	36,6
3000—4000	6	42,4
4000—8000	4	51,9
K o p ā	19	41,4

Tabulā redzams, ka kolchozos ar zemāku darba ražīgumu neto produkcija sastāda krietni mazāku bruto produkcijas daļu nekā kolchozos ar augstāku darba ražīgumu. Aplūkojot rādītājus par katru atsevišķu kolchozu, uz kuru pamata sastādīta šeit ievietotā tabula, redzams, ka uz bruto produkciju pamatotie darba ražīguma rādītāji ir samērā vienādāki savā starpā, lielākais tikai trīsreiz lielāks par mazāko; turpretim uz neto produkciju pamatotie darba ražīguma rādītāji krasāk atšķiras viens no otra — lielākais ir piecreiz lielāks par mazāko. Tātad mūsu līdzšinējā praksē pieņemtais darba ražīguma rādītājs padara mazākas atšķirības labāko un sliktāko kolchozu starpā.

Nav nekāda labuma no lielākas bruto produkcijas, ja tai neatbilst arī lielāka neto produkcija. Tautas labklājību neceļ vis bruto produkcija, bet gan neto produkcija, t. i., nacionālais ienākums. Patērēt vairāk par neto produkciju var tikai tad, ja turpmākās ražošanas vajadzībām rezervē mazāk ražošanas līdzekļu, nekā bija izlietots iepriekšējā periodā, citiem vārdiem, ja sašaurina ražošanu. Ja grib paplašināt ražošanu, tad drīkst patērēt tikai daļu no neto produkcijas. Šis politiskās ekonomijas ābecešs gudrības dara saprotamu, kāpēc uz bruto produkciju dibinātam darba ražīguma rādītājam tik ļoti ierobežota salīdzināmība: ekonomiski nozīmīgs rādītājs ir neto produkcijas apjoms vidēji uz vienu darba vienību, bet ja tā vietā grib lietot bruto produkcijas apjomu vidēji uz vienu dzīvā darba vienību, tad nekāds jaunums neradīsies tikai tad, ja salīdzināmos uzņēmumos vai laika periodos būs stipri vienāds neto produkcijas īpatsvars bruto produkcijā. Ja darba ražīguma mērīšanai lieto neto produkciju, tad var salīdzināt savā starpā arī uzņēmumus ar nevienādu produkcijas sastāvu.

CSP centralizētā kārtībā aprēķina dažādu tautsaimniecības nozaru neto produkcijas, kuru kopsuma sastāda nacionālu ienāk-

kumu. Tā kā šādi aprēķini netiek izdarīti atsevišķos uzņēmumos, tad arī uzņēmuma darba ražīguma mērīšanai neto produkcija netiek lietota. Kādi apstākļi būtu varējuši traucēt neto produkcijas aprēķinu ieviešanos pat rūpniecības uzņēmumos, kuros uzskaitē pilnīgāk izveidota nekā lauksaimniecībā? Svarīgs traucējums, bez šaubām, ir produkcijas realizācijas cenu atrautība no attiecīgo produktu pašizmaksas; šī atrautība vēl tagad ir dažās rūpniecības nozarēs un vēl plašāk ir bijusi izplatīta agrākos gados. Nozarēs, kuru produktiem noteikta nesamērīgi zema cena, iznāk mākslīgi samazināta, dažreiz pat negatīva neto produkcija, bet nozarēs, kuru pārstrādājamie izejmateriali ir nesamērīgi lēti, neto produkcija ir mākslīgi paaugstināta. Tātad daļai rūpniecības uzņēmumu uz faktiskām cenām pamatotais neto produkcijas aprēķins neder darba ražīguma mērīšanai, bet kaut kādi koriģējumi cenās, kas būtu izdarāmi darba ražīguma rādītāju aprēķināšanai, nav praksē ieviesti.

Tādā kārtā nonākam pie slēdziena, ka pareiza darba ražīguma rādītāja iegūšanai ne tikai vajadzīga neto produkcija, bet jāizraugās arī piemērotas cenas tās aprēķināšanai.

Cenu izraudzīšana sagādā tik daudz grūtību un šaubu, ka ir visai saprotami centieni darba ražīguma mērīšanā kaut kā iztikt bez cenām. Ir norādīts uz iespēju lietot produkciju naturalā izteiksmē, ja aprēķina darba ražīgumu kāda viena produkta vai puslīdz vienvēidīgas produktu grupas ražošanā. Ir izteikts pārrēķināt produktus vienu otrā uz to fizisko īpašību pamata — pēc barības vienību satura u. tml. Ir ieteikts rēķināt produkciju nevis naudā, bet darba laikā, izejot no darba laika izlietojuma pēc plāna vai faktiski periodā vai uzņēmumos, kas pieņemti par salīdzinājuma bazi. Neapstājoties pie šo priekšlikumu vispusīgas novērtēšanas un nerunājot par iespēju realizēt tos pašreizējā kolchozu uzskaites stāvoklī, mums no tiem jāatsakās jau tāpēc vien, ka tie visi attiecas uz bruto produkciju, bet mēs esam izšķirušies par neto produkcijas lietošanu. Tādā gadījumā bez cenām nekādi nav iespējams iztikt, pat ja produkts būtu viens pats, jo ražošanas izmaksas fiziski nekad nesastāv vienīgi no šī ražojamā produkta (daļēji gan — piem., kartupeļi un labība sēklai).

Sakarā ar kolchoza neto produkcijas aprēķināšanu, cenas vajadzīgas trim vajadzībām: 1) kolchoza produktu izteikšanai naudā, 2) ražošanas procesā izlietoto ražošanas līdzekļu izteikšanai naudā, 3) vairākiem gadiem kalpojošo un sakarā ar to pakāpeniski amortizējamo ražošanas līdzekļu novērtēšanai.

Runāsim vispirms par kolchoza produktu novērtēšanu naudā.

Visērtāk būtu, ja kolchozu ekonomikas analīzei varētu lietot tās pašas cenas, par kurām produktus pārdod, un ja kolchozi šajās cenās grāmatotu arī savus naturalos ieņēmumus un izdevumus, naturalos parādus un prasījumus, naturalos atlikumus gada sākumā un beigās. Tad analīzei vajadzīgās naudas sumas varētu dabūt tieši no grāmatvedības kontu kopsumām. Faktiskais stāvoklis ir tālu no tā. Kolchozi pārdod savus produktus par dažādām cenām: obligato piegāžu cenām, valsts iepirkuma cenām, kontraktācijas cenām, kolchozu tirdzniecības cenām. Daudz ir tādu produktu, no kuriem kādu daļu pārdod par obligato piegāžu cenām, daļu par valsts iepirkuma cenām, daļu par kolchozu tirdzniecības cenām. Zemākās no šīm cenām ir obligato piegāžu cenas. Tajās, vai arī pieskaņojoties to līmenim kolchozi novērtē savā grāmatvedībā naturalos ieņēmumus un izdevumus, kā arī atlikumus. Šīs cenas gandrīz nekad un nekur nesedz pašizmaksu; naudas suma, ko kolchozs zaudē pārdevumos par šīm cenām pēc savām ekonomiskām sekām ir tas pats kā nodokļa maksājums. No otras puses, atļaujot kolchozu tirdzniecību, valsts sagādā kolchoziem iespēju šo zaudējumu segt un pat pārsniegt ar peļņu no kolchozu tirdzniecības, kas reizēm ir stipri liela. Vispār, valsts iepirkuma cenas, kontraktāciju cenas un kolchozu tirdzniecības cenas ir ievērojami augstākas par obligato piegāžu cenām. Dažiem produktiem un dažos apstākļos šīs cenas ir pat nenormāli augstas, divkārt vai pat trīskārt pārsniedzamas pašizmaksu. Papildus visam tam orientēšanos ekonomiskajās sakarībās apgrūtina arī dažādas prēmijas par virsplāna pārdevumiem un preču pretpārdevumi par pazeminātām cenām (cukurs, vājpiens) vai tādu preču pretpārdevumi, kuras kolchozam nepārdotu, ja tas nebūtu zināmu daudzumu savu produktu pārdevis valstij par noteiktu cenu.

Ja vienam un tam pašam produktam ir vairākas cenas atkarībā no pārdošanas veida, tad šī produkta vidējā realizācijas cena katrā kolchozā var būt citāda, atkarībā no tā, kādās daļās viss pārdotais daudzums sadalās pa pārdošanas veidiem. Šis sadalījums pa pārdošanas veidiem savukārt atkarājas pirmā kārtā no tā, kādi attiecīgā produkta daudzumi kolchozam ir pārdošanai; jo vairāk kolchozs var pārdot, jo brīvāk tas var izvēlēties pārdošanas veidu un tādā kārtā panākt augstāku realizācijas cenu. Otrkārt, vidējā realizācijas cena atkarājas no tā, kādā veidā kolchozs viena produkta obligato piegādi aizstāj ar cita produkta obligato piegādi. No šādas aizstāšanas ceļas tā produkta realizācijas cena, kuru aizstāj, bet krīt tā produkta vidējā realizācijas cena, ar kuru aizstāj. Bez minētiem apstākļiem

ir vēl daži citi, kas var ietekmēt kāda produkta vidējo realizācijas cenu.

Ja arī ņemam vienu un to pašu cenu līmeni, piem., kolchozu tirdzniecības cenas vien, vai valsts iepirkuma un kontraktāciju cenas vien, tad varam konstatēt, ka atsevišķi lauksaimniecības produkti neatrodas vienādā stāvoklī. Dažus produktus var pārdot kolchozu tirgū izdevīgāk, dažus mazāk izdevīgi. Tas atkarājas no piedāvājuma un pieprasījuma un no tā, par kādām cenām un kādos daudzumos pārdod tās pašas preces valsts un kooperatīvā mazumtirdzniecības tīklā. Valsts iepirkuma un kontraktācijas cenas pēdējos gados ir ievērojami grozītas un novestas tādā līmenī, lai kolchoziem pārdevumi par šīm cenām atmaksātos. Tomēr visiem produktiem šīs cenas nav vienlīdz izdevīgas. Dažiem produktiem šīs cenas ir tik augstas, ka neapšaubāmi panāks šo produktu ražošanas ievērojamu paplašināšanu visās laikā. Tādas ir linu šķiedru un zālāju sēkļu kontraktācijas cenas. Ievērojamā augstumā ir arī kartupeļu valsts iepirkuma cenas, kas ievestas ar 1956. g. ražu (53 rubļu centnerā par kartupeļiem, kas nodoti septembrī vai vēlāk). Ne tik krasi stimulējošas, bet tomēr ievērojami augstākā līmenī ir valsts iepirkuma cenas pienam un putniem. Valsts iepirkuma cenas labībai ir mērenas, kaut arī ne pārmērīgi zemas, salīdzinot ar ražošanas izmaksām mūsu republikā: kviešiem 110, rudziem 85, lopbarības miežiem 70, auzām 60 (rubļos par centneru vai kapeikās par kg). Samērā ar citiem produktiem ir zema valsts iepirkuma cena olām (no 47 līdz 55 kap. gabalā) un aitu vilnai — pussmalkai 34,50, pusrupjai 28,50 (rubļos par kg). Zema bija cukurbiešu kontraktācijas cena — 12,50 rubļu centnerā, taču ar 1956. g. ražu tā ir divkāršota. Īpatnējā stāvoklī ir valsts iepirkuma cenas dārzeņiem. Salīdzinot ar ražošanas izmaksām racionāli nostādītā saimniecībā, šīs cenas nekādā ziņā nevar saukt par zemām, tās ir pilnīgi apmierinošas. Vēliniem dārzeņiem šīs cenas ir rubļos par centneru (vai kapeikās par kg): kāpostiem 30, bietēm un burkāniem 60, gurķiem 100, tomātiem un sīpoliem 200. Taču kolchozu tirgū var dabūt augstākas cenas. Šī iemesla dēļ Rīgas rajona kolchozi 1955. gadā pārdevuši kolchozu tirdzniecības kārtībā apmēram trīs ceturtdaļas no pārdoto dārzeņu daudzuma un panākuši vidējo realizācijas cenu divkārt, trīskārt, dažs kolchozs pat četrkārt augstāku nekā pēc augšminētām valsts iepirkuma cenām. Jāievēro gan, ka šīs cenu pārsniegums nav radies vienīgi kolchozu tirdzniecības cenu augstāka līmeņa dēļ, bet pa daļai arī tāpēc, ka pārdoto dārzeņu starpā ir bijusi kāda daļa agrīno, vai arī līdz pavasarim saglabāto.

Vēl var pieminēt, ka kolchozu pārdodamo lauksaimniecības produktu cenas ir arī dažādas atkarības no kvalitātes un gada laika, bet tie nav cenu sistēmas trūkumi, bet gan priekšrocības.

Viss šis pārskats par faktiskajiem realizācijas apstākļiem kolchozos bija vajadzīgs tāpēc, lai lasītājam būtu skaidrs, kādas sekas rastos, ja darba ražīguma rādītāju aprēķinātu pēc produkcijas, kas novērtēta katra kolchoza individualās faktiskās realizācijas cenās. Tie būtu rādītāji, kuros atspoguļojas ne tikai darba ražīgums, bet arī valsts cenu politikas nevienādās sekas dažādos kolchozos un dažādos gados. Lai aprēķināto rādītāju salīdzinājums dotu iespēju konstatēt atšķirības darba ražīgumā, ir vajadzīgs:

1) lai visos salīdzināmos kolchozos vai gados produkcija būtu novērtēta pēc vienādām cenām, kuras tāpat nevar būt katra kolchoza vai kolchozu grupas individualās attiecīgā gada vidējās realizācijas cenas;

2) lai produkcijas novērtēšanai naudā lietotās cenas nodrošinātu sabiedriski nepieciešamo ražošanas izmaksu segšanu un visas tautas vajadzību apmierināšanai nepieciešamā neto ienākuma radīšanu; sauksim šādas cenas par ekonomiski pamatotām cenām.

Otra no minētajām prasībām ir izvirzīta tāpēc, lai varētu salīdzināt savā starpā darba ražīguma rādītājus, kas aprēķināti kolchoziem vai gadiem ar dažādu produkcijas sastāvu. Ir ierosināts, lai kāda centrālā iestāde, kuras rīcībā ir vajadzīgās ziņas par faktiskajiem apstākļiem lauksaimnieciskā ražošanā, izstrādātu lauksaimniecības produktu ekonomiski pamatotu cenu sarakstu. Pat ja šīs cenas nekļūtu par faktisko pirkumu un pārdevumu cenām, tām būtu liela nozīme kolchozu ekonomikas analīzē. Tomēr jāatzīst, ka nav viegla lieta izlemt principus, pēc kuriem šādas cenas nosakāmas, un sagādāt un kritiski apstrādāt faktu materiālu šo principu realizēšanai.

Lauksaimniecībā, sakarā ar izmantojamo zemes platību ierobežotību, sabiedriski nepieciešamās ražošanas izmaksas ir tās, kas rodas lauksaimniecības uzņēmumos, kas strādā visnelabvēlīgākajos apstākļos. Ar šiem apstākļiem jāsaprot ne tikai dabas apstākļi, ne tikai attālums līdz produktu pārdošanas vietai, bet arī tas, cik intensīvi, cik racionāli cilvēki ir pratuši nostādīt saimniecību, kādā mērā viņi ir spējuši apgādāt to ar vajadzīgiem ražošanas līdzekļiem. Tik plaša labvēlīgo un nelabvēlīgo apstākļu izpratne ir pilnīgi pamatota. Tikai nevar piekrist, ja no tā secinātu, ka lauksaimniecības uzņēmumi ar visaugstāko ražojumu pašizmaksu uzskatāmi par visnelabvēlīgākos apstākļos esošiem,

kāpēc šī visaugstākā pašizmaksā liekama par pamatu cenai. Tā būtu diezgan vienkārša metode, bet tā dotu absurds rezultatus. Ir taču kolchozi un padomju saimniecības, kur sliktu vadītāju dēļ ir pasakaini augsta produktu pašizmaksā. Nekādi nevar piekrist, ka mūsu valsts un saimnieciskā iekārtā būtu sabiedriski nepieciešams samierināties ar tādu augstu pašizmaksā, ar tādiem sliktiem vadītājiem. Šis absurda rezultāts būtu viena galējība, atrisinot jautājumu, uz kādu pašizmaksā balstāma ekonomiski pamatotā cena. Otra galējība būtu — ņemt šim nolūkam pašizmaksā, kāda sasniegta lauksaimniecības uzņēmumos, kuru klimatiskie, augsnes un transporta ģeografijas apstākļi koprezultātā nostāda uzņēmumu sliktākā stāvoklī par citiem sabiedrības vajadzību apmierināšanai nepieciešamiem lauksaimniecības uzņēmumiem, bet kuri toties ir priekšzīmīgi apgādāti ar ražošanas līdzekļiem un kurus priekšzīmīgi vada prasmīgi vadītāji, kuros arī visi citi darba darītāji ir savas lietas pratēji un centīgi izpildītāji. Arī šādam atrisinājumam nevar piekrist, jo pašlaik vēl ir sabiedriski nepieciešams ražot attiecīgos produktus arī tajos kolchozos un padomju saimniecībās, kuras vairāku iemeslu dēļ nav iespējams tik priekšzīmīgi nostādīt, un kurās tāpēc pašizmaksā ir augstāka. Šādas sekas rodas tiklab tāpēc, ka nav vēl vajadzīgā skaitā augsti kvalificētu, pieredzes bagātu un apzinīgu vadītāju, kā arī tāpēc, ka lauksaimniecībā un citās tautsaimniecības nozarēs nav uzkrāti tik plaši līdzekļi, ka varētu apgādāt visus lauksaimniecības uzņēmumus ar mašīnām, ierīcēm, ēkām, mineralmēsliem un citiem ražošanas līdzekļiem tādos veidos un tādos daudzumos, kādus zinātnes un tehnikas jaunākie sasniegumi atzīst par visizdevīgākiem. Arī izdarot uzlabojumus, nevar atļauties uzreiz pilnīgi mest prom ražošanas līdzekļus, kuri ir mazāk lietderīgi, bet vēl kādu laiku var kalpot.

Tātad centralai iestādei, kuras rīcībā ir visi dati par faktisko stāvokli mūsu lauksaimniecībā un visas iespējas papildināt šos datus ar vajadzīgiem eksperimentāliem un izlases pētījumiem, vispirms vajadzētu atrast pareizu kompromisu starp abām augšminētām galējībām. Ja tas būtu paveikts, būtu jāizlemj jautājums — proporcionāli kādam lielumam pie sabiedriski nepieciešamām ražošanas izmaksām būtu jāpieskaita neto ienākuma tiesa, lai dabūtu ekonomiski pamatoto cenu? PSRS Zinātņu Akadēmijas Ekonomikas institūtā 1956. g. decembrī ir apspriests vērtības likums un cenu veidošanās PSR Savienībā. Šajā apspriedē izteikto domu atreferējums (Вопросы экономики, 1957. g. Nr. 2, sevišķi 73., 83. un 105. lpp.) rāda, ka padomju ekonomistu starpā ir trejādi uzskati par to lielumu, proporcionāli

kuram neto ienākuma tiesa būtu ietilpināma ekonomiski pamatotā cenā: 1) proporcionāli dzīvā darba samaksai, 2) proporcionāli sabiedriski nepieciešamai pašizmaksai, 3) proporcionāli uzņēmuma pamatfondu un apgrozāmo fondu kopvērtībai.

Kā redzams, pirmā varianta piekritēji (referents J. A. Kronrods un citi) grib, lai cena būtu vērtības izteiksme naudā. Trešais priekšlikums (kuru debatēs aizstāvēja I. S. Mališevs) atzīst, ka cenas jāpieskaņo lielumam, kuru politiskā ekonomijā sauc par ražošanas cenu (kā zināms, šis lielums regulē cenas kapitalisma apstākļos). Mališevs motivē šo pēdējo variantu ar to, ka to realizējot, varēšot pilnīgāk konstatēt kapitālieguldījumu efektivitāti. Otru no minētajiem trim priekšlikumiem aizstāv A. Bačurins, motivēdams to ar vajadzību nodrošināt arī materializētā darba taupīgu izlietošanu, kas varētu tikt izšķiests, ja realizētu pirmo variantu. Aizstāvēdams pirmo variantu un vērsdamies pret trešo, referents Kronrods atzīmē, ka socialismā nav kapitāla, nav kapitālu konkurences un vidējā peļņa neparādās kā ražošanas regulators, kas izslēdz iespēju vērtībai pārvērsties par ražošanas cenu. Tālāk Kronrods atzīmē, ka socialismā visu sabiedrisko darbu sadala plānveidīgi, tāpēc nepieciešams darbu izteikt, reģistrēt un sadalīt vērtības formā, kas tieši proporcionāla darba izlietojumam, kurpretim ražošanas cena krasī pārkāpj šo proporciju.

Kā redzams, katram no minētajiem trim variantiem ir savas priekšrocības un savi trūkumi. Kuram piekrist — tas ir lietderības un nevis teorijas burta jautājums. Lai izšķirtu, kas lietderīgāks, jābalstās uz plaša faktu materiala. Tikdaudz gan liekas skaidrs — ja kādam lauksaimniecības produktam aprēķinātu ekonomiski pamatoto cenu pēc visiem trim variantiem, tad šīs trīs cenas daudziem produktiem atšķirtos savā starpā mazāk, nekā jebkura no tām atšķirtos no tagad lietotām cenām.

Tagad apskatīsim dažus jau vairāk tehniskas dabas jautājumus sakarā ar ekonomiski pamatotu cenu noteikšanu lauksaimniecības produktiem. A. Brjanskis un D. Dumnovs, rakstīdami tieši par darba ražīguma mērīšanu kolchozos (Вестник статистики, 1955 г., № 4, стр. 34), prasa, lai šīs cenas būtu vienādas visā Padomju Savienībā un visām saimniecību kategorijām. Pēdējai prasībai var piekrist uzreiz — nav nekāda motīva lietot darba ražīguma mērīšanai kolchozos citas cenas nekā padomju saimniecībās. Jautājums par cenu vienādību visā PSRS teritorijā ir sarežģītāks.

Daļai lauksaimniecības produktu būtu pamats noteikt vienotas Vissavienības cenas. Tā varētu rīkoties ar produktiem, kurus

iespējams samērā ilgi uzglabāt, kuri nebojājas ne no ziemas, ne no vasaras temperatūras, kuru pārvadāšanai tād var lietot transporta līdzekļus ar vislētāko tonnas kilometru, un kuru svāra vienības cena ir tik liela, ka pat diezgan tāli pārvadājumi ar lētājiem transporta līdzekļiem izmaksā pavisam maz, salīdzinot ar pārvadājamā produkta cenu. Šādas īpašības piemīt labības graudiem un dažādām sēklām, arī tekstilrūpniecības izejvielām — līnu un kaņepju šķiedrai, kokvilnai, aitu vilnai. Tāpat ir pamats noteikt vienotas vissavienības cenas tiem lauksaimniecības produktiem, kurus pašus neatmaksājas pārvadāt uz lieliem attālumiem, bet kurus rūpnieciski pārstrādā tuvu ražošanas vietai, iegūstot produktus, kuru pārvadāšana ir lēta samērā ar produkta cenu. Šādas īpašības ir cukurbietēm, kuras audzē galvenā kārtā pārstrādāšanai cukurā — produktā, kas tehniski un ekonomiski pacieš tālus pārvadājumus.

Daļai lauksaimniecības produktu ir pavisam pretējas īpašības — tos neatmaksājas tālu pārvadāt. Viens neatmaksāšanās iemesls var būt tas, ka produkti ātri bojājas, to uzglabāšanas ilgumu tikai nēdaudz var pagarināt ar noteiktu, vajadzības gadījumā mākslīgi radāmu temperatūru, sakarā ar ko šiem produktiem vajadzīgi dārgi transporta līdzekļi (vai nu ļoti ātri, vai noteiktu temperatūru nodrošinoši, vai ar abām šīm īpašībām apveltīti). Citiem produktiem tālu pārvadājumu neatmaksāšanās cēlonis ir tas, ka to svāra vienības cena ir maza, sakarā ar ko pat vislētākais transporta līdzeklis nesamērīgi sadārdzina produktu. Ņemot vērā šos divējādos iemeslus, jāatzīst, ka tādiem produktiem kā olas, kartupeļi, svaigi dārzeņi u. c. vajadzīgas dažādās PSRS teritorijas daļās dažādas ekonomiski pamatotas cenas. Šos produktus transporta dārguma dēļ nevar visur pārdot par vienādu cenu, zemas pašizmaksas rajonos tie jāpārdod lētāk, augstas pašizmaksas rajonos dārgāk. Arī sienu un salmus neatmaksājas tālu pārvadāt. Šie produkti sastāda niecīgu daļu neto produkcijā, tāpēc praktiski vienalga, vai tiem noteic ekonomiski pamatotās cenas Savienības mērogā, vai pa joslām.

Cik lielā mērā būtu jāievēro vietējie apstākļi, nosakot ekonomiski pamatotas cenas, atkarājas arī no tā, cik lielos daudzumos attiecīgā patēriņa vietā vajadzīgs pats nepārstrādātais grūti pārvadājāmais produkts, un cik lielos daudzumos tiek lietoti viegli pārvadājāmie tā pārstrādāšanas produkti. Piem., svaiga vai raudzēta piena pārvadāšana ir dārga, bet piena pārstrādāšanas produktu sviesta un siera pārvadāšana ir lēta samērā ar to cenu. Tā kā cilvēka uzturā ir vajadzīgs zināms daudzums svaiga un raudzēta piena, tad, nosakot piena cenu,

zināmā mērā jāvadās arī no samērā šaura apgabala vietējiem apstākļiem.

Ir izteiktas domas, ka svarīgākas ir dažādu produktu ekonomiski pamatoto cenu savstarpējas attiecības, nekā šo cenu līmenis. Tam var piekrist, jo ja cenu attiecības ir pareizas, to līmeni var grozīt pēc vajadzības, pareizinoš katru cenu ar vienu un to pašu skaitli. Taču cenu līmenim arī ir sava nozīme. Neto produkcijas aprēķināšanas gaitā būs spiesti atteikties no dažu ražošanas materialo izmaksu konstatēšanas naturalā izteiksmē, nāksies ņemt materialus u. c. ražošanas līdzekļus naudas sumā, kas faktiski par tiem samaksāta. Tāpēc svarīgi, lai šo ražošanas līdzekļu cenu līmenis būtu vienāds ar lauksaimniecības produktu ekonomiski pamatoto cenu līmeni.

Lauksaimniecības produktu ekonomiski pamatotā cena laika gaitā mainās, un šīm pārmaiņām ir divējādas dabas cēloņi:

1) pārmaiņas lauksaimniecības technikā vārda visplašākā nozīmē, ieskaitot arī pārmaiņas sējumu platību apjomā, strukturā un ģeografiskā izvietojumā; dažādu pasākumu rezultātā radušies augsnes uzlabojumi vai pasliktinājumi; pārmaiņas lauksaimniecībā strādājošo cilvēku zināšanās, prasmē un ieinteresētībā; pārmaiņas vajadzībās pēc lauksaimniecības produktiem;

2) attiecīgā gada meteoroloģiskie apstākļi.

Pirmā cēloņu grupa liek secināt, ka ekonomiski pamatotās cenas laiku pa laikam jānosaka no jauna.

Sakarā ar meteoroloģisko apstākļu svārstīšanos no gada uz gadu jāsecina, ka ekonomiski pamatotās cenas nevar balstīt uz kāda viena gada rezultātiem, bet jāņem vairāku gadu vidējais.

Pašlaik kolchozu ekonomikas pētnieku rīcībā nav ekonomiski pamatotu cenu, jo neviens tās vēl nav izstrādājis. Ievērojot iepriekšējās lappusēs minētās grūtības, iespējams, ka arī turpmāk būs jāiztieks bez šādām cenām. Tādos apstākļos jāizpalīdzās ar kādos esošos cenrāžos sastopamām cenām, par kurām ir pamats pieņemt, ka tās vismaz aptuveni sedz sabiedriski nepieciešamās ražošanas izmaksas un atstāj vēl kādu pārpalikumu virs tām. Visvairāk produkcijas pārrēķināšanai naudā ieteic valsts iepirkuma un kontraktāciju cenas ar visjaunākajiem grozījumiem tajās. Šim priekšlikumam var pievienoties. Dažas lappuses iepriekš gan tika konstatēts, ka šīs cenas nav gluži vienā līmenī visiem produktiem, dažiem produktiem tās ir izdevīgākas, dažiem neizdevīgākas. Uzkrājot plašāku materiālu par produkcijas pašizmaksu kolchozos, rūpīgāk izanalizējot par vairākiem gadiem pašizmaksu padomju saimniecībās, varētu ekonomiskās analīzes

vajadzībām daļēji koriģēt valsts iepirkuma un kontraktāciju cenas, vēl vairāk tuvināt tās ekonomiski pamatotām cenām. Šādi daļēji koriģējumi varbūt pat būtu pa spēkam iestādēm, kuru rīcībā ir dati tikai par vienu republiku.

Daudziem produktiem valsts iepirkuma cenas ir dažādas dažādās PSRS joslās. Šeit minētie šo cenu piemēri attiecas uz mūsu republiku.

Ir izteikti arī citi priekšlikumi par produkcijas pārrēķināšanai naudā lietojamām cenām. Samērā plašāk nekā citi autori par šo jautājumu ir uzrakstījis G. Romančenko (Вестник статистики, 1957 г., № 1, О методологии исчисления валового и чистого дохода в колхозах, стр. 48/49). Viņš apsver, kādas priekšrocības un trūkumi ir bruto ienākuma (neto produkcijas) aprēķināšanai pēc 1) valsts iepirkuma cenām, 2) valsts vairumtirdzniecības cenām, 3) valsts mazumtirdzniecības cenām. Tikai, par nožēlošanu, Romančenko šajā sakarībā gandrīz neko neraksta par svarīgāko jautājumu — par cenu proporcijām, bet toties jo vairāk par mazāk svarīgo, vieglāk koriģējamo — par cenu līmeņiem. Viņš atzīmē, ka mazumtirdzniecības cenas, par kurām lauksaimniecības produktus pārdod iedzīvotājiem, sedz visu veidu materialās izmaksas, ieskaitot arī transportā un tirdzniecībā radušās izmaksas. Vairumtirdzniecības cenas, par kurām valsts pārdod lauksaimniecības produkciju rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumiem, nesatur apgrozības izmaksas un apgrozības sferā radīto ienākumu. Ja kolchozu neto produkciju aprēķināšot mazumtirdzniecības cenās, tad tā pārsniegšot patieso lielumu par to nacionālā ienākuma daļu, kas radīta apgrozības sferā. Lai no tā izvairītos, vajagot aprēķināt neto produkciju uz vairumtirdzniecības cenu pamata, kuras Romančenko atzīst par vispiemērotākām. Bet arī šīs cenas lietojot, kolchozu neto produkcija tiekot mazliet paaugstināta, nevis sakarā ar produkcijas novērtēšanu, bet sakarā ar ražošanas izmaksu novērtēšanu, tāpēc ka traktoru un lauksaimniecības mašīnu cenas ir noteiktas bez apgrozījuma nodokļa. Attiecībā uz valsts iepirkuma cenām Romančenko atzīst, ka tās drusku pazeminot kolchozu neto produkciju, salīdzinot ar patieso lielumu. Obligato piegāžu cenas to zemā līmeņa dēļ Romančenko atzīst par pavisam maz noderīgām kolchozu bruto ienākuma (neto produkcijas) aprēķināšanai.

Tā kā mūs pirmā kārtā interesē cenu proporcijas, tad mēs valsts iepirkuma un kontraktāciju cenu vietā izvēlētos kādu citu cenu sistemu tikai tad, ja būtu pamats atzīt, ka šajā cenu sistēmā atsevišķu produktu cenu attiecības ir tuvākas attiecīgo ekonomiski pamatoto cenu attiecībām.

Salīdzinot valsts mazumtirdzniecības cenas ar valsts iepirkuma cenām, redzams, ka daudziem produktiem mazumtirdzniecības cenas ir apmēram divreiz augstākas nekā valsts iepirkuma cenas, bet pienam tikai apmēram pusotrrēiz augstākas, vēl mazāks pārsniegums ir kartupeļiem un dārzeņiem. Šajos faktos nav saskatāma nekāda mazumtirdzniecības cenu priekšrocība ekonomiskā analizē, salīdzinot ar valsts iepirkuma cenām.

Ne visai bieži literatūrā sastopams priekšlikums novērtēt kolchozu produkciju pēc cenām, par kurām padomju saimniecības nodod savu produkciju valstij. Šīs cenas ir dažādas dažādās PSRS joslās. Izejot no vispārējiem apsvērumiem, šāds priekšlikums liekas diezgan pamatots. Padomju saimniecības ir saimnieciskā aprēķina uzņēmumi, tāpēc jādomā, ka minētās cenas ir noteiktas tā, lai normali saimniekojot, ar šīm cenām varētu pat ar zināmu uzviju segt ražošanas izmaksas. Salīdzinot šīs cenas ar valsts iepirkuma cenām, atklājas, ka gaļas lopu cenas abās cenu sistēmās ir apmēram vienādas, bet labības cenas padomju saimniecībām ievērojami (apmēram pusotrrēiz) zemākas, kas jāatzīst par šīs cenu sistēmas trūkumu.

Obligato piegāžu cenu savstarpējās proporcijas arī nerunā par labu šo cenu lietošanai kolchozu produkcijas aprēķinos. Var minēt šādu šo cenu nesamērības piemēru: kāpostiem 25, rudziem 30 (rubļos par centneru vai kapeikās par kg).

Gandrīz neviena aizstāvja pēdējo gadu ekonomiskā literatūrā nav 1951. g. vidējām realizācijas cenām, kuras CSP līdz pašam pēdējam laikam lietoja lauksaimniecības bruto produkcijas aprēķināšanai (vēl gan nav ziņu par to, vai turpmāk šai vajadzībai CSP ņems kādas citas cenas). Šīs cenas ir visai tālu no katra atsevišķa kolchoza vidējām realizācijas cenām tiklab pašā 1951. gadā, kā arī vēl jo vairāk pēdējos gados. Tām nav arī tikpat kā nekāda sakara ar produktu ražošanas izmaksām. Iespēju spriest par cenu proporciju ārkārtīgo atrautību no pašizmaksu proporcijām dod sekojoši izvilcumi no attiecīgā cenrāža (cenas mazliet noapaļotas, jo attiecīgajā cenrādī vidējās cenas aprēķinātas ar nevajadzīgi daudziem cipariem): rudzi 65, kartupeļi 79, kāposti 81, gurķi 194, tomāti 130, piens 80 (rubļos par centneru vai kapeikās par kg).

Kad esam izšķīrušies par valsts iepirkuma un kontraktāciju cenu lietošanu kolchozu produktu pārrēķināšanai naudā, atliek izšķirt jautājumu, kādas cenas lietot vienā ražošanas procesā izlietojamo ražošanas līdzekļu novērtēšanai un amortizējamo ražošanas līdzekļu novērtēšanai.

Pašā kolchozā ražoto ražošanas līdzekļu (sēklas, lopbarības)

novērtēšanai naudā lietojamas tās pašas cenas, par kādām novērtē attiecīgos ražojumus produkcijā, tātad valsts iepirkuma un kontraktāciju cenas. Līdz ar to rodas iespēja ražošanai izlietotos produktus atņemt no bruto produkcijas naturalā izteiksmē un tikai dabūto atlikumu pārrēķināt naudā. Attiecībā uz pirktajiem materiāliem (sēklu, lopbarību, mineralmēsliem, motoru degvielām u. c.) praktiski neatliek nekas cits, kā rēķināt tos faktiskajās cenās, par kurām kolchozs tos pircis. Ja jau ir grūti atsevišķam kolchozu ekonomikas pētniekam precīzi noteikt, kādas lauksaimniecības produktu cenas ir ekonomiski pamatotas, tad vēl jo grūtāk ir izlemēt šo jautājumu attiecībā uz daudzu dažādu rūpniecības nozaru ražojumiem.

Varētu vienīgi atzīmēt sekojošo: cena, ko kolchozi maksā par vājpienu, kuru tie saņem atpakaļ par nodoto pilnpienu, ir nenormāli zema — 6,5 rubļu par centneru pasterizēta un 5 rubļu par centneru nepasterizēta vājpiena. Ja analizētu atsevišķi darba ražīgumu govkopībā un atsevišķi cūkkopībā, tad šo cenu vajadzētu koriģēt, lai dabūtu katrai nozarei pareizu neto produkciju. Šajos aprēķinos vajadzētu vājpiena cenu paaugstināt tā, lai viena barības vienība vājpienā izmaksātu apmēram to pašu, ko tā izmaksā citos pirktos cūku barības līdzekļos. Šādas rīcības rezultātā sadārdzinātos cūku barība, un par attiecīgo sumu būtu jāpalielina piena produkcijas novērtējums naudā, jo tiesību iegādāties vājpienu par nenormāli zemu cenu kolchozs iegūst sakarā ar pilnpiena pārdošanu valstij.

Daudzi kolchozu produkcijas pašizmaksas aprēķinātāji apmierinās ar tādiem amortizācijas atskaitījumiem, kas rodas, lietojot padomju saimniecībās pieņemtās amortizācijas likmes un attiecīgā pamatlīdzekļa bilances vērtību. Mūsu republikas kolchozu bilancēs pamatlīdzekļu novērtējums vidēji ir krietni zemāks par to naudas sumu, kāda būtu jāizdod, ja attiecīgos līdzekļus vajadzētu no jauna iegādāties. Kolchozos normalā novērtējumā grāmato pirktos pamatlīdzekļus un jaunceltās ēkas; zemu novērtēti kolchozu grāmatās un bilancēs ir tie pamatlīdzekļi, kurus kolchozs pārņēmis no zemniekiem, nodibinot kolchozu vai uzņemot tajā jaunus biedrus. Kolchozu grāmatvedības noteikumi paredz ļoti zemu novērtēt pašā kolchozā izaudzētos lopus.

Būtu vēlams pamatlīdzekļu novērtēšanu kolchozos nostādīt uz tiem pašiem pamatiem kā padomju saimniecībās.

Pirms pāriet pie jautājuma par datu avotiem kolchoza neto produkcijas aprēķināšanai, jāizlemj vēl daži metodiski jautājumi.

Aprobežosimies ar kolchoza lauksaimnieciskā ražošanā izlietotā darba ražīguma mērīšanas jautājumiem. Kā zināms, blakus

galvenai darbībai — lauksaimnieciskai ražošanai — lauksaimniecības arteļiem ir arī palīgozāres — tie piekopj arī rūpnieciska rakstura ražošanu, veic būvdarbus, izpilda transporta pakalpojumu par atlīdzību u. tml. Ar kolchozu nelauksaimnieciskā darba ražīgumu tād šeit nenodarbosimies.

Kolchoza sabiedriskai saimniecībai ir cieši sakari ar MTS no vienas puses, ar kolchoznieku piemājas saimniecībām no otras puses. Rodas jautājums, vai nevajadzētu apvienot darba ražīguma mērīšanas nolūkā visās šajās saimniecībās izlieto to darbu un iegūto produkciju? Neatkarīgi no šāda atrisinājuma teoretiskas pareizības, tādā virzienā iet traucē tehniskas grūtības — attiecīgo ziņu avotu trūkums. Ekonomiskos procesus, kas noris kolchoznieku piemājas saimniecībās, uztver tikai samērā nedaudzās ģimenēs izlases veidā t. s. kolchoznieku ģimeņu budžetu pētījumos. Panākot reprezentatīvu izlases kopumu, šo pētījumu rezultātus (vidējos un relatīvos lielumus) var attiecināt uz visu apgabalu vai republiku, bet ne uz katru atsevišķu kolchozu. Prasība pēc kolchoznieku piemājas saimniecību ietveršanu kolchoznieku darba ražīguma mērīšanā parasti netiek izvirzīta. Vienīgi tiek aizrādīts, ka salīdzinājumiem ar ārzemēm, ar nekolektīvizētiem zemniekiem, būtu jāņem vērā tiklab kolchoza sabiedriskā saimniecība, kā arī kolchoznieku piemājas saimniecības.

Turpretim prasība ietvert darba izlietojumā arī tos MTS strādniekus, kas nav kolchozu biedri, ir bieži izteikta. Šo prasību motivē ar to, ka arī šie strādnieki tieši piedalās kolchoza produkcijas radīšanā. Šāda prasība ir arī CSP darba ražīguma rādītāju aprēķināšanas metodikā. Republiku statistiskām pārvaldēm šis noteikums nesagādā tehnisku grūtību divu iemeslu dēļ: 1) darba ražīguma rādītāju pamato uz bruto produkciju, tāpēc par MTS nekādu citu ziņu nevajaga, kā tikai to kolchozos strādājošo MTS strādnieku darba izlietojums, kas nav kolchozu biedri, 2) aprēķinus izdara visas republikas mērogā, tād nav svarīgi, cik šie strādnieki pastrādājuši katram atsevišķam kolchozam. Ja turpretim mēs gribam aprēķināt darba ražīguma rādītājus arī atsevišķiem kolchoziem un balstīties šajos aprēķinos uz neto produkciju, tad tehniskās grūtības ir visai ievērojamas. Mums tad būtu jāņem vērā ne tikai augšminētais darba daudzums, bet arī MTS materiālās izmaksas, un pie tam nevis pa MTS visumā, bet atsevišķi, kādās daļās tās radušās sakarā ar atsevišķā kolchozā veiktajiem darbiem. Tādu datu tiešā veidā nav ne MTS gada pārskatā, ne arī MTS grāmatvedībā. Ja gribētu katrā ziņā kaut ko tādu aprēķināt, tad būtu jāapmierinās ar aptuveniem un sarežģītiem proporcionāliem aprēķiniem. Šis tehniskās grūtības spiež

mūs ņemt vērā MTS līdzdalību kolchoza lauksaimnieciskā ražošanā tāpat, kā ņemam vērā mineralmēsļu ražotāju vai darba rīku izgatavotāju līdzdalību. Sajā nolūkā atlīdzība naudā un naturā, ko kolchozs maksā MTS par tās pakalpojumiem, ieskaitāmi kolchoza materialās ražošanas izmaksas. Tā nostādot jautājumu, par MTS iekšējo lietu kļūst jautājums, kā tā sedz savas ražošanas materialās izmaksas un atalgo kolchozos strādājošos strādniekus, kas nav kolchoza biedri.

Papildus tehniskām grūtībām jāievēro arī jautājuma principiālā puse. Vadot kolchozu pēc saimnieciskā aprēķina principa, ar MTS iekšējām saimnieciskām sakarībām kolchozam nav pamata rēķināties. Protams, tādā gadījumā par MTS produkciju nevar uzlūkot lauksaimniecības produktus; nevēlēšanās atzīt, ka MTS ražo pakalpojumus, laikam ir radījusi daļai ekonomistu vēlēšanos apvienot ekonomiskā analizē MTS un kolchozus vienā veselā.

Ir vienprātīgi atzīts, ka lauksaimniecībā nav jēgas aprēķināt darba ražīguma rādītājus periodam, isākam par gadu, jo daudzi lauksaimniecības produkti tiek iegūti reiz gadā, novācot ražu, bet daži no tiem produktiem, kurus iegūst pakāpeniski cauru gadu (piem., piens), ir pakļauti lielām sezonas svārstībām — dažos mēnešos tos iegūst vairāk, dažos mazāk, un šīs svārstības nav atkarīgas no izlietotā darba daudzuma. Tāpat periods, kuram lauksaimniecībā aprēķina darba ražīguma rādītāju, varētu būt gads vai vairāki gadi. Vairākus gadus ilgu periodu ņem ar nolūku izlīdzināt atsevišķu gadu atšķirīgo dabas apstākļu ietekmi uz darba ražīguma rādītāju. Pētot kolchozu darba ražīguma pārmaiņas laika gaitā, pirmā kārtā taču interesē jautājums, kurā no salīdzināmiem gadiem kolchoznieku darbs ir bijis mērķtiecīgāk organizēts un izpildīts, bet atbildēt uz šo jautājumu bieži traucē tas, ka dabas apstākļu ietekme ir tik liela, ka aizēno pārējos faktoros. Salīdzinot savā starpā nevis atsevišķus gadus, bet 3—5 gadus aptverošus periodus, daudz mazāka ietekme uz darba ražīguma rādītājiem būs nevienādiem siltuma, saules gaismas un nokrišņu daudzumiem un sadalījumiem atsevišķos gados. Taču līdzās šīm vēlamām sekām vairākgadīgu periodu lietošanai ir arī savas nevēlamas sekas. Mūsu dienās, kad partija un valdība pievērš sevišķu vērību kolchozu saimniecības uzlabošanai un ir radījušas jaunus priekšnoteikumus darba ražīguma kāpināšanai kolchozos, darba ražīguma rādītājā, kas ir kopīgs, vidējs vairākiem gadiem, pārāk gausi atspoguļosies jauno pasākumu rezultāti. Visi augšminētie apsvērumi noved pie slēdziena, ka darba ražīguma rādītāji aprēķi-

nāmi atsevišķiem gadiem, bet vajadzības gadījumā datus par atsevišķiem gadiem var apvienot, lai dabūtu vairākiem gadiem vidējus rādītājus.

Pāriesim pie jautājuma par ziņu avotiem, uz kuru pamata var aprēķināt kolchoza lauksaimniecisko produkciju par attiecīgo gadu.

Visvairāk ziņu par kolchoza produkciju un ražošanas izmaksām satur kolchoza gada pārskats. Tomēr šīs ziņas nav pilnīgas. Ievērojams trūkums gada pārskatā ir tas, ka tajā nav gandrīz nekādu ziņu par ražoto un pārdoto lauksaimniecības produktu kvalitāti; vienīgais izņēmums ir aitu vilna, kuru iedala smalkā, pussmalkā, pusrupjā un rupjā. Par visu pārējo produktu kvalitāti nav nekādu ziņu, starp citu tāpat nav ziņu par piena tauku saturu, par pārdoto gaļas lopu nobarotības pakāpi, par pārdoto lopu šķirtnību, par kolchozā kauto lopu gaļas iedalījumu šķirnēs, par linu šķiedras iedalījumu pēc kvalitāti izteicošiem numuriem, utt. Nav arī ziņu par to, kurā gada laikā ir ražoti un pārdoti dārzeņi, kartupeļi, piens, olas — produkti, kuru ekonomiski pamatotā (tāpat kā faktiski maksātā) cena mainās atkarībā no gada laika (dažos mēnešos augstāka, dažos zemāka). Kolchoza gada pārskatā nav ziņu, cik pašražotās lopbarības attiecīgā kalendara gadā izbarots kolchoza lopiem. Ir tikai uzrādīts, kādi daudzumi graudu, kartupeļu, siena, salmu u. c. pašražotu produktu ieskaitīti lopbarības fondā. Taču izbarots gada laikā var būt arī lielāks vai mazāks daudzums, sakarā ar ko pašražotās lopbarības krājumi var būt citādi gada beigās nekā tie bija gada sākumā. Nav ziņu gada pārskatos arī par pašražoto sēklu, kas izlietota pārskata gada ražas iegūšanai. Sākot ar 1956. gadu pielikums pie gada pārskata (izpildāms, ja kolchozā izdevumus uzskaita pa kulturām un lopu sugām) prasa ziņas par pašražotās sēklas un lopbarības izlietojumu.

Sāda nepilnīga gada pārskata rādītāju sistēma, kas traucē iedziļināties ekonomiskos procesos, kas norisinās kolchozos, ir saņemta mantojumā no agrākiem gadiem. Kolchozu uzskaites un pārskatu pirmajiem autoriem, acīmredzot, ir bijusi sveša doma, ka vajadzētu sagādāt iespēju spriest par to, cik racionāli kolchozā izlieto darbu, līdzekļus un zemi. Viņi ir aprobežojušies ar to, ka izveidojuši tādu uzskaiti un pārskatus, kas veicina kolchoza sabiedriskā īpašuma saglabāšanu un nodrošina naturalo un naudas ieņēmumu sadalīšanu saskaņā ar kolchoza statūtiem, kā arī kolchozam uzlikto plānu izpildīšanas pārbaudi. Pirmajos pēckara gados (1946.—52.) nebija labvēlīgi apstākļi kolchozu gada pārskatu papildināšanai ar rādītājiem, kas atļautu precizāk

aprēķināt kolchozu produkciju. Šajos gados dati par produkcijas uzskaiti rajona mērogā ir nepilnīgi un neatspoguļo kolchozu ražu.

Pēdējos trijos gados kolchozu gada pārskata veidlapā ir izdarīti daži papildinājumi, kas uzlabo iespējas aprēķināt pēc gada pārskata kolchoza neto produkciju. Taču līdzās uzlabojumiem ir arī notikuši pasliktinājumi. Lai apmierinātu prasību pēc pārskatu apjoma sašaurināšanas, sākot ar 1954. g. kolchozu gada pārskatos tabulā par augkopības produkcijas izlietojumu (sadalījumu) vairs neuzrāda atsevišķas graudaugu kultūras, bet tikai graudaugus un pākšaugus visumā; tāpat neuzrāda atsevišķas dārzeņu kultūras, bet tikai dārzeņus visumā. Tāpat graudu bruto produkcijas vērtību var aprēķināt samērā precīzāk, zinot, cik ievākts kviešu, cik auzu utt. Turpretim, kad no bruto produkcijas jāatvelk posteņi, kurus nevar ieskaitīt neto produkcijā (naturmaksa, lopbarība, neizmantojamie atkritumi), tad nav zināms, cik šajos atvilkumos ir kviešu, cik auzu, utt., un tāpēc jānodarbojas ar minējumiem, kāda vidējā graudu cena būtu pareizāka šo atvilkumu pārrēķināšanai naudā. Tādas pat grūtības ir ar dārzeņiem, ko sevišķi krasi ilustrē Rīgas rajona kolchoza «Mārupe» 1955. g. pārskata dati: lopbarības fondā ieskaitīts 5514,9 centneru dārzeņu (gandrīz puse no dārzeņu bruto ražas), bet cik šajā lopbarībā kāpostu, cik gurķu, tomātu, burkānu utt., to gada pārskata veidlapa neprasa uzrādīt.

Ar dažiem citiem kolchozu gada pārskata veidlapas trūkumiem iepazīsimies zemāk, posteņi pa posteņim apskatot neto produkcijas aprēķināšanas gaitu. Lai dabūtu ziņas, kuru kolchoza gada pārskatā nav, nākas meklēt tās tieši kolchoza grāmatvedībā. Nepieciešamība braukāt pa kolchoziem, ievācot ziņas, traucē analizēt kolchozu ekonomiku, tajā skaitā mērīt darba ražīgumu plašā mērogā, par daudziem kolchoziem reizē, traucē statistiski apstrādāt ziņas par kolchoziem. Daudz racionalāk būtu vajadzīgās ziņas ietilpināt gada pārskatos.

Ja darba ražīguma rādītāju aprēķina visiem kādas republikas vai apgabala kolchoziem kopā, tad kolchozu gada pārskatos trūkstošās ziņas par produkciju var papildināt ar lauksaimniecības produktu sagādes organizāciju pārskatiem par iepirkto produktu veidiem, daudzumu un kvalitāti. Šīs ziņas jo sevišķi nepieciešamas par tiem gadiem, kad kolchozu gada pārskatos vajadzīgo ziņu bija vēl mazāk nekā tagad.

Kā jau minēts, nepilnīga rādītāju sistēma ir viens no kolchozu gada pārskata trūkumiem. Otrs trūkums, kuru bieži pie-

mīn praktiķi, kas pazīst kolchozu gada pārskatus, ir tas, ka šajos pārskatos diezgan bieži sastopami skaitļi, kas neatbilst faktiem un veidlapā stādītiem jautājumiem. Katrs, kas pastrādājis ar kolchozu gada pārskatiem, piekritīs, ka pretrunīgi skaitļi tajos ir sastopami. Varētu minēt daudz piemēru, bet tas aizņemtu daudz vietas, ko nevaram šeit atļauties.

Sastopot pārskatā pretrunīgus skaitļus, parasti nevar zināt, kurš no pretrunīgajiem skaitļiem nepareizs un par kādu lielumu tas jālabo. To varētu noskaidrot vienīgi pašā kolchozā. Ir pilnīgs pamats pieņemt, ka kolchozu gada pārskatos sastopamas arī tādas nepareizības, kas nav tik lielas, lai izsauktu neapšaubāmu pretrunu skaitļos. Šāda veida kļūdas ne tikai labot, bet pat atklāt var vienīgi, izdarot salīdzinājumus ar kolchoza grāmatvedības ierakstiem un pirmdokumentiem. Beidzot jāatzīst arī, ka daļu no faktiem neatbilstošiem ierakstiem gada pārskatā var būt izsaukuši faktiem neatbilstoši ieraksti pirmdokumentos. Šī pēdējā veida nepareizības visgrūtāk vai pat neiespējams atklāt un labot.

Dažreiz dzird izsakām domu, ka nepareizību kolchozu gada pārskatos ir tik daudz, ka tie atzīstami par pilnīgi nevērtīgu materialu dziļākiem ekonomiskiem secinājumiem. Šāda doma jāuzskata par pārspīlējumu. Protams, gada pārskatu lietotājiem nākas reizēm lietot arī nepareizus skaitļus, bet katrā ziņā viņi būs daudz pilnīgāk informēti par faktisko stāvokli kolchozos, nekā tie, kas atsaukdamies uz pārskatu kļūdainību, ar tiem nemaz nenodarbosies. Apstrādājot kolchozu gada pārskatus statistiski, t. i., apvienojot datus par visiem vienas grupas kolchoziem, atsevišķā kolchozā pielaistā nepareizība skaitļos kļūst mazāk nozīmīga, dažreiz pat izlīdzinās ar citā kolchozā pretējā virzienā pielaisto nepareizību. Protams, jācenšas panākt, lai kolchozu gada pārskati ar katru gadu kļūtu pareizāki. Lai spriestu, kādiem līdzekļiem tas panākams, jābūt skaidrībai par kļūdu veidiem un cēloņiem. Daļu kļūdu varētu novērst, panākot, lai kolchozos būtu spējīgāki, prasmīgāki grāmatvedības darbinieki. Daļa nepareizību gada pārskatos pamatojas uz kļūdainiem rezultātiem, kas dabūti, sumējot grāmatvedības ierakstos sastopamos skaitļus vai izdarot kādas citas aritmētiskās darbības. Mazāk kvalificēti darbinieki šādas kļūdas pielaiz biežāk un nesper soļus to atklāšanai un izlabošanai. Darbinieku nepietiekošā kvalifikācija parādās arī citādā veidā — gada pārskata veidlapā stādītā jautājuma nesaprašanā un sakarā ar to nepareizā atbildēšanā. Sevišķi spilgti un samērā lielākā skaitā šāda veida kļūdas parādās jautājumos, kuru nav bijis iepriekšējo gadu

pārskatos. Piem., ar 1955. gadu pārskata veidlapā (XII tabulā) ievests zinātniski pareizs govslomu, cūku un aitu izaudzēšanas produkcijas rādītājs. Sastādot šo gada pārskatu, daļa kolchozu grāmatvežu nav izpildījusi vajadzīgās darbības šī rādītāja aprēķināšanai, vēl vairāk ir to darbinieku, kas pielaiduši šajos aprēķinos acimredzamas kļūdas. Rīgas rajonā krasākais piemērs ir Ždanova vārdā nosauktā kolchoza 1955. g. pārskats, kurā par izaudzēto govslomu dzīvsvaru uzrādīts tas pats skaitlis (280,44 centneru), kas uzrādīts par realizēto, ārpus kolchoza sabiedriskās saimniecības izgājušo dzīvsvaru, bet lai līdzsvarotu attiecīgo XII tabulas aili, govslomu ganāmpulka dzīvsvars uzrādīts ar vienu un to pašu skaitli (1015 centneru) tiklab gada sākumā, kā gada beigās, kaut gan lopu skaits ir mainījies no 304 uz 280. Protams, nav jau absolūti neiespējams, ka lopu skaitam nedaudz samazinoties, to kopējais dzīvsvars ir palicis bez pārmaiņām, taču tik pilnīga sakrišana, kā minētajā piemērā, nav ticama. Pārlicību, ka šeit darīšana ar īstenībai neatbilstošiem, mākslīgi konstruētiem skaitļiem, galīgi nostiprina tas apstākļi, ka arī cūkām un aitām minētais kolchozs parāda to pašu ainu — lopu skaits mainījies, bet to kopējais dzīvsvars gada beigās parādīts uz mata tāds pats, kāds bija gada sākumā. Kā liekas, kolchoza grāmatās nav bijis ziņu par lopu dzīvsvaru gada sākumā, kaut gan kolchoza grāmatvedības noteikumi jau sen prasa tādu lielumumu.

1956. g. pārskatos un to pielikumos var saskatīt sekojošas kļūdas, kas laikam gan visbiežāk dibinās uz to jautājumu nesaņemšanu, kuru nebija iekpiekšējā gada pārskatā. Ir novēroti gadījumi, kur govju un buļļu kopējiem uzrādīta neiespējami maza, bet pārējo govslomu kopējiem neiespējami liela daļa no izstrādes dienām, kas aprēķinātas par darbiem govslomu fermās. Pielikumā 1956. g. pārskatam ir prasīts, cik centneru pašražotu graudu izlietots sēklai, lai iegūtu 1956. gada ražu. Sastopami kolchozi, kuru atbilde satur pavisam citu skaitli — cik centneru graudu no 1956. g. ražas ieskaitīts sēklas fondā. Tā pati kļūda sastopama arī attiecībā uz kartupeļiem. Sastopama arī šāda kļūda: par MTS darbiem, kas veikti labības izaudzēšanā un novākšanā, uzlikta naturmaksā graudos, bet nokārtota šī naturmaksā ar pienu (graudu vietā); vajadzēja naudā pārrēķināto pienu ieskaitīt graudaugu ražošanas izmaksās, bet kolchozs to ieskaitījis piena ražošanas izmaksās.

Ciņā par kolchozu gada pārskatu pareizību liela nozīme ir kontrolei un revīzijām, kuras izdara MTS grāmatveži instruktori. Ir svarīgi norādīt attiecīgam kolchoza darbiniekam uz viņa

klūdām, ir svarīgi arī atklāt gada pārskata veidlapas apzināti nepareizas aizpildīšanas gadījumus. Šai apzināti nepareizai aizpildīšanai ne katreiz ir pamatā nolūks maldināt pārskata lietotājus; laikam daudz biežāk apzināti nepareizu skaitli ieraksta tāpēc, ka negrib vai nevar ziedot vajadzīgo laiku pareiza skaitļa aprēķināšanai. Par nožēlošanu, kolchozu grāmatvedība nav organizēta tā, lai visus gada pārskatā prasītos skaitļus varētu paņemt gatavā veidā no grāmatvedības, bez sevišķa papildus darba. Noorganizēt savlaicīgu vajadzīgo ziņu vākšanu un apstrādāšanu dažos gadījumos traucē tas apstākļi, ka gada sākumā nav zināms, kādus jauninājumus prasīs jaunais gada pārskats, kura veidlapas kolchozi saņem stipri vēlu, gada beigās.

Lai grāmatvežu instruktoru kontrolējošā darbība, pieņemot no kolchoziem gada pārskatus, būtu vēl sekmīgāka nekā līdz šim, vajadzētu grāmatvežus instruktorus plašāk iepazīstināt ar kolchozu gada pārskatu iekšējo pretrunu atklāšanas metodēm, ko varētu panākt tiklab ar savstarpēju pieredzes apmaiņu, kā arī ar instruēšanu no ārienes. Būtu vēlams arī pārkonstruēt gada pārskata veidlapu tā, lai pretrunu atklāšanai pietiktu izdarīt vienkāršas aritmetiskas darbības, lai pretruna nevarētu paslēpties nespecificētās kopsūmās vai «pārējos, sevišķi neminētajos» postešos. Nevajadzētu baidīties palielināt rādītāju skaitu, ja tas šim nolūkam nepieciešams.

Var formulēt šādu slēdzienu: neto produkcijas aprēķināšanai kolchozu gada pārskatu dati principā lietojami, bet lielu precizitāti tie nenodrošina; lai izvairītos no rupjākām klūdām, šie dati pirms lietošanas rūpīgi jāpārbauda, vispirms jau salīdzinot viena un tā paša pārskata rādītājus savā starpā.

Apskatīsim, kādi rādītāji ņemami no kolchoza 1956. g. pārskata un kā šie rādītāji apstrādājami, lai dabūtu kolchoza neto produkciju. Kamēr ar šo jautājumu nodarbosimies, īsuma dēļ sauksim kolchoza 1956. g. pārskatu vienkārši par pārskatu. Pēc šī jautājuma izskatīšanas atzīmēsim, kādas atšķirības neto produkcijas aprēķinos rodas, lietojot agrāko gadu pārskatus.

Pārskata V tabulā ir ziņas par lauksaimniecības kulturu bruto ražu, bet VI tabulā par šīs ražas un vēl dažu citu naturalo ieņēmumu (kuriem gan mazāka nozīme un kuru bieži nemaz nav) sadalījumu pa 15 izlietojuma veidiem. Par katru minētās tabulās uzrādīto produktu vai produktu grupu jāatrod un jānovērtē valsts iepirkuma un kontraktāciju cenās tas produktu daudzums, kas ieskaitāms neto produkcijā. Rikojoties tāpat pēc citu tabulu datiem ar lopkopības produktiem, dabūsim naudas sumu, kas pati vēl nebūs neto produkcija, bet no kuras neto produkciju

var aprēķināt, atņemot naudā rēķināmās ražošanas materialās izmaksas, kas nav saistītas ar atsevišķu produktu (pamatlīdzekļu amortizācija, XIII tabulas izdevumi ražošanas vajadzībām).

No V un VI tabulas naturalajiem daudzumiem izrēķināmās un neto produkcijā ieskaitāmās naudas sumas par katru produktu vai produktu grupu principā var tikt atrastas divējādi:

1) pārrēķina naudā V tabulā uzrādīto bruto produkciju; novērtē naudā un atņem no bruto produkcijas tās bruto produkcijas daļas, kas neietilpst neto produkcijā;

2) saskaita naturalā izteiksmē tos VI tabulas posteņus, kas ietilpināmi neto produkcijā, un pārrēķina tos naudā.

Graudiem un dārzeņiem precizāku rezultātu dod pirmais paņēmieni, jo, kā jau minēts, graudi un dārzeņi ir specificēti pa kulturām V tabulā, bet VI tabulā specififikācijas nav. Arī kartupeļiem labāk der pirmais paņēmieni sakarā ar sēklas atvilksanas paņēmieni, kuru apskatīsim zemāk.

Tiem produktiem, no kuriem neto produkcijā ieiet samērā niecīgi daudzumi, ir izdevīgāks otrs no minētiem paņēmieniem. Tādi produkti ir siens un salmi.

Neto produkcijā ieskaitāmie produkti atrodas sekojošās VI tabulas ailēs: 3., 4., 6., 9.—12., 17. Šos neto produkcijā ieskaitāmos izlietojuma veidus var savilkt šādās grupās:

1) kolchoznieku un MTS strādnieku darba samaksa, tiklab garantētā minimuma robežās, kā arī virs tā;

2) pārdevumi obligatās piegādēs, kolchozu tirdzniecības kārtībā, kontraktācijās un pārdevumi valstij un kooperācijai par iepirkuma cenām;

3) ieskaitījumi palīdzības fondos, pārtikas nodrošināšanas fondā un kolchoznieku avansēšanas fondā;

4) sēklas un lopbarības aizņēmumu atdošana valstij.

Kā zināms, VI tabulā pārdevumos ir ieskaitīti arī produktu daudzumi, kas līdz gada beigām vēl nav pārdoti, bet paredzēti pārdošanai.

Divi posteņi VI tabulā ir tādi, ka tie noteikti ņemami ārpus neto produkcijas:

1) naturmaksā (šī posteņa izslēgšanu no neto produkcijas augstāk attiecīgā vietā motivējām),

2) neizmantojamie atbirumi, nožuvumi un citi zudumi (neieskaitot tos, kas piedzenami no vainīgām personām).

Jaukta rakstura postenis ir 14. ailē minētais — pārējie izdevumi kolchoza vajadzībām. Saskaņā ar PSRS Lauksaimniecības ministrijas norādījumiem kolchoza gada pārskata tabulu aizpildīšanai, šeit var ietilpt tiklab tādi izlietojumi, kas nav

ieskaitāmi neto produkcijā, piem., maksa naturā par transportu vai par graudu tīrišanu, kā arī tādi izlietojumi, kas neto produkcijā ietilpst, piem., izsniegumi samaksai par teljiem, kurus kolchoznieki no sava personīgā īpašuma nodod kolchoza sabiedriskai saimniecībai. Ja nav iespējams dabūt papildus ziņas par šī posteņa (pārējie izdevumi kolchoza vajadzībām) sadalījumu, tad mazāk riska kļūdīties, ja to visu atstāj ārpus neto produkcijas.

Izsniegumi personām, kas piedalījušās ražas novākšanā no ārienes (16. ailē) ieskaitāmi neto produkcijā, ja šo personu darbs, par kuru šie izsniegumi noteikti, tiek ierēķināts visā darba izlietojumā, ar kuru jādala neto produkcija, lai atrastu darba ražīguma rādītāju. Iespēja tādā veidā ņemt vērā minēto personu darbu pēc gada pārskata datiem būs tad, ja šīm personām ir aprēķinātas izstrādes dienas, kas ietilpst II tabulas punktā 16-c (izstrādes dienas, kas aprēķinātas personām, kas pieaicinātas lauksaimniecības darbos no ārienes). Ja turpretim personām, kas nav kolchoza biedri, darbs pilnīgi samaksāts ar VI tabulas 16. ailē minētiem produktiem un nekādas izstrādes dienas šīm personām nav rēķinātas, tad pēc gada pārskata datiem nav iespējams šo personu darbu ieskaitīt darba kopizlietojumā, kāpēc izsniegtie produkti būtu skaitāmi ārpus neto produkcijas. Ja nav iespējams noskaidrot, vai šādi darbi bez izstrādes dienu rēķināšanas ir bijuši, tad mazāk riska kļūdīties, ja visu 16. ailes skaitli ieskaita neto produkcijā.

Neko nevar iesākt neto produkcijas aprēķinā ar VI tabulas 7. ailes skaitli — atbērtā sēkla. Ārpus neto produkcijas būtu atstājams pašražoto sēklu daudzums, kas faktiski izlietots pārskata gada ražas iegūšanai, vienalga, vai šis daudzums lielāks vai mazāks par to daudzumu, kas no pārskata gada ražas ieskaitīts sēklas fondā. Literatūrā ir izteikts priekšlikums uzskatīt par pašražotās sēklas izlietojumu pārskata gada ražai to daudzumu, kas no iepriekšējā gada ražas ieskaitīts sēklas fondā. Kā redzams, šis priekšlikums iziet no pieņēmuma, ka sēklas fondu arvien izsēj bez atlikuma, kas var arī neatbilst īstenībai. Izmēģinot šo priekšlikumu aprēķinos par vairākiem kolchoziem, iznāca ļoti dažādi, pa lielākai daļai neticami skaitļi vidēji uz vienu ha graudaugu sējumu. Ja jāaprobežojas ar gada pārskatiem vien, tad varētu rīkoties šādi. Graudaugiem un kartupeļiem sēklu varētu atvilkt pēc apsēto hektaru skaita, lietojot agrotehniskās izsējas normas, kuras mūsu republikā varētu būt šādas (centneros uz ha): rudziem 1,75, kviešiem, miežiem un auzām 2, kartupeļiem 25. Protams, rēķināšana pēc normām nav tik precīza, kā ar faktiskiem

daudzumiem, bet ja par faktiskiem daudzumiem nav ziņu, tad izsējas normas dos pareizākus rezultātus, nekā sēklas atbērtie daudzumi pārskata gadā vai iepriekšējā gadā. Rēķināšanai ar normām ir gan vēl šāds trūkums: ja pirtā sēkla, par kuru izdoto naudas sumu neto produkcijas aprēķināšanas tālākā gaitā atņemsim, ietilpst arī graudaugu vai kartupeļu sēkla, tad šī sēkla, vismaz daļēji, iznāks atvilkta divreiz — vienreiz kā pirtā ar izdoto naudas sumu, otrreiz kā pašražotā pēc izsējas normas. Parasti gan naudā, kas izdota par pirkto sēklu, lielāks īpatsvars ir linu un zālāju sēklai. Otrs trūkums rēķināšanai ar izsējas normām ir tas, ka paliek neatvilkti pašražotie rudzi un citi graudi, kas iesēti zaļbarībai. Šie sējumi pārskata V tabulā ir doti kopā ar pārējiem viengadīgo zālāju sējumiem, tāpēc bez papildus ziņām nav iespējams noskaidrot izsētos daudzumus.

Pārējām kulturām (kas nav ne graudaugi, ne kartupeļi) nekāds pašražoto sēklu atvilkums nebūtu jāizdara, bet toties šo kulturu sēklu audzēšanas produkcijā ieskaitītu tikai faktisko ieņēmumu no šo sēklu realizācijas, saskaņā ar pārskata XIII tabulu (naudas ieņēmumi). Šī paņēmiena trūkums ir tas, ka paliek ārpus neto produkcijas pozitīvais vai negatīvais skaitlis, kas rodas, ja no attiecīgās kulturas pašražoto sēklu krājuma gada beigās atņem šo sēklu krājumu gada sākumā (rēķinot tikai sēklas fonda krājumus, bet ne pārdošanai domātos). Ar gada pārskata datiem nav iespējams novērst šo kļūdu.

Pārskata VI tabulas 8. ailē ir paredzēti ieskaitījumi lopbarības fondā. Saskaņā ar augšminētiem metodiskiem principiem, varam iztikt bez šīs ailes skaitļa attiecībā uz sienu, salmiem, linu un kaņepju sēklām; atliek vienīgi noskaidrot, ko darīt ar minētās ailes skaitli graudaugu, kartupeļu un dārzeņu rindiņās. Ja 8. ailes skaitlim pieskaitītu attiecīgās pašražotās lopbarības krājumu gada beigās un atņemtu tās krājumu gada sākumā, tad rastos kalendara gada laikā izbarotais daudzums (ieskaitot gan arī zudumā gājušo). Datu šādam korigējumam gada pārskatā nav, nav to arī ikmēneša pārskatā par lopkopības stāvokli (forma Nr. 24), jo tur lopbarības krājumi nav šķīroti pašražotos un pirktos. Tātad datus korigēšanai varētu dabūt vienīgi pašā kolchozā. Cilvēku uzturam audzētiem dārzeņiem, no kuriem lopiem mēdz izbarot atkritumus, kā arī to daļu, kas ir zemākas kvalitātes vai bojāta, jādomā, nekādu krājumu uz 1. janvāri nebūs, tāpēc dārzeņiem minētais korigējums nav vajadzīgs, ar fondā ieskaitīto var rīkoties kā ar izbaroto, t. i., ņemt to ārpus neto produkcijas. Ja jāizdara aprēķini par daudziem kolchoziem uz reizi, kāpēc nav iespējams ievākt ziņas no katra kolchoza, tad

mēdz iztikt bez minētā koriģējuma arī attiecībā uz graudiem un kartupeļiem, apzinoties, ka tādā kārtā uzņemas zināmu risku kļūdoties. Tādu pašu risku kļūdoties uzņemas, ja neievēro starpību starp pašražotās lopbarības krājumiem gada beigās un gada sākumā arī citiem barības veidiem, tiklab VI tabulā minētiem salmiem un sienam, kā arī šajā tabulā trūkstošām lopbarības saknēm un skābbarībai. Ir dzirdēts, ka daži kolchozi izsniedz kolchozniekiem skābbarību. Izsniegtie daudzumi pēc augšminētiem principiem ieskaitāmi neto produkcijā, bet trūkstot attiecīgām ziņām VI tabulā, šis postenis var palikt nepamanīts.

Cukurbietēm VI tabulas 12. punkts satur tikai divus izlietošanas veidus — nodots pēc kontraktācijas līgumiem un nodots naturmaksā par MTS darbiem. Parasti citu izlietojumu arī nav, bet tomēr iespējami izņēmumi. Ir taču priekšlikumi apsvērt, vai cukurbietes nebūtu izdevīgāka lopbarība nekā lopbarības saknes.

Linu šķiedrai, atkarībā no kvalitātes, ir ļoti dažāda kontraktācijas cena. Lietu sarežģī vēl tas apstāklis, ka kolchozi nodod pēc kontraktācijas līgumiem tiklab šķiedru, kā arī mērcētus vai nemērcētus stiebrņus. Ziņu par nodotās šķiedras un stiebrņu kvalitāti kolchozu gada pārskatos nav. Literatūrā izteikts priekšlikums ieskaitīt linu šķiedru (arī stiebrņos nodoto) produkcijā pēc tās naudas sumas, kas saņemta par to no valsts, neieskaitot premijas par plāna izpildīšanu vai pārsniegšanu. Tam varētu piekrist, jo ar šo premiju palīdzību linkopjus ieinteresē intensīvi nodarboties ar linkopības agrotehnikas uzlabojumiem; šīs premijas ir drīzāk samaksa par izgudrojumu nekā samaksa par produktu. Par nožēlošanu, gada pārskatā naudas ieņēmumi par līnēm ir uzrādīti vienā pašā sumā, kurā ietilpst samaksa par šķiedru un par sēklām, kā arī premijas. Lai izslēgtu premijas, jāievāc ziņas kolchozos.

Ja kolchozs audzē kādu lauksaimniecības kulturu, kas nav nosaukta V un VI tabulā, tad ziņas par to ierakstāmas brīvā rindīņā. Tādus ierakstus tomēr parasti nedara, ja kolchozs, piem., nelielos daudzumos pārdevis puķes vai tomātu, vai kāpostu stādus.

Nav ziņu ne V, ne VI tabulā par zāli, kuru lopi noēduši dabiskās ganībās, ne par lopiem izbarotām biešu lapām. Šo ziņu trūkums varētu nepatikt bruto produkcijas aprēķinātājam, bet neto produkciju minētie posteņi neietekmē.

Ziņas par dārzkopības produkcijas daļu, kas ieskaitāma neto produkcijā, ņemamas no pārskata VII tabulas pēc tiem pašiem principiem, kādi lietojami VI tabulas datiem.

Gada pārskata XI tabulā redzams gada laikā kolchozā iegūto

lopkopības produktu izlietojums (sadalījums). No tabulā minētajiem produktiem vislielākā produkcijas sastāvdaļa mūsu republikā ir piens. Arpus neto produkcijas atstājami izlietojuma veidi XI tabulā ir: naturmaksā; izlietots ražošanas vajadzībām (galvenā kārtā izbarots lopiem); zudumi un bojājumi. Attiecībā uz aili «Noteikts izsniegt personām, kas piedalījās ražas novākšanā no ārienes» atkārtojams tas pats, kas par šo posteni teikts sakarā ar augkopības produkcijas ieskaitīšanu neto produkcijā. Pārdevumi, izsniegumi darba samaksai un ieskaitījumi palīdzības fondos ietilpst neto produkcijā. XI tabulā ir ziņas ne tikai par pienu, bet arī par krējumu un sviestu. Tukšā rindiņā dažreiz sastopami ieraksti par biezpienu vai sieru. Nosakot neto produkcijā ieskaitāmo piena produkciju, varētu rīkoties divējādi. Varētu neieskaitīt neto produkcijā 10. ailes skaitli (nodots pārstrādāšanai), bet toties ieskaitīt tiklab pašu pienu, kā arī tā pārstrādāšanas produktus (tajos posteņās, kas ieskaitāmi neto produkcijā). Tādā gadījumā piena pārstrādāšanas produktiem jānoteic cenas, pieskaitoties piena valsts iepirkuma cenai un ņemot vērā piena daudzumu, kas vajadzīgs attiecīgā pārstrādāšanas produktā iegūšanai. Vienkāršāk būtu — neņemt vērā piena pārstrādāšanas produktus, bet ieskaitīt neto produkcijā arī pārstrādāšanai nodotos piena daudzumus. Tā varētu rīkoties, ja piena pārstrādāšanas produktus izlietotu tikai tādām vajadzībām, kas attaisno šo produktu ieskaitīšanu neto produkcijā, un ja piens pārstrādāts samērā nelielos daudzumos. Ja kolchozs pārstrādājis lielus daudzumus piena, tad krasāk izpaužas šī otra paņēmiņa neprecizitāte — netieši neto produkcijā tiek ieskaitīti arī krējuma, sviesta, biezpiena un siera izstrādāšanas blakus produkti — vājpiens, paniņas, sūkalas, kurus nav pamata ieskaitīt neto produkcijā, jo tos galvenā kārtā izlieto lopbarībai.

Līdzīgā kārtā, kā ziņas par pienu, apstrādājamas arī XI tabulas ziņas par vilnu, olām un medu, tikai šie aprēķini parasti ir vienkāršāki, jo parasti atkrit produktu pārstrādāšana.

Bez tam XI tabulā ir paredzētas ziņas par gaļu un taukiem. Piezīmē zem tabulas ir norādīts iegūto ādu skaits, neminot to izlietojumu. Tiklab ādas, kā arī gaļu un taukus neto produkcijas aprēķinos visērtāk ņemt vērā netieši, kopā ar lopu izaudzēšanas produkciju vispār.

Lopu izaudzēšanas produkciju dzīvsvārā visērtāk aprēķināt pēc t. s. realizācijas schemas: pie pārdoto, valstij nodoto, kolchozniekiem izsniegto un kolchozā nokauto (bet ne kritušo un pazudušo) lopu dzīvsvara pieskaita visa dotās lopu sugas ganāmpulka dzīvsvaru gada beigās un atņem šī ganāmpulka dzīvsvaru

gada sākumā, kā arī atņem gada laikā pirktu lopu dzīvsvaru. Ministrijas norādījumi gada pārskata tabulu aizpildīšanai paredz sekojošu vienkāršojumu gada sākumā un gada beigās esošā ganāmpulka dzīvsvara noteikšanā: dzīvsvars nosakāms par jaunu tikai jaunlopiem, bet pieaugušiem lopiem arvien ņemams tas dzīvsvars, ar kādu tie pārskaitīti no jaunlopiem pieaugušajos. Protams, šis vienkāršojums rada zināmu neprecizitāti, jo arī pieaugušo lopu svars var mainīties, pirmkārt, nobarotības pakāpes maiņšanās dēļ, otrkārt, pieaugot lopa vecumam. Sešus gadus veca govys sver vairāk nekā 3 gadus veca, tāpat 2 gadi veca cūka vairāk nekā 9 mēnešus veca.

Aprakstītā veidā izdarīto aprēķinu rezultāti par govsloniem, cūkām un aītām tiek doti gatavā veidā gada pārskata XII tabulas 17. rindiņā (gada laikā izaudzēti lopi dzīvsvārā). Šīs rindiņas skaitli pilnā apjomā nevar ieskaitīt neto produkcijā, no tā jāatvelk 1) naturmaksā nodoto lopu dzīvsvars, 2) kolchozā nokauto lopu dzīvsvara daļa, kas atbilst ražošanas vajadzībām izlietotam gaļas daudzumam (XI tabulas 9. aile; visbiežāk šīs ražošanas vajadzības ir kažokzvēru vai vistu barošana). Par šo atvilkumu runāsim mazliet vēlāk, jo tas attiecas ne tikai uz govslonu, cūku un aitu gaļu, bet arī uz putnu gaļu un pārtikai derīgo zirggaļu.

Ziņas par putnu izaudzēšanas produkciju XII tabulā ir nepilnīgas. Ir ziņas par pārdoto, darba samaksai izlietoto un nokauto putnu dzīvsvaru, bet trūkst vēl viens neto produkcijā ietilpināms lielums — starpība starp gada beigās bijušo putnu dzīvsvaru un gada sākumā bijušo putnu dzīvsvaru. Šo starpību nākas noteikt pēc pārskata IX tabulas datiem par putnu skaitu gada beigās, ņemot skaitu gada sākumā no iepriekšējā gada pārskata. Kad šī pozitīvā vai negatīvā starpība atrasta putnu skaitā, tā iāpārrēķina dzīvsvārā pēc aptuveni pieņemta viena putna vidējā dzīvsvara.

Pēc gada pārskata datiem aprēķināmā zirgu izaudzēšanas produkcija iznāk ar vēl mazāku precizitātes pakāpi nekā iepriekš minēto lopu izaudzēšanas produkcija. Gada pārskatā nokautie zirgi uzrādīti dzīvsvārā, pārdotie skaitā (bez kāda iedalījuma grupās) un naudas sumā, pirktie tikai naudas sumā (XIV tabulas izdevumu puses 26. pants), gada sākumā un gada beigās esošie tikai skaitā, sadalot to darba zirgos un pārējos zirgos. Pārskatā ir minēts, cik pārtikai derīgas gaļas iegūts no nokautiem zirgiem, bet paliek nezināms, cik iegūts pārtikai nederīgas gaļas un kur šī gaļa izlietota. Neatliek nekas cits, kā pieņemt, ka pārtikai nederīgā zirggaļa nav ieskaitāma neto produkcijā,

varbūt tā izlietota ražošanas vajadzībām. Ņemot vērā šādus izej-datus, zirgkopības produkciju var aptuveni aprēķināt šādi: atrod (atsevišķi darba zirgiem un atsevišķi pārējiem zirgiem) starpību starp zirgu skaitu gada beigās un zirgu skaitu gada sākumā; šo starpību (kas var būt arī negatīva) pārrēķina naudā pēc katrai zirgu grupai pieņemtā novērtējuma (piem., 1600 rubļu par darba zirgu, 800 rubļu par katru no pārējiem zirgiem); dabūtai naudas sumai pieskaita par pārdotiem zirgiem ieņemto naudu un atņem par pirktiem zirgiem izdoto naudu. Šai sumai vēl jāpieskaita nauda pārrēķinātā pārtikai derīgā zirggaļā, ja tā nav izlietota ražošanas vajadzībām. Lai noskaidrotu šo jautājumu, jāņem vērā XI tabulā minētais ražošanas vajadzībām izlietotais gaļas daudzums (9. aile). Par šo gaļu gan nav teikts, no kādiem lopiem tā iegūta, tāpēc rodas jautājums, kā šo no neto produkcijas izslēdzamo posteni sadalīt pa lopu sugām. Matemātiski vienkāršāk būtu sadalīt to pa lopu sugām proporcionāli iegūtai gaļai, taču pareizāk būtu pieņemt, ka ražošanas vajadzībām pirmā kārtā izlieto lētāko gaļu — vispirms zirggaļu, bet ja ar to vien nepietiek, tad iztrūkums uzskatāms par ņemtu no govslōpu gaļas, kura dārgāka par zirggaļu, bet lētāka par cūku un putnu gaļu. Tātad zirggaļu ieskaita neto produkcijā tikai tajā daļā, kas pārsniedz ražošanas vajadzībām izlietoto gaļas daudzumu, ja tas mazāks par iegūto pārtikai derīgas zirggaļas daudzumu.

Ja augšminētā kārtā aprēķina lopu izaudzēšanas produkciju un atņem naudā pārrēķināto ražošanai izlietoto gaļu, tad pārējās XI tabulas ziņas par gaļas izlietojumu ir nevajadzīgas neto produkcijas aprēķinā.

Valsts iepirkuma cenas lōpiem ir (rubļos par kg dzīvsvāra), atkarībā no nobarotības pakāpes, govslōpiem un aitām no 3,60 līdz 7, —, cūkām no 7,50 līdz 11,80. Gada pārskatā nav nekādu ziņu par nobarotības pakāpi. Šis apstākļis var ievērojamā mērā ietekmēt aprēķinātās neto produkcijas precizitāti. Mūsu republikā par valsts iepirkuma cenām 1955. gadā iepirkto govslōpu vidējā cena ir bijusi 3,84, cūku 10,05, aitu 3,88 (rubļos par kg dzīvsvāra). Nezinot lopu kvalitāti, neatliek nekā cits, kā rēķināt pēc šādām vidējām cenām, kas gan var neatbilst īstajiem apstākļiem atsevišķā kolchozā.

Kažokzvēru izaudzēšanas produkciju pēc gada pārskata datiem var noteikt vienīgi ar faktiski ieņemto naudas sumu. Koriģējums attiecībā uz starpību starp zvēru vērtību gada beigās un gada sākumā parasti ziņu trūkuma dēļ nav iespējams.

Neto produkcijā ieskaitāms bišu saimju skaita pieaugums, bet atņemams to samazinājums. Tādā kārtā tiek pieņemts, ka

bišu saimes nav ne pirktas, ne pārdotas; šādu pieņēmumu uzspiež ziņu trūkums.

Pēdējos gados pārskati neprasa ziņas par bišu vaska ieguvumu un kolchozi parasti to arī neuzrāda kādā no tukšajām rindiņām. Zivkopības produkciju var dabūt vai nu pēc fiziskā daudzuma, kas uzrādīts piezīmē zem XI tabulas, vai pēc ieņēmuma naudā (XIII tabula).

Kūtsmēslus, kas taču parasti ārpus kolchoza sabiedriskās saimniecības neiet, nav ko ieskaitīt neto produkcijā.

Pie attiecīgā gada lauksaimnieciskās neto produkcijas pieder arī starpība starp nepabeigtās ražošanas atlikumu gada beigās un tās atlikumu gada sākumā. CSP bruto produkcijas aprēķināšanas metodika ieskaita produkcijā arī gada laikā notikušo vērtības pieaugumu augļu koku un ogulāju stādījumiem, kas vēl nav sasnieguši augļus dodošu vecumu, kā arī pārskata gadā ierīkoto šādu stādījumu vērtību. CSP aprēķiniem pieņemtais cenrādis paredz cenas hektaram jauno dārzu dažādā vecumā. Lai konstatētu pēc gada pārskatu datiem, kādās platībās un kādā vecumā ir kolchoza jaunie, augļus vēl nedodošie dārzi, jāņem gada pārskati par diezgan daudziem gadiem atpakaļ. Vienkāršāk būtu neieskaitīt kolchoza lauksaimnieciskā produkcijā dārzu jaunierīkojumus un jauno dārzu vecuma pieaugumus, toties arī neņemt darba izlietojumā jauno dārzu ierīkošanai izlietoto darbu.

Jautājums par nepabeigtās ražošanas atlikumiem laukkopībā ir nopietnāks. Padomju saimniecībās tos aprēķina un parāda bilancē. Kā dažas bilances rāda, starpība starp bilances lielumu gada beigās un gada sākumā var būt diezgan liela, pat pārsimts tūkstošu rubļu. Nepabeigto ražošanu novērtē pēc tās radīšanai izlietotām ražošanas izmaksām (ne tikai materialajām, bet arī darba izmaksām): Nepabeigtās ražošanas atlikumu gada beigās sastāda ziemāju sējumi un nākošā kalendara gada pavasara vai rudens sējai paveiktie zemes apstrādāšanas darbi. Kolchozu gada pārskati šādiem aprēķiniem vajadzīgās ziņas nesatur, nepilnīgas tās arī ir kolchozu grāmatvedībā, jo kolchozi veikto darbu pašizmaksu neaprēķina. Ievācot vajadzīgās ziņas no kolchoziem, varētu rīkoties pēc vienkāršota paņēmiena — pieņemot noteiktu cenu hektaram ziemāju vai rudens aruma.

Arī ilggadīgos zālājus vajadzētu novērtēt gada beigās un gada sākumā un starpību starp šiem lielumiem ieskaitīt produkcijā; protams, šādi aprēķini ir vēl sarežģītāki nekā ziemāju un rudens arumu novērtējumi. Tikko minētiem jautājumiem ir radniecīgs jautājums par vairākiem gadiem kalpojošu mēslojumu

sadalīšanu pa gadiem. Liekas, ka šī jautājuma atrisināšanai ir daudz mazāka nozīme gala rezultātā, nekā vairāku agrāk minēto kļūdu avotu novēršanai.

Visas augšminētās naudas sumas, kas ieskaitāmas neto produkcijā, jāsaskaita un ar dabūto kopsumu jāizdara pēdējās darbības neto produkcijas aprēķināšanas gaitā — no tās jāatņem pamatlīdzekļu amortizācija un daži no naudas izdevumiem, kas paredzēti gada pārskata XIII tabulā.

Starp izdevumiem ražošanas vajadzībām (XIII tabulas izdevumu puses II nodaļums) un administratīvi-saimnieciskiem izdevumiem (turpat III nodaļums) viena daļa ir algotu darbinieku atalgojums. Teoretiski pareizāk ir atalgojumus neieskaitīt atņemamos izdevumos, tātad atstāt tos neto produkcijas sastāvā; bet tādā gadījumā algoto personu darbs jāieskaita darba kopizlietojumā, ar kuru daļa neto produkciju, lai dabūtu darba ražīguma rādītāju. Lai to izdarītu, jāzina nevis vienkārši strādājošo algotu personu skaits, bet šis skaits vidēji gadā. Šādu datu gada pārskatā nav. Tāpēc mēdz šo personu vidējo skaitu gadā aptuveni noteikt, izejot no atalgojuma sumām un vidējās gada algas. Taču aprēķiniem pieņemtā vidējā alga var stipri atšķirties no konkrētā kolchozā faktiski maksātās. Šī iemesla dēļ minētam teoretiski pareizākam paņēmienam praktiski nav nekādu priekšrocību, salīdzinot ar šādu teorijai mazāk atbilstošu, bet ērtāku paņēmieni: algoto personu atalgojums līdz ar citiem izdevumiem ražošanas vajadzībām un administratīvi-saimnieciskiem izdevumiem atņem no neto produkcijā ieskaitītām sumām, bet toties šo personu darbu neieskaita darba kopizlietojumā. Tā kā algotais darbs sastāda niecīgu daļu no kolchoza lauksaimnieciskā ražošanā izlietotā darba, tad praktiski nav svarīgi, kuru no minētiem diviem paņēmieniem lieto.

Naudas izdevumos ražošanas vajadzībām nav pietiekoši šķirta lauksaimnieciskā ražošana no palīguzņēmumiem. Algoto personu atalgojumā abas šīs nozares ir apvienotas. Palīguzņēmumi ir dažādi — tādi, kas tikai apkalpo lauksaimniecisko ražošanu, un tādi, kas ražo produkciju un sniedz pakalpojumus uz ārieni. Nebūtu iebildumu pret pirmā veida palīguzņēmumu apvienošanu ar lauksaimniecisko ražošanu. Taču kolchozu gada pārskati palīguzņēmumus nešķiro minētajos divos veidos. Tas nav darīts arī ziņās par aprēķinātām izstrādes dienām, uz kuru pamata šķir darba izlietojumu lauksaimniecībā no pārējiem kolchoza darba izlietojumiem. Tātad, ja nav vajadzīgo papildus ziņu, nākas izšķirties par visu palīguzņēmumu pievienošanu lauksaimniecībai. Tādā gadījumā gan produkcijā

jāieskaita arī naudas ieņēmumi no palīguzņēmumiem un jāatņem no tās iepirkto jēlvielu patēriņš palīguzņēmumos.

Bez tam vēl atņemami (neto produkcijā neatstājami) izdevumi ir dažādas nodevas, kā arī apdrošināšanas maksas (bet toties jāpieskaita produkcijai apdrošināšanas atlīdzinājums par bojā gājušo mantu). Neatņemti no produkcijas tāpat paliek šādi naudas izdevumi: ienākuma nodokli; izstrādes dienu samaksa personām, kas piesaistītas lauksaimniecības darbos no ārienes; naudas piemaksa kolchoza priekšsēdētājam u. c.; atskaitījumi no naudas ienākumiem (XIII tabulas izdevumu puses V nodaļums).

Beidzot, arī pamatlīdzekļu amortizācija ir atņemama, lai atlikumā dabūtu neto produkciju. Par pamatlīdzekļu bilances vērtības trūkumiem jau runāts. Sakarā ar to paņēmienu, kuru noteicām lopu izaudzēšanas produkcijas aprēķināšanai, lopiem (arī zirgiem) amortizācija nav jārēķina, jo par izaudzētu skaitāms tikai tas, kas paliek pāri pēc ganāmpulka atjaunošanas līdz gada sākumā bijušam apjomam. Tāpat amortizācijai mūsu aprēķinos jāpakļauj tikai ēkas un pārējie nedzīvie pamatlīdzekļi (neieskaitot kultūras, sadzīves un dzīvojamās ēkas).

Jāpiezīmē, ka visu iepriekš minēto aprēķinu rezultātā dabūtā neto produkcija vislielākā mērā atkarājas no tās novērtēšanai lietotām cenām. Bet tā kā visos salīdzināmos kolchozos un gados paredzēts ņemt vienādas cenas, tad cenu dēļ darba ražīguma rādītāju salīdzināmība necietīs. Turpretim, salīdzinot atrasto neto produkciju ar dažiem citiem, uz faktiskām realizācijas cenām balstītiem kolchoza ekonomikas rādītājiem, var rasties nesaskaņas. Piem., izdarot aprēķinus par Rīgas rajona 19 kolchoziem, izrādījās, ka 1955. gadā faktiskā darba samaksa pārsniedz valsts iepirkuma cenās aprēķināto neto produkciju 6 kolchozos. Tas bija iespējams tāpēc, ka kolchozi bij pārdevuši lielos daudzumos dārzeņus kolchozu tirgū ievērojami virs valsts iepirkuma cenām, kā arī dažu citu apstākļu dēļ.

Neto produkcijas aprēķināšanai 1955. g. pārskats izmantojams tāpat kā 1956. g. pārskats, jo šai vajadzībai lietojamos rādītājos gandrīz nav nekādu metodisku atšķirību abu pārskatu starpā. Turpretim iepriekšējo gadu pārskatos ir daudz trūcīgākas ziņas lopu izaudzēšanas produkcijas aprēķināšanai. 1954. g. pārskats satur dzīvsvaru tikai pārdotiem un nokautiem lopiem. Dzīvsvars nav parādīts sekojošiem lopiņiem:

1) kolhoznieku darba samaksai izsniegtiem, kas parādīti tikai skaitā un novērtējumā pēc valsts mazumtirdzniecības cenām;

2) gada beigās esošiem lopiem, kas parādīti tikai skaitā un iedalīti ne vairāk kā divās vecuma grupās;

3) pirktajiem lopiem, par kuriem gada pārskats dod tikai samaksāto naudas sumu.

1953. gada un vēl agrāko gadu pārskatos stāvoklis vēl ļaunāks — nokautiem lopiem parādīts kautsvars, bet dzīvsvars vienīgi obligatās piegādēs pārdotiem lopiem, pārējos pārdevumu veidos ir minēts tikai lopu skaits un faktiski ieņemtā nauda. Pēc tādiem datiem nav iespējams kaut cik precīzi aprēķināt lopu izaudzēšanas produkciju. Izdarot aprēķinus pa republiku visumā, mēdz izpalīdzēties ar viena attiecīgās grupas lopa vidējo dzīvsvaru, bet atsevišķā kolchozā ir tikpat nederīgs republikas vidējais, kā arī kāds paša kolchoza vidējais, jo šie pēdējie vidējie ir ļoti svārstīgi.

Tagad pievērsīsimies otram elementam darba ražīguma rādītājā — darba izlietojumam. Šim jautājumam vietas trūkuma dēļ nevarēsīm piegriezt tik lielu uzmanību, kādu piegriezām neto produkcijas aprēķināšanai. Darba izlietojumu parasti izteic darba laikā — cilvēkdienās vai cilvēkgados (rūpniecībā arī cilvēkkvartalos, cilvēkmēnešos un cilvēkstundās). Šādā veidā izsakot darba izlietojumu, darba ražīguma faktoru skaitā tiek ietverta arī darba prasme un intensīvitāte. Kolchozi izlietotās cilvēkdienas līdz šim neregistrēja. Sākot ar 1957. g. šāda reģistrācija paredzēta. Aprēķinot vienu kopīgu kolchozu lauksaimnieciskā darba ražīguma rādītāju visai republikai, var pārreķināt izstrādes dienas cilvēkdienās pēc republikas kolchoznieku ģimeņu budžetu pētījumos konstatētām attiecībām starp izstrādes dienām un cilvēkdienām. Atsevišķā kolchozā vai rajonā šie republikaniskie koeficienti neder. Ir ieteikts šāds cilvēkdienas surogats: pēc izstrādes dienu aprēķināšanas lapām konstatējamais ar noteiktu datumu apzīmēto ierakstu skaits uzskatāms par nostrādāto cilvēkdienu skaitu. Ir arī priekšlikumi lietot izstrādes dienas cilvēkdienu vietā. Taču jāatzīst, ka uz izstrādes dienu pamata dažādos kolchozos aprēķinātie darba ražīguma rādītāji parasti savā starpā nav salīdzināmi, jo dažādos kolchozos vienai cilvēkdienai atbilst ļoti dažādi lielumi izstrādes dienās. Daži no mūsu republikas rajoniem ir veikuši apsveicamu darbu — unificējuši rajona robežās izstrādes dienu aprēķināšanas noteikumus, novēršot to lielo dažādību kolchozu starpā, kas nebija attaisnojama ne ar kādiem īpatnējiem darba apstākļiem. Tas, protams, padara izstrādes dienu noderīgāku darba izlietojuma konstatēšanai.

Tā kā cilvēkdienas kolchozos grūti konstatēt, tad mēģina

iztikt ar cilvēkgadiem. Taču arī tos grūti noteikt, jo kolchoznieki nestrādā regulāri cauru gadu kolchoza sabiedriskā saimniecībā, daudziem ir pat visai lieli pārtraukumi. Ir ieteikts sekojošā kārtā aprēķināms cilvēkgada surogats. Izziņā pie gada pārskata III tabulas minētos katrā mēnesī strādājušos kolchozniekus saskaita un dabūto sumu izdala ar 12; dabūto rezultātu varot uzskatīt par cilvēkgadu skaitu, citiem vārdiem, par strādājušo skaitu vidēji gadā. Šī paņēmiena trūkums ir tas, ka kolchoznieks, kas kādā kalendara mēnesī nostrādājis tikai dažas stundas, ir pielīdzināts kolchozniekam, kas šajā mēnesī strādājis katru darbdienu.

Ievērojot minētās grūtības ar izejdatiem, ir likts priekšā nostrādātā darba laika vietā ņemt darba resursus, t. i., cilvēkgadus, kas tiktu nostrādāti, ja visi darba spējīgie kolchoznieki strādātu kolchoza sabiedriskā saimniecībā regulāri cauru gadu. Tā rīkojoties, darba ražīguma faktoru skaitā ietilpina arī darba resursu izmantošanas pakāpi — darba ražīguma rādītājs iznāk lielāks, ja kolchoznieku lielākas darba aktivitātes dēļ pieaug produkcija, bet nemainās darba resursi. Šāda faktora ietilpināšana nebūtu nekāds ļaunums. Pēc darba resursu metodes ir aprēķināti darba ražīguma rādītāji 1955. gadā Rīgas rajona kolchozos, uz kuru pamata sastādīta šī raksta sākumā ievietotā tabula.

Izdarot minētos aprēķinus, darba resursi (izsakot tos darba spējīgos kolchozniekos) tika noteikti sekojošā veidā. Tā kā algotās personas pēc augstāk minētā paņēmiena bija izslēgtas no darba ražīguma aprēķina, tad bija jāņem vērā tikai kolchoznieki un talcinieki. Tika aprēķināti gadā izstrādāto izstrādes dienu rajona vidējie lielumi, atsevišķi sekojošām trim kolchoznieku grupām:

1) darba spējīgiem kolchozniekiem (vīriešiem no 16—60 g., sievietēm no 16—55 g.), kuriem ir pienākums izstrādāt izstrādes dienu minimumu;

2) pusaudžiem no 12—16 gadiem;

3) vīriešiem, kas vecāki par 60 gadiem, un sievietēm, kas vecākas par 55 gadiem, kā arī jaunākiem, bet darba nespējīgiem kolchozniekiem.

Dalot 3. punktā minēto kolchoznieku vidējo izstrādes dienu skaitu gadā ar 1. punktā minēto (darba spējīgo) kolchoznieku vidējo izstrādes dienu skaitu gadā, dabūja visam rajonam kopēju koeficientu 0,342. Ar šo koeficientu reizināja 3. punktā minēto personu skaitu katrā kolchozā (ko ņēma no gada pārskata I tabulas), tā pārrēķinot šīs personas darba spējīgajos. Līdzīgā

kārtā pārrēķināja darba spējīgajos arī pusaudzus. Tādā kārtā izrēķinātiem darba spējīgiem pieskaitīja faktiskos darba spējīgos, kurus ņēma no III tabulas, saskaitot kopā tos, kas strādājuši, un tos, kas nav izstrādājuši nevienas izstrādes dienas. Kolchozā nepilnu gadu bijušo kolchoznieku izstrādes dienas dalīja ar darba spējīga kolchoznieka vidējo izstrādes dienu skaitu gadā un dabūto rezultātu pieskaitīja iepriekš minētā kārtā aprēķinātam darba spējīgo kolchoznieku skaitam. Visu dabūto kopskaitu reizināja ar skaitli, kas dabūts, izdalot pēc katra atsevišķa kolchoznieka datiem izstrādes dienas, kas izpelnītas celtniecībā un citos kapitalieguldījumu darbos, ar šo dienu un lauksaimniecībā un palīguzņēmumos izpelnīto izstrādes dienu kopsumu. Reizināšanas rezultāts deva to darba resursu daļu, kas neattiecas uz lauksaimniecību un palīguzņēmumiem. Talcinieku izstrādes dienas dalot ar darba spējīga kolchoznieka vidējo izstrādes dienu skaitu, arī talciniekus pārrēķināja darba spējīgos kolchozniekos; dabūto skaitu visu attiecināja uz lauksaimniecību. Pēc tam katra kolchoza neto produkcija tika izdalīta ar šajā kolchozā lauksaimniecības un palīguzņēmumu rīcībā esošo (faktisko un pārrēķināto) darba spējīgo kolchoznieku skaitu.

Kā redzams, šī raksta autors diezgan daudzos jautājumos nav izšķīries par neapšaubāmi pareizāko metodi, bet uzrāda dažādu atrisinājumu iespējas. Šis raksts arī nav domāts tādiem lasītājiem, kas meklē vienīgi gatavas receptes, kurām varētu aklī sekot, bet gan tādiem, kas ar mieru ņemt dalību darba ražīguma mērīšanas metožu uzlabošanā.

Ст. преп. Р. Линденберг

МЕТОДИКА ИСЧИСЛЕНИЯ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА В КОЛХОЗАХ

Возросшая за последние годы доходность колхозов и новый порядок планирования сельского хозяйства вызвали усиленный интерес к вопросам анализа хозяйственной деятельности колхозов. Перед колхозами поставлена задача добиваться наилучшего использования земли, труда и средств. Чтобы иметь возможность проверять, в какой степени справляются с этой задачей отдельные колхозы, необходимы соответствующие экономические показатели, одним из которых являются данные о производительности труда.

До сих пор для измерения уровня производительности труда в колхозах применялся результат деления их валовой продукции на количество затраченных в производстве единиц рабочего времени. Однако этот показатель не учитывает рациональность использования средств производства (прошлого труда). Сопоставимость исчисленных таким способом показателей крайне ограничена — сравниваемые хозяйства или периоды времени должны иметь приблизительно одинаковый состав валовой продукции. Исчисленный таким образом показатель производительности труда приукрашивает положение в худших колхозах, поскольку они отличаются от лучших гораздо больше по размерам чистой, чем валовой продукции.

По мнению автора статьи эту неточность можно избежать, если рассматривать показатель производительности труда как отношение чистой продукции к затратам живого труда. Чтобы показатели производительности труда были сравнимы между

собой и при весьма различном составе валовой продукции, следует для исчисления этих показателей брать чистую продукцию, оцененную по экономически обоснованным ценам, т. е. по ценам, в основу которых положены общественно необходимые издержки производства. Поэтому является правильным широко распространенное мнение о том, что, пока нет каталога экономически обоснованных цен, наиболее целесообразно пользоваться ценами государственных закупок и контракций. Однако степень приближения этих цен к экономически обоснованным ценам неодинакова по различным продуктам.

В конце статьи рассматриваются источники для вычисления чистой продукции колхозов, указываются пробелы в системе показателей их годовых отчетов, затрудняющие расчеты.

Redaktors docents *A. Leits*
Techniskais redaktors *A. Pētersons*

Parakstīta iespiešanai 1958. gada 25. janvārī.
Papīra formāts $60 \times 92 \frac{1}{16}$. 11,125 iespiedlok-
snes, 12,85 izdevn. loksnes. Metiens 500 eks.

JT 08529. ~~11,125 loksnes~~ Maksa 7 rbj. 80 kap.

Iespiesta Izdevniecību, poligrafiskās rūpnie-
cības un grāmatu tirdzniecības Galvenās
pārvaldes Paraugtipografijā Rīgā, Puškina
ielā 12. Pasūt. Nr. 1393.

